

Çıdam Yayınları
Telif Eserler: 10

CUMA MEKTUPLARI

III

İsmet Özel

ÇIDAM YAYINLARI

Çatalçeşme Sk. Üretmen Han
Kat: 1 No: 106
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 513 65 16

Dizgi-Kapak : Aycan Grafik 526 24 87
Baskı - Cilt : Bayrak Matbaası
Birinci Baskı : Aralık 1990

İçindekiler

Türkiye'yi Kimler Yönetiyor?	7
Türkiye'de Kimler Yönetiliyor?	16
Türkiye'yi Kimler Yönetemiyor?	25
Türkiye'de Kimler Yönetilemiyor?	34
Düşünceler Dünyayı Değiştiremez	44
İnsansız Düşüncelerin Serencamı	53
Düşünceler İnsanlara Kavuşunca	62
Çankaya Size Yeter!	71
Satılık İnsan Hakları	80
Yavuz Laiklik, Bastırılan Bağımsızlık	86
Dünya Sistemi, Almanya ve Türkiye	95
Saddam'ın ANAP'a Vurduğu Darbe	103
Kaçamak Bağımsızlığın Körfezi	112
Temelcilik Türkiye'ye Ne Getirecek?	120
Temelcilik mi Köktencilik mi? (I)	129
Temelcilik mi Köktencilik mi? (II)	138
Doğru Oturduğumuz Zaman Eğri Konuşuyoruz	146
Siyasetin İki Düzlemi	154
Bir Partiden Ne Anlamalıyız?	161
Yenilen Pehlivan Güreşe Doymaz	169
Konduğumuz Mirası Bırakırız	177

TÜRKİYE'Yİ KİMLER YÖNETİYOR?

Bazı soruların âşikâre cevapları yeterince âşikâr değildir. Eğer "Türkiye'yi kimler yönetiyor" sorusunun cevabını vermek kastıyla ülkemizin yönetim kademelelerini işgal eden zevatın adlarını bir bir sıralayacak olursanız, bu cevaptan hiç kimse tatmin olmayacaktır. Bilmek istediğimiz yöneticilerin hangi özelliklerle donatılmış olduklarıdır. Bu özellikler dolayısıyla Türkiye'nin şöyle değil de böyle yönetildiğini anlayacağımızı umarız. Ashina bakarsanız bir ülkeyi yönetenlerin her özelliği o ülkenin ne türden yönetimle yüzyüze geldiğini açıklamaya yetmeyecektir. Çünkü bir ülkenin yönetimi tarihi ve sosyal bir çok belirleyicinin muhassalası olarak karşımıza çıkar. Yıllar önce Nikita Kuruşçef yürüttüğü saldırının hızıyla Josef Stalin hakkında "aptal" sıfatını kullanmış ve bu ifade Çin devlet adamları tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Çinliler'e göre Stalin'e aptal demek, sosyalist bir ülkenin otuz yıl bir aptal tarafından yönetildiğini söylemektir. İnsanların hassasiyeti yere ve zamana göre değişiyor: Sosyalist bir ülkenin çelik yumrukla otuz yıl yönetilmesi değil de bir aptal tarafından yönetilmesi bir zamanların hassasiyeti idi.

Günümüz dünyasında yönetim bakımından hassas olunan husus tersine dönmüş görünüyor: Bir ülkenin bir

aptal veya bir dahi tarafından yönetilip yönetilmediğine pek aldıran yok, insanların hassasiyeti yönetimin çelik yumruk sayesinde yürütölüp yürütölmediğinde yoğunlaşıyor. Türkiye söz konusu olduğunda ise durumun belli başlı ülkelerdekinden mahiyet farkı arzettiğini görüyoruz. Türkiye'de yaşayan insanlar dünyadaki olaylarla, kendi ülkelerinin yönetiliş biçimiyle yakından ilgili oldukları halde ülkeyi yöneten zevatın niteliği, kişilik özellikleri bakımından yeterince "hassas" değildir. Bu yüzden Türkiye'de yaşayan insanların ülke yöneticilerinin çelik yumruğuna karşı mı yoksa onların zekâ seviyelerine karşı mı hassasiyet içinde olduklarını keşfetmeye kalkışmak abesle iştigal olur. Türkiye'de yaşayan insanların yönetime karşı duyarsızlığının iki esas sebebi var: Birinci sebep tarihten devralınan özelliktir ve yönetim tarzının tarih içinde oluşmuş karakterinin günümüze yansımalarına ilişkindir. İkinci sebep şu andaki yönetici kadronun yöneticilik mevkiine erişmek için hangi vasıflarını ön plana çıkardıklarına bağlıdır. Her iki sebebi sırasıyla anlamaya çalışalım.

Modern devlet teorilerini anlamak isteyenlerin vazgeçilmez önemde saydıkları Machiavelli'nin ünlü eseri Hükümdar'da Türkiye ile ilgili olarak şu satırları okuyoruz:

"Bir hükümdar ve onun kulları tarafından yönetilen devletlerde hükümdarın yetkileri çok büyüktür. Ülkenin her yerinde ondan başka bir egemenlik sahibi görülmez. Bakan ya da memur sıfatıyla başkaları bu egemenliği kullansa bile halkın onlara karşı özel bir bağlılığı yoktur."

"Bu iki çeşit yönetimin günümüzdeki (yani 16. yy. başları) örnekleri Türk padişahı ile Fransa kralında gör-

rülür. Türk hükümdarlığı tek bir padişah tarafından yönetilir. Diğerleri kapıkullarıdır. Padişah ülkesini sancaklara ayırmış ve oralara valiler tayin etmiştir. Padişah valileri istediği zaman istediği biçimde değiştirebilir. Fransa kralı ise kalabalık bir soylular sınıfı ile kuşatılmıştır. Bu soyluların kendilerine bağlı uyrukları ve ayrıcalıklı durumları vardır. Kral onların bu ayrıcalıklarını kendini tehlikeye atmadan- ellerinden alamaz."

"Bu iki çeşit yönetim biçimi incelenirse, Türk hükümdarlığının ele geçirilmesinin çok güç, fakat bir kez ele geçirilirse onu elde tutmanın ise çok kolay olduğu görülür. Buna karşılık, Fransa krallığını ele geçirmek kolay fakat onu elde tutmak çok güçtür."

"Türk hükümdarlığını ele geçirmekteki güçlük şuradan doğar. Saldırmak isteyen devleti bu ülkeden çıkaracak beyler olmadığı gibi halkın ayaklanması da umut edilemez. Çünkü herkes padişahın kulu olduğu için onları baştan çıkarmak güçtür. Baştan çıkarılsalar bile bu fazla bir işe yaramaz. Çünkü söyledığımız sebeplerden dolayı halk onlarla birlikte hareket etmez. Osmanlı devletine kim saldırırsa onu birlik içinde bulacağını hesaplaması gerekir. Bu nedenle umudunu başkalarının iç karışıklığından çok kendi öz kuvvetlerine bağlamalıdır. Fakat bir kez yenik düşüp ordusu bozguna uğrayacak olursa hükümdar soyundan gelenlerin dışında kimseden korkmaya gerek kalmaz. Onlar da yok edilirse diğerlerinin halk katında saygınlıkları olmadığı için artık çekinecek hiçbir kimse kalmaz. Zaferden önce onlardan bir şey umulmaması gerektiği gibi zaferden sonra da onlardan korkulması için sebep yoktur."

"Fransa gibi yönetilen devletlerde durum tümüyle farklıdır. Burada krallığın bazı beylerini elde ederek ül-

keye kolaylıkla girilebilir. Memnun olmayanlar ve değişiklik isteyenler her zaman bulunur. Bunlar söylediğim sebeplerden dolayı size kapılarını açabilir ve zaferinizi kolaylaştırabilirler. Fakat sonra buraları elde tutmak istediğiniz zaman, ister size önce yardım etmiş olanlar, ister zarar verdiğiniz kişiler olsun, sayısız güçlükler çıkarırlar. Hükümdarın soyunu ortadan kaldırmak yetmez. Geri kalan beyler hareketin başını oluştururlar. Bunların tümünü memnun etmek ya da öldürmek mümkün olmayınca da fırsat ele geçer geçmez savaşı kaybetmiş olursunuz." (Machiavelli, Hükümdar, çev. S. Bağdath, İst. 1985)

Onaltıncı yüzyıldan bugüne ne çok şey değişmiş olursa olsun, kökleri Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı bölünmesine uzanan, müslümanların emir-il mü'minin anlayışından olduğu kadar Osmanlı elitizminden ve barbarlığa mahsus demokrasiden etkilenerек günümüzdeki muhassalaya ulaşmış bulunan yönetim tarzımızın kalın hatları korunmuş görünüyor. Bunlardan biri tek adam yönetimine yatkınlıktır. Ülkemize bir zamanlar Enverland denildiği unutulmamalıdır. Tek adama tutunmanın İttihatçı versiyonu kolaylıkla Kemalist Türkiye'ye inkılap etmiş ve bunu hem bilgin, hem kahraman olduğu iddia edilen Milli Şef'in teklifi takip etmiştir. Kitaplarda 1950-60 yılları Demokrat Parti dönemi olarak anılsa bile Türkler bu zaman dilimine "Menderes devri" derler. Hatta bugün halkın ellibin liralık banknotlara "Turgut" adını takmasının bir zamanların "Mecidiye"leriyle karabeti belirğindir.

Geçmişten devraldığımız ikinci kalın yönetim hattı Türkiye'de yaşayan insanların ülke dışındaki bir güçle müşterek bir harekete girişmekten titizlikle kaçınıyor

oluşudur. Başka bir deyişle, Türkiye'deki herhangi bir muhalif güç odağının dışardan destekli olduğunu göstermek o unsurun ideolojik bakımından öldürücü darbeyi yemesine yol açmak anlamına gelir. (Yönetimi ele geçirmiş olanın dışardan destekli olduğunu gösterdiğimiz zaman iktidar sahipleri için aynı tehlike doğmuyorsa bu, Türkiye'nin beynelmilel sahadaki yerinin irtifa kaybıyla ilgili bir husus). Ülkemizin insanları beğenseler bile dışardan bir gücün müdahalesini belâlı bulacaklar ve buna karşılık hiç beğenmeseler bile içerden bir gücün sultasına katlanmayı zorunlu bulacaklardır. Bu yüzden iktidarı ele geçirenler her fırsatta dış ve iç düşmanlardan sözetmeyi lehlerine işleyen bir söz olarak kullanacaklardır. Gerçekte Türkiye'de bir iç düşmandan söz etmek bir retorikten, bir lâf kalabalığından fazla birşey değildir.

Türkiye'deki üçüncü kalın yönetim hattı, ilk ikisine paralel olarak şu şekilde çekilmiştir. Ülkemizin merkezi gücü karşısında muhtar yönetim odakları nasıl yoksa, muhtar kurumlar da hayat hakkına sahip değildir. Gerek kültürel, gerekse iktisadi faaliyet bir merkez çevresinde döner. Merkezden yönlendirilen kültür gücünü ülke çapında hissettirir. İktisadi güç merkezin tespit ettiği istikamet doğrultusunda büyüeyebilir. İş dünyasının gerekleri yönetime biçim vermez, tersine yönetimin açtığı kanallar iş dünyasının sınırlarını çizer.

Hangi kademede olursa olsun Türkiye'deki yönetici bu üç hattın çizdiği çerçeve içinde faaliyet gösterecektir. Tek adamın geçerliği, halkın yönetimle kendini özdeşleştirme eğilimi ve muhtariyetten mahrumiyet. Bu üç unsur Türkiye'de yönetimin atılımcı değil, durumu kurtarıcı karakterde olmasına hizmet eder. Bu yüzden, "Türkiye'yi kimler yönetiyor?" sorusu bir bakıma şöyle cevap-

landırılacaktır: Türkiye'yi rahatça koltuğunda oturabilen insanlar yönetiyor. Ülkemizde yöneticilerin rahatlığı yeni bir merkezi düzenleme olmadığı taktirde yerlerinin teminat altında bulunduğunu fark ediyor oluşlarındandır. Yönetilenlerin başarısı yürütülmekte olan çalışmalara katkılarıyla değil, merkezi yönetimle uyumlu kalıp kalmadıklarıyla ölçüldüğünden Türkiye'de yaşayanların yönetimin attığı adımlara karşı hassas olmalarını gerektirmez. Nasıl olsa mekanizma şimdilik böyle işlemektedir ve sıradan insanların yapacakları yürürlükteki işleyişten azami faydayı temin etmeye, bu işleyişin vereceği hasardan mümkün olduğu kadar kaçınmaya matuftur. Yönetim alanında bileğinin hakkına güvenmek Türkiye'de geçerli bir kaide değildir.

Türkiye'de yaşayan insanların yönetime karşı duyarsızlığının esas sebeplerinden ikincisinin şu andaki yönetici kadronun vasıflarına bağlı olduğunu söylemiş-tik. Günümüz Türkiye'sinde yönetime etkili olan insanlar gerek mensub oldukları kuşak ve yaş grubu olarak, gerekse geldikleri kültürel çevre olarak hangi vasıflarını ön plana çıkardılar da etkili ve yetkili bir durumu ele geçirebildiler? Ortada olan gerçek bu kişilerin 1960-1980 yılları arasında Türkiye'yi dalgalandıran sağ-sol tartışmalarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş kişiler olduklarıdır. Ne var ki bu etki sözkonusu kişiler üzerinde sağ sol çatışmasının bir yüzüyle, reaksiyon yüzüyle ilgilidir. Türkiye'de yönetim kademelerini dolduran insanlar ya geçmiş yirmi yıllık dönemde aşırı akımların taşıyıcılarından biri olmadıklarını ispat edebildikleri için bir yere sahiptirler ve anti-komünist olmanın avantajından istifade etmişlerdir. Her iki halde de yönetime karışmaları başka bir şeye karışmamış olmalarıyla sıkı sıkıya

irtibatlıdır. Bu insanlar yetişme çağlarında ya uslu ve söz dinleyen çocuktular veya düşmanın düşmanı olmakla temayüz etmişlerdi.

Dünya komünist partilerin çöktüğü bir dönemde Türkiye'de yönetici kadroların anti-komünistler tarafından işgal edilmesinin bir senkron yarattığı ve bunun da olumlu bir sonuç doğurabileceğini söyleyenler çıkabilir. Böyle olsa idi Türkiye'de yönetime karşı duyarsızlıktan değil, tersine beklentilerle dolu bir hassasiyetten sözdebilecektik. Oysa işin gerçeği şöyledir: Türkiye'de anti-komünist unsurlar ülkenin meselelerine gerçekçi ve yapıcı çözümlere sahip oldukları için komünizman düşünceler karşısında yer almış değillerdi. Onların yaptıkları genel olarak sol tezlerle ve özel olarak komünist düşüncelerin çözüm önerilerine karşı çıkmaktan ibaretti. Karşı düşüncelerinin bütün değeri bir savunma mekanizması geliştirme gayretlerine bağlıydı. Yürürlüğe koymak istedikleri bazı tasarıları olduğu ve komünistler bu tasarıların gerçekleşmesine engel teşkil ettiği için bir fikri zemine oturmuş değillerdi. Kendi önemlerini ortaya çıkarmak üzere değil, başkalarının karşısında bulunmakla önem sahibi olmak için yola çıkmışlardı. Bu yüzden komünist partilerinin çöküşleri bir bakıma Türkiye'deki anti-komünist tavrın da boşlukta ve işe yaramaz kalmasına sebep oldu.

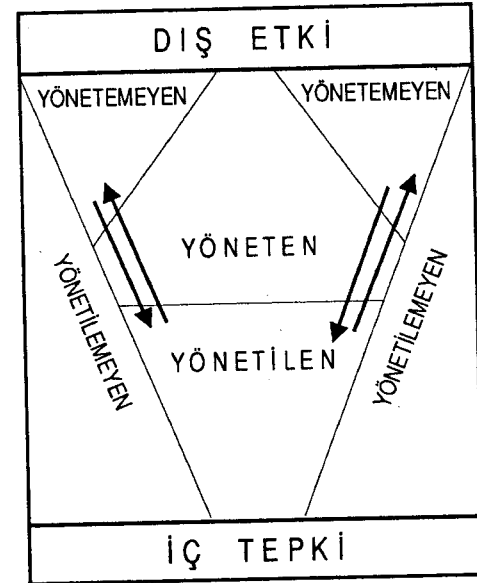
Konumuzu ilgilendiren yanıyla bu meselenin Türkiye'deki yönetime etkisi büyüktür. Çünkü bugün Türkiye'de yönetim kademeleri bir şey yapmak isteyen insanlar tarafından değil, başkasına bir şey yaptırmamak isteyen insanlar tarafından doldurulmuştur. Hele o yaptırılmamak istenen şey de gücünü ve itibarını kaybettiyye durum neredeyse bir çıkmaz görüntüsü arz etmektedir.

Bir yanda bütün ağırlığıyla merkezi yönetim, halkın bu yönetimle özdeşleşme eğilimi ve alternatif üretemeyen bir yapı; diğer yanda görevinin başına herhangi bir hedefi gerçekleştirme anlayışından mahrum olarak oturmuş yöneticiler yığını. Bir kilitlenme ve atalet abidesi. Sorumuzu tekrar edersek: Türkiye'yi kimler yönetiyor? Cevap: **Türkiye'yi ülkesinin hedefinin ne olması konusunda bir fikri olmayan insanlar yönetiyor.**

Bazıları kalkıp, "Bu da bir şey" diyebilir. Hiç olmazsa varlığını koruyabilecek kadar katılaşmış bir yapı var elde. Bu yapı psikiyatri diliyle söyleyecek olursak, "Katonik" olsa bile, olduğu yeredir işte. Bundan da fazla emin olunabilir mi acaba? Unutulmamalı ki Türkiye çöküşü çok uzun sürmüş bir imparatorluğun elde tutulabilen toprakları olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Gidererek diyebiliriz ki yönetim kilitlenmesinin tek ve ana sebebi burada aranmalıdır. Türkiye'yi rahat insanlar yönetiyor, çünkü yönetim bunca zaman boyunca "ver kurtul" formülüyle sağlanabilmiştir. Türkiye'yi ne yapacağını bilmeyen insanlar yönetiyor, çünkü her zaman gündemde vaziyeti kurtarmak ve felâketi geciktirmek yöneticileri meşgul etmiştir.

Türkiye'yi yönetenler verip kurtulacak şeylerin elde bulunduğuna inandıkça ve Türkiye'yi yeryüzünde vazgeçilmez ve önemi inkâr edilmez bir ülke durumuna getirmek isteyen insanlar yönetmedikçe bu çizginin devam edeceğini kabullenmek zorundayız. Değişen dünya şartları Türkiye'nin kilitlenmiş haliyle bile varlığını korumada büyük zorluklarla karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Yani Türkiye'de yaşayan insanlar her halükârda ter dökecek, sıkıntıya girecek ve zorluklarla başetmek zorunda kalacak. Bundan kaçınmanın yolu varlığını

inkâr etmekten geçiyor. Türkiye'de yaşayan insanlar bir millet olarak ve ortadaki organizasyon milletin devleti olarak varlıklarını korumaya yöneleceklerse ya mevcut kötünün devamı için zahmete katlanacaklar veya ulaşmak istedikleri "iyi" uğruna bir atılımı göze alacaklar. Aynı tercih Türkiye'de müslümanca hayat tarzını kendileri için esas sayan insanlar için de geçerli. Bu müslümanlar ya âlemle gelen düşün bayram deyip kilitli ve âtil bütünün kendilerine tanıdığı yerde konaklayacak veya iş başa düştü deyip rahatlarını feda etmeyi göze alarak İslâmî modelin vazgeçilmezliğinde ısrar edeceklerdir.

TÜRKİYE'DE KİMLER YÖNETİLİYOR?

Bir görüşe göre yöneten yönetilen ayrımı insanlık kadar eskidir. Topluca yaşayan insanlar arasında bazıları sivrilmiş ve geride kalan çoğunluğu güdegelmiştir. Topluluk hakkındaki kararların en geniş katılımı alındığı kantonal yönetimlerde bile sözü dinlenen, sözüne değer verilen bir kaç kişi olur. Onların dışında kalan insan çokluğuna istesek de istemesek de yönetilenler adını yakıştırmak zorunda kalırız. Yöneten yönetilen ayrımını mutlaklaştıran bu görüş fazlasıyla genel, fazlasıyla soyuttur. İnsan topluluklarının gözlenebildiği her yerde ve her dönemde belli farklılıkların, belli üstünlüklerin yaşandığı bir gerçektir; ne var ki yönetmeden, yönetilmeden ne anlaşıldığı yerine ve zamanına göre değiştiğinden insan topluluklarının hep aynı ayrımı bünyelerinde barındırdıklarını söyleyivermek bu gerçeğin anlamını, muhtevasını ifade etmekten uzak kalır. Bir karşı görüş ileri sürerek şunları söyleyebiliriz: İnsanlığın başlangıcından beri yöneten yönetilen ayrımı yoktu. Bu ayrım modern zamanların bir özelliği olarak ortaya çıktı ve insan ilişkilerinin kimlikte karar kılma ekseninden kaydırılarak tatminde karar kılma eksenine oturtulması sure-

tiyle doğdu. Böylece çağdaş toplumda yöneten yönetilen ayrımı gibi görünen şey aslında ulaşılabilecek azami tatmini elde edebilenlerle tatminsizlik içinde kıvrananlar ayrımına indirgenebildi. Bu hastalıklı manzara mozayiginin bir karesini de elbet Türkiye dolduruyor.

Kapitalizm öncesi çağlarda insan ilişkilerinin eksenini kimlikte karar kılma suretiyle oluşuyordu. Yani herhangi bir insan topluluğuna mensub olmak aynı zamanda belirli bir hüviyeti taşımakla eş anlamlıydı. Veya tersi: İnsanların taşıdığı hüviyet onların hangi topluluğa mensub olduğunun göstergesiydi. Bazen aynı kandan gelmenin, bazan aynı inanç içinde olmanın, bazan da bir mekânı paylaşmanın sağladığı kimlik iki insanın birbirine dost mu, yoksa birbirinin düşmanı mı sayılması gerektiğinin anlaşılmasına yardımcı oluyordu. İnsanların kan birliğini, inanç ve kültür birliğini, toprak ve site birliğini esas sayarak topluluklar oluşturduğu kapitalizm öncesi çağlarda elbette toplulukların başında idareci ve idareçiler vardı, elbette kimileri de idare edilen mevkiindeydiler. Fakat topluluğu topluluk kılan biziatihi böyle bir idare usûlünün mevcut oluşu değil, o topluluğun devamını mümkün kılan şartların sağlanması ve topluluğun hayat imkânlarının genişletilmesiydi. Böyle olduğu için yöneten görünümünde olan gerçekte organik bütünün fonksiyonel bir parçasıydı. Yönetici fonksiyonunu yerine getirenler topluluğun hayat şartlarına sıkıca bağımlı oldukları için bir bakıma onların karşısında yer alan bir yönetilen kitlesinden bağımsız unsur gibi söz etmek mümkün değildi. Topluluk kendi hayat hakkına topluluğun her ferdi muvacehesinde sahip çıkmış haliyle bir kimlik dolayımıyla sorumluluğu yaygınlaştırmış ve bu yaygınlık yüzünden yönetilir olmak ağırlığını kaybet-

mişti. Yöneten yönetilen ayrımı yerine ortaklaşa yönelme ağırlık sahibiydi. Yani kapitalizm öncesi toplumlar da birlikte yaşayan insanların "yönetimi" değil, "yönelimi" hayatın gidişine belirleyici damgayı vurabiliyordu.

Yukarıdaki açıklamaların karşı çıktığımız görüşe paralel olarak genellik ve soyutluk arzettiği öne sürülebilir. Burada anlaşılmasını beklediğimiz husus kapitalizm öncesi çağlarda insan ilişkilerini belirleyen bağların teke indirgenmemiş olduğu ve her topluluğu anlamada o topluluğu varkılan kandaşlık, kültür ve inanç birliği, aynı sitenin ve aynı toprağın insanı olmak gibi unsurların hesaba katılması gerektiğidir. Dolayısıyla genel ve soyut ilke kapitalizm öncesi toplumların niteliklerini anlamak için yine yeterli olmaz. Ama bu genel ve soyut ilkeyi gözönüne aldığımız için her toplulukta hangi özelliklerin barındığını farketmek zorunluluğu ile yüzyüze kalırız. Oysa kapitalizmin hakimiyetiyle birlikte insan ilişkilerini belirleyen ilke yani azamî kâr motifi bütün toplumların hangi yönde hareket ettiğini, dolayısıyla yönetenlerin ve yönetilenlerin kimler olduğunu anlamamıza yetmiştir.

Sermaye hakimiyeti, yani kapitalizm demek sadece mali gücü yüksek olanların elinde sermaye bulundurma-yanlar üzerindeki baskısı veya zenginlerin fakirlere üstünlüğü demek değildir. Kapitalizmin önde gelen özelliği daha çok kazanmanın erdem sayılması ve buna bağlı olarak kârı azamiye çıkaran işleyişin insan ilişkilerinde merkezi yeri işgal etmesidir. Kapitalizmin sözünü geçirdiği toplumda milliyet, din, ahlâk birer güçlü tayin edici olarak yoktur veya sadece paranın milliyeti, paranın dini ve paranın ahlâkı asıl tayin edici olarak geçerlidir. Toplum artık bir organizmanın gösterdiği tepkilerle harekete geçmez, toplumu harekete geçiren bir manivela-

nın mekanizmayı çalıştırma faaliyetidir. Kapitalist toplumda her derecede yöneten ve yönetilen vardır. Öyle ki bir kademedeki yönetici bir başkasına göre yönetilendir, tıpkı bir makinanın bir birini harekete geçiren parçaları gibi.

Gelenek ağırlıklı kapitalizm öncesi toplumlarda kimlik belirleyici olduğu için başta bulunan kişi veya kişiler o toplumun kimliğinin temsilcisi fonksiyonunu yerine getirmek zorundadırlar. Yoksa başta bulunamazlar. Bu yüzden geleneksel yönetici hüviyeti taşımak kapitalizmin işleyişini imkânsız kılmasa bile engeller çıkarır. Kapitalist mekanizma zafer kazandığı ve üstünlük sağladığı toplumlarda "baş"lar koparır. Koparılan başlar eski yöneticilerin ve köhnemiş yönetim tarzlarının tasfiyesi değildir. Tasfiye edilen bir cemaatin kimlik belirtme, kişilik kazanma yollarıdır. Krallar, padişahlar, halifeler, imparatorlar, çarlar, kayzerler ortadan kalktığı zaman geriye onları ortadan kaldıran mekanizmanın kaçınılmaz despotluğu kalmıştır.

Buraya kadar söylediklerimizden kapitalizm öncesi toplum ve yönetim biçimlerinin övgüye değer olduğu ve özlenecek şeyin eski düzenle olduğu sonucunu çıkarmak hatadır. Farkına varılması gereken şu anda karşımıza çıkan meselelerin bazı temel işleyişlerle bağlantılı olduğu ve bir uyanışı temin için her şeyin yerli yerince değerlendirilmesi gereğidir. Bu yazının cevap vermeye çalıştığı soru Türkiye'de kimlerin yönetiliyor olduğu gözönüne alındığı taktirde dünyadaki büyük değişimin Türkiye payına düşen kısmını farketmek zorunda olduğumuz anlaşılır. O halde diyeceğiz ki **Türkiye'de yönetilenler dünyadaki yönetilenlerin sadece bir parçasıdır.**

Dünyada yönetilmek, işleyen sistemin veya meka-

nizmanın gönüllü bir parçası haline gelmek demeye gelir. Türkiye bir toplum olarak dünya sistemiyle hangi bağlantılar içindeyse ve sistem için tuttuğu yer hangi kademedeyse ülkemizdeki yönetilenlerin kimler olduğunu anlayabileceğiz. Bunun için Türkiye'nin de diğer dünya toplumları gibi kimlikte karar kılma ekseninden kaydığını ve tatminde karar kılma eksenine oturtulduğunu gözönüne almamız gerek. Dolayısıyla Türkiye'nin akıbeti dünyanın akıbetinden ayrı tutularak kavranamayacaktır. Dünyadaki homojenleşme ve standartlaşma piyasası ekonomisinin etkinliği nisbetindedir. Piyasa ekonomisinin nüfuz edemediği veya etkinliğini ancak biçim değiştirerek kurabildiği sahalardaki farklar mahfuzdur.

Şu noktayı bütün açıklığıyla zihnimizde canlandırmamız gerek: Modern toplumlarda yönetilenler arasında yer almak demek işleyen mekanizmaya gönüllü, faal ve mekanizmanın sıhhatine yarayacak şekilde hizmette bulunmak demektir. Bu demektir ki sadece mekanizmanın içinde yer tutmak yönetilmek anlamına gelmez. Kapitalizm öncesi toplumlarda tersi vaki idi. O dönemde idari mekanizmada yer almamak yönetilmek için yeterdi. Çünkü yönetimi sağlayan toplumun ortaklaşa değerlerinin doğurduğu zeminde aynı kimliği paylaşan insanların yönü belirli eylemleri idi. Osmanlılar'ın sunufı devlet dışında kalanlara reaya (sürüler) demesi manidardır. Osmanlı devleti yapısı içinde organizasyonu mümkün kılan ilkeler sabit kılınmış, bu ilkelerden haberi ve bu ilkelerin uygulanmasıyla yükümlü insanlar zümresi belirlenmiş, seçilmişti. Geriye kalanları gütmekten başka yapılacak iş yoktu. Modern Türkiye'de ise devlete vatandaşlık bağıyla bağımlı olmak ne yöneten ne de yönetilen olmak için herhangi bir belirleyicilik getir-

miyor. Her ne kadar mekanizma işleyiş halinde iken geçmiş değerlerinden ödünç alınan yapı taşları kullanılıyorsa da formel anlamda yönetileni yönetenden ayıracak ölçüler konmamış. Türkiye'nin artık bir enderunu, bir birunu yok.

Mekanizmada yer almak için gönüllü olmak gerekiyor. Ehliyet mekanizma içinde yer kapmada, yeri mahfuz tutmada yeterli bir özellik değil. Yani mekanizma bir hizmeti yerine getirebilme gücünden çok o hizmeti üstlenme hevesine değer veriyor. Söz konusu olan bir mekanik işleyiş olduğundan ehliyet ancak bir ikame malı değerindedir. Dünya sistemi ehliyet sahibini kısa bir süre içinde ve bir tikanıklığı gidermek üzere kullanabilir. Ehliyet sahiplerinin sürekli iş başında olmaları mekanizmayı hantallaştırır ve intibak güçlükleriyle beraber periyodik tikanıklıklar, komplikasyonlar doğurur. Tahlillemizden geçerliliği oranında diyebiliriz ki, sistemin işleyişinde olağanüstü sapmalar olmadığı sürece Süleyman Demirel'in yeniden başbakan olma şansı sıfırdır, buna mukabil Bedrettin Dalan'ın hizmet kapma şansı yüksektir. Çünkü dünya sistemi bütün toplumlarda mümkün olduğu kadar hızlı "yönetilen yönetici" değişikliği ihtiyacındadır. Eski gönüllüler yerine, yeni tecrübesiz gönüllüler ister. (*)

Mekanizmada yer alabilmek için sürekli faaliyet içinde olmak gerekiyor. Bu faaliyet sadece her talimata boyun eğmekle gösterilemez. Yönetilen kendinden beklenilenden fazlasını gerçekleştirmediği mekanizmada-

(*) Kişilerin adları değil, yerine getirdikleri işlev önemlidir. Yani Süleyman Demirel, başbakan olma şansını artırabilmek için kendinin bir Bedrettin Dalan olduğunu ispat etmek zordur.

ki yerini zayıflatır. Birinci ve vazgeçilmez formül pazarlamadır: Elektronik cihazlar pazarlayacaksınız, fabrika pazarlayacaksınız, insan pazarlayacaksınız. Yönetilenler kendi aralarındaki rekabeti ne kadar çok birim pazarladıkları yoluyla yürütür. Bu rekabetin sınırı ve dokunulmazlık alanı yoktur: Yönetilenler yönetilen kalabilmek için kendilerini destekleyenleri ve kendi ellerinden tutanları pazarlar.

Yönetilmek tatminsizlik içinde kıvranmak demektir. Kapitalizm kârı azamiye çıkarma güdüsünü finans imkânlarıyla, mali güçle ve malların çokluğuyla sınırlamış değildir. Dolayısıyla paraya ve mallara kavuşmak tatminsizlikten kurtulmaya yaramaz. Yönetilenler sistemin hizmetinde bulunma uğruna statüler edinme peşindedirler. Hizmet sadece sistemin sıhhatine katkıda bulunmakla durmaz, aynı zamanda sistemin sıhhatine zarar vereceği düşünülen nesne ve düşüncelere karşı savaşmak gereğinin baskısını üzerlerinde duyarlar. Öncelikle kapitalizm öncesinin yaşama biçimlerini ve kavrayış tarzlarını hayattan silmek için büyük gayret sarfederler. Arkasından yeni gelişme ve değişimler dolayısıyla uç vermiş muhalif ve sistem aleyhtarı gelişmeleri de ezmek, kırmak eğilimindedirler. Yönetilmektedirler ve yönetilmemekten korkarlar.

Gördüğümüz gibi modern toplumda ve henüz modernleşmekte bulunan toplumlarda yönetilenler denince hayatı denetim altında tutulan büyük ve sessiz (veya sesi kısılmış) kalabalığı kastetmiyoruz. Bilakis modern toplumun yönetilenleri ortada yalnızca kendileri bulunduğu izlenimi verecek kadar gürültücüdür ve fakat çoğunluk oluşturmayacak sayıdadır. 12 Eylül 1980 sonrasında modernleşmesi büyük bir hız kazanmış Türki-

ye'de yönetilenlerin kimler olduğunun müşahhas örnekleri verilmek istenirse diyebiliriz ki bunlar her azamî kazanç kapısına koşuşturanlardan oluşur. Bankerlere para kaptıranlar bunlardır, borsada oynayanlar bunlardır, asma köprüleri satın alanlar bunlardır. Yine bunlar bir siyasi partiden diğerine balıklama dalarlar, yine bunlar bir sefaretten diğerine koşarlar, yine bunlar bir patronun ötekine, bir modadan başka moda geçmede selâmet ararlar. Bu insanların yönetilmek vazgeçilmez has-salarıdır, ama yukarıda sözünü ettiğimiz büyük ve sesi çıkmaz kalabalığın da yönetilen yönleri vardır. Onlar milli piyango bileti almak, kazıyarak kazanmak gibi küçük yönetilmelerle avunacak düzeydedirler. Onlar eurovizyon şarkı yarışmasında kendilerini temsil ettiğini saydıkları şarkıcının derecesini merak ederler, sonuç konusunda fikir beyan ederler. Onlar Avrupa ligine çıkan kendi takımlarının heyecanını yaşarlar. Onlar padişahlarının reisi cumhurla ikame olduğuna, şeyhülislâmlarının, Diyanet İşleri Reisi yoluyla devam ettiğine inanırlar.

Türkiye'de (veya dünyanın herhangi bir yerinde) yönetilenler kapandığı peyniri ısırmış olanlardır. Dünya sistemi denilen mekanizma yönetilenlerin ubudiyetiyle ayakta durur. Türkiye eğer bu sistemden belli bir oranda etkilenmişse bu etki doğrudan doğruya dünya sistemine bağımlı unsurların hizmette kusur etmemek üzere faaliyete geçmeleri sonucunda doğmuştur. Aynı süreç günümüzde artan hızla yürürlüğünü koruyor. Hepimiz kendimizce mazeretler uydurarak mekanizmanın bir köşesinde yönetilme alanı açmaya uğraşıyoruz. Yaptığımız alış verişten, çocuklarımıza verdiğimiz (veya veremediğimiz) eğitime kadar, seçtiğimiz iş kolundan yaşama

mekânımızı seçmeye ve düzenlemeye kadar bir çok hususta mekanizmayla bağlantı kuruyoruz. Kurduğumuz bu bağlantıda ne kadar gönüllü olur isek o kadar yönetilen durumuna düşüyoruz. Mekanizmanın işleyişine katkımızda faaliyetimizin artmasıyla yönetilme derecemiz de yükseliyor. (Dikkat: Yönetilme derecemizin yükselmesi bizim yükselişimiz değil. Hele erdemce yükselişimiz hiç değil.)

Yönetilmek boyun eğmek zorundakalmak değildir, bilakis boyunduruğu kendi eliyle kendi boynuna geçirmektir. Dolayısıyla yönetilmede bir gevşeklikten ziyade bir pişkinlik; geri kalma çaresizliğinden çok ileri geçme kurnazlığı var. Yaşama şartlarının değişmesi karşısında edilgin kalanlar, benimsemediği bozulma karşısında çaresiz kaldığını kabullenenler ilk elde yönetilenler arasında yer almıyorlar. Onlara daha çok denetim altında tutulanlar demek doğru olur. Bu denetim altında tutulanlar acaba yönetilemeyen bir unsur karakteri kazanabilirler mi? Eğer böyle bir ihtimal olmasaydı onları denetim altına almak için bu kadar çok gayret sarfedilmezdi. O halde Türkiye'de yönetilenlerin karşısına yönetilemeyenler olarak çıkmak mümkün. Belki de bu imkân dünyanın yegane ümididir. Ama denetim altında tutulanlardan başka bir unsur dayönetilemeyenler arasında bulunuyor. Bunları farketmek, her iki yönetilemeyen unsur arasındaki bağların nasıl kurulabileceğini bilmekle Türkiye'de sağlıklı bir açılımın başlangıcı olacaktır.

TÜRKİYE'Yİ KİMLER YÖNETEMİYOR?

Ortada yönetilecek bir ülke varsa ve birileri bu ülkeyi yönetemiyorsa üç ihtimalden söz edebiliriz: Bazıları vardır ki bunlar ülkeyi yönetmekten acizdir. Veya bazı kimseler eskiden yönettikleri ülkeyi artık yönetemiyor durumdadırlar. Yahut kimileri çıkmıştır ki ülkedeki yönetim yerlerine gelmeye tâliptirler ve fakat henüz ülkeyi yönetemiyorlardır.

Birinci ihtimale göre bir ülkenin yönetim makamlarını işgal eden kimseler görevlerini yerine getirmede altından kalkamayacakları zorluklarla yüzyüze gelmekte, bütün ipleri ellerinde tutamamakta, kararlarını uygulamaya güç yetirememektedirler. Yani ülkede bir yöneticiler zümresi iş başındadır, ne var ki bu insanlar iktidarlarını kullanamamakta, bir türlü muktedir olamamaktadırlar. Yönetim mevkielelerinde bulundukları halde yönetmeyi beceremeyenlerin yönetemeyişleri iki sebebe bağlı olabilir: Sebeplerden ilki yönetime konu olan yapıya ilişkindir. Ülkede müesses nizam sarsılmışsa, yönetmek için kullanılması gerekli araçlar çürümüş ve ülkeyi bir bütün olarak tutan bağlar çözülmüşse yöneticiler yetkilerini kullanmayı başaramazlar. Herşey dökülmekte

ve yönetici zümresi toparlama işinde yetersiz kalmaktadır. Yönetemeyişin ikinci sebebi ortaya çıkan yeni güçler de olabilir. Düzen sarsılmamış, yönetim mekanizması sağlamlığını korumakta ve ülke birliğini temin eden esaslar yürürlüktedir. Ancak, kuralları kendi lehine işletmesini bilen ve yöneticileri zor durumda bırakan güçler etkilerini artırdıkları için sonuç yöneticilerin aczine varmaktadır. Aşağıda açıklamaya çalışacağımız gibi Türkiye bu birinci ihtimalin şartları içinde yaşamakta bulunan bir ülke değil.

İkinci ihtimal yerlerinden edilen yöneticilerle ilgilidir. Toprak sahibi olmanın güç kaynağı olmaktan çıktığı her ülkede, o ülkenin aristokratları artık yönetemiyor duruma düşmüşlerdir. Roma İmparatoru Konstantinus, hristiyan olunca imparatorluğun putperest yöneticilerinin düştükleri durum da aynıdır. Tarihin her döneminde gerek sülalelerin birbiri elinden iktidarı almaları, gerekse inançları farklı olan yöneticilerin mevkilerini kaybedip kazanmaları siyaset teorilerinin doğmasına yol açmıştır. Niçin bazı yöneticiler artık yönetememektedirler? Yani siyasî değişimin dinamikleri nelerdir veya neler olsa gerektir? İbn Haldun ve Machiavelli gibi bazı düşünürler gidenlerin niye gittikleri, gelenlerin nasıl geldikleri konusunda tespitler yapmaya yönelmişler ve siyasî değişimin yasalarını bulmaya çabalamışlardır. Platon ve Marx gibi bazı düşünürler de gidenlerin niçin gitmeleri gerektiği, gelenlerin de hangi şartları yerine getirirlerse gelmeye hak kazanabilecekleri konusundaki yaklaşımlarıyla dikkatleri çekmişlerdir. Kim ne derse desin artık yönetemeyen eski yöneticilerin siyaset sahnesinden solup eriyerek silinmedikleri gerçeğinin herkesi meşgul ettiği kesindir. Türkiye de bu gerçeği bütün

ciddiyetiyle hesaba katarak yaşamak zorunda olan bir ülke.

Üçüncü ihtimal bir öncekiyle sıkı bağlantı içinde. Çünkü bir ülkenin yönetilemeyeşine ortaya çıkan iktidar taliplileri sebep oluyorsa, onların mesele olarak getirdikleri tek konu yönetimin değişmesi olacaktır. Bu da ülkenin yürürlükteki yönetiminin en kısa zamanda "eski" kılınması mücadelesini başlatır. Türkiye gibi en yetkili yöneticilerin en köklü siyasî değişimleri gerçekleştirdikleri bir ülkede bu mesele Tanzimat'tan bu yana ilginçliğini korumuştur. Belki ülke olarak çıkış yolunu bulmamız böyle bir ilginçlikten kurtulmakla mümkün olacak:

Şimdi yukarıda zikrettiğimiz üç ihtimalin her birinin Türkiye bakımından ne ölçüde geçerli olduğunu veya böyle ihtimallerin ülkemiz bakımından bir anlam ifade edip etmediğini ele alalım. Ama hemen şunu belirtelim ki, sizin de kolaylıkla farkedeceğiniz gibi üç ayrı ihtimalmiş gibi anladığımız siyasî durumlar gerçekte birbiri içinde varolabilen durumlardır. Ne iktidar mevkii işgal eden yöneticilerin aczini veya kudretini kendinden önce aynı yerleri tutmuş olanların tavırlarından bağımsız değerlendirebiliriz; ne de (eğer varsa) yöneticilere meydan okuyan güçlerin hali hazırdaki yöneticilerin aczinden etkilenmediklerini söyleyebiliriz. Toplum hayatı siyaseti, iktisadiyatı, sosyal gelişmeleri ve tarih anlayışıyla karmaşık bir bütündür. Bizim yapmaya çalıştığımız bu bütün içinde bazı izleri sürebilme çabasından ibarettir. Yaptığımız ayrımları mutlaklaştırmadan bazı şeyleri anlamak zorundayız.

Anlamamız gereken şeylerin başında, öyle sanıyorum ki, Türkiye'nin yönetilemez bir ülke oluşu değil, tam tersine yönetilmesi son derecede kolay bir ülke oluşu ge-

liyor. Türkiye'de bazı zorluklar bir türlü aşlamıyor, özlemi çekilen ideal veya idealler canlanıp yaygınlaşmıyorsa bunu ülkenin en elverişsiz şartlarda dahi yönetilebilir özelliğini korumasıyla açıklayabiliriz. Türkiye'de yönetmeyi becerememek diye bir dert yoktur ve asıl dert buradan doğmaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'yi kimler yönetiyor, gibi bir soruya, "Türkiye'yi âciz idareciler yönetemiyor" gibi bir cümleyle cevap veremeyiz. Türkiye'de yöneticiler ne kadar bilgisiz, yeteneksiz, dirayetsiz olurlarsa olsunlar ülkenin yönetimi mümkün olacaktır. En azından bugüne kadar böyle olabilmıştır. Çünkü Türkiye'de müesses nizam hiç bir zaman temelden sarsılmamıştır. Osmanlı yönetimi önce geleneksel kurumlarını terketmiş, sonra yerini Cumhuriyete bırakmıştır. Bütün bu süreç içinde yönetenle yönetileni bir arada tutan asli bağ gücünü muhafaza etmiştir. Diyebiliriz ki görünüşte biri diğerinden bariz farklarla ayrılmış kültürel değişmeler görünmeyen asli bağın değişmezliği sayesinde gerçekleşebilmiştir. Günümüze kadar sarsılmamış bulunan müesses nizamın temelinde ne var? Değişmeyen görünmez asli bağ nedir?

Müesses nizamın temelinde devletin fonksiyonuyla halkın oynadığı rol arasındaki ilişki yatıyor. Devlet yaşama imkânlarının çerçevesini, sınırlarını çizmekte, halk da bu sınırlar içindeki imkânları kullanmaktadır. Eğer devlet bir "baş" ise, sadece istikamet tayin edici ve zapt-ü rapt altına alıcı bir baştır. Halk her ne kadar bu başın altında bir gövde gibi duruyorsa da gerçekte çizilen sınırlar içinde kendi başının çaresine bakmakla meşguldür. Halk ne kadar gövde olursa olsun kendini onarma gücünü göstermek zorunluluğu ile yükümlü bir gövde-

dir. Devletin uyrukları hiçbir zaman devletin çizdiği sınırları tecavüze yeltenmez, sadece bu sınırların sağladığı geçim yollarından istifade etmeye çabalar. Bu yüzden devletin halkı belli sınırlar içinde zorla muhafaza etmek gibi bir meselesi yoktur. Yani halkı yönetememek tehlikesi devletin başını ağrıtmaz.

Devletle halkın böylesine zoraki nikâh altında oluşu devletin niteliğinden gelmektedir. Türkiye'de devlet ne bir toplumsal sözleşmeyle, ne de birbirleriyle iktidar yarışında olan nüfuzlu zümrelerin uzlaşması sonucunda doğmuştur. Türk devleti bir emr-i vakidir. Gaza beyliklerinin sebebi vücudu fetih olan bir devlete dönüşmesiyle Osmanlı sülâlesi yanına güçlü bir ortak kabul etmekten, nüfuzlu ailelerle akrabalık kurmaktan dikkatle kaçınmıştır. Yani günümüzün meselesiymiş gibi algılanan "alternatıfsızlık" gerçekte Türkiye'nin geleneksel yapısında asli bir unsur özelliği kazanmış bir motif olmaktan öte bir şey değil.

Bu söylediklerimizin doğru ve yerinde hükümler ihtiva ettiğini kabul eder isek, zihnimize ister istemez şu soru takılacak: Eğer Türkiye'de mücessem, sınırları çekme, çerçeveyi çizme gücünü gösteren bir devlet varsa; halkı teşkil eden insanlar ancak bu sınırlardan istifade etme gücünü gösterebiliyorlar, sahip oldukları kaynaklar bir alternatif çıkarmaya yeterli olamıyorsa; devleti şöyle veya böyle karar almaya icbar edebilecek hiçbir dahilî güç odağı mevcut değilse Tanzimat sonrasının çetin siyasî çekişmelerini nasıl izah edebiliriz? Bilhassa 1950'den sonraki siyasî dalgalanmaların aslı esası yok mu? Bu soru bizi yukarıda andığımız ikinci ihtimalin, yani yerinden edilmiş eski yönetici meselesinin alanı içine sokar.

Demıştik ki Türkiye'de bazı zorlukların aşılamayışı yönetenlerin önünde yapmak istediklerini önleyen engellerin bulunuşu sebebiyle değildir. Bilâkis, Türkiye zorluklarını aşamıyor ve herhangi bir ideali canlandırıp yaygınlaştıramıyor, çünkü yönetimin önünde topluma dinamizm aşılayacak bir engel yok. Bu engel 164 yıl önce 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla yok edildi. Eğer Türkiye'nin modernleşmesi eski ile yeninin ortaklaşa toplum çıkarı adına bir zeminde yer almaları suretiyle gerçekleştirilebilmiş olsa idi ve eski ve yeni güçler birer taraf olarak yarışmayı göze alabilmiş olsalardı, vaki olacak bu değişme Türkiye için tam bir yenilik sayılabilirdi. Ama öyle olmadı. Yenileşme eski usülle; yönetimi elde bulunduranın karşı çıkan güç odağını hepten ortadan kaldırmasıyla yapılabildi. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan bu eski usulü devraldı: Merkezî gücü elinde tutanın iktidarına pürüz çıkaracak unsurları tasfiye etmesi. Bu noktada bir başka soru zihnimizi kurcalayabilir: Nasıl oluyor da merkezî güç her tasfiye ameliyesinden başarıyla çıkıyor? Neden tasfiye edilenlerin kalıntıları yeni direniş odakları oluşturmuyorlar ve neden her seferinde tasfiyeye konu olan unsur merkezî gücün hazır lokması haline geliveriyor? Bu soru da biraz önce sorduğumuz soru gibi bizi yerinden edilmiş eski yönetici meselesi alanı içine çekiyor. Bu yüzden de her iki soruyu bir arada ele almak gerekiyor. Hatta, bu yazının başlığını oluşturan soruya uzanmak suretiyle meseleye vakıf olmamız sözkonusu.

Sorularımızı yeniden formüle ederek anlama çabamızı sürdürüelim: Madem içeride muhalefet yok, o halde siyasî zıtlaşmayı doğuran nedir? Zıtlaşan unsur muhalefet haline gelme başarısına neden eremiyor ve her sefe-

rinde yutuluyor? Türkiye'de hiç bir zaman muhalefet bulunmayışı yönetime karışma noktasına ulaşanların tümünün aynı tabiatla, aynı mahiyette unsurlar oluşundandır. siyasî zıtlaşmayı bugüne kadar merkezî yönetimin ruhsat tanıdığı düşünceleri taşıyanlar yürütmüşlerdir. Zıtlaşabilmek için bile aynı mayadan olmak, aynı güvenilir kaynaktan çıkmak (veya icazetli olmak), madde-ten ve manen merkezî iktidarın tabiatında olmak ön şarttır. Merkezî iktidar zıtlık çıkaran unsuru yerken aslında bir parçasını yemektedir. O parçanın da yenilmek için özel bir çaba sarfetmesi sözkonusu olamaz. Özetle, kapıkulu olmadan yönetime uzanamazsınız, kapıkulu olunca da muhalefet şansınızı kaybetmişsinizdir.

Meseleyi daha iyi kavrayabilmek için yakın tarihin bize öğrettiklerinden yararlanabiliriz. 1950'deki iktidar değişikliği tek parti yönetimine son verdi. Ama bu basit bir eldeğiştirme hadisesi değil. İlk defa Türkiye'de asker kökenli olmayan bir cumhurbaşkanı ve ilk defa Türkiye'de milletin gücüne dayanarak siyasî kararlar alma gözüpekliği gösteren bir başbakan vardı. Ama onlara iktidarı devredenler açısından durum çok farklı anlaşıyordu. Bir kere hatırdan çıkarmamak gerekiyor ki, Cumhuriyetin siyasî kararları alan elit zümresi ve hatta o kararlarla uzlaşmazlık gösteren şahıslar Osmanlı paşalarıydı. Dolayısıyla gelenek yanlısı; yani her zıtlaşan unsurun tasfiyesini öngören unsur 1950'den sonra "yönetemeyen" unsur oluvermişti. 27 Mayıs 1960 ihtilâli tasfiyecî gücün kendini yenilemesine imkân verdi. Yenilenmiş haliyle bürokrasi 12 Mart 1971'de bir atak daha yaptı. Yarım kalmış 12 Mart müdahalesi 12 Eylül 1980'de tam bir tasfiyeye dönüştü. Nasıl Osmanlı devleti yapısının ayakta

durmasını sağlayan kurumlar eski usülle ortadan kaldırıldıysa, aynı usülle cumhuriyeti besleyen kurumlar kaldırıldı.

Bugün Türkiye'yi yönetemeyenler hem cumhuriyet bürokrasisinin ürünü olan ve 1950'de işbaşından çekilmek zorunda kalıp da 1960'da kendini yenileme gayreti gösteren unsurlardan, hem de cumhuriyet bürokrasisine eklenmek çabaları boşa çıktığı için 1980'de siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kalan unsurlardan oluşuyor. Bir bakıma hepimiz aynı güldüren facia içinde yer alır gibiyiz. Hangi yolla olursa olsun Türkiye'nin yönetim kademelerini işgal edenler büyük bir yönetim kolaylığı içindeler. Hangi yöntemle olursa olsun siyasî mevkiini elden kaçırmış olanlar yönetememe sıkıntısını yaşar durumdalar. Türkiye'de yönetenler, yönetilenler ve yönetemeyenler aynı çemberin içinde dönmekten fazlasına güç yetiremiyor.

Yönetenlerin yapacağı bir iş yok. Zaten böyle bir niyetle bulundukları yerde değiller. Esasen karşılarında büyük zorlukların bulunmayışı fazla bir şey yapmalarına imkân vermiyor. Yönetenlerin gerek dünya düzeninin kendilerini icbar ettiği, hiç bir şekilde kaçınamayacakları talimatlara uygun hareketleri yapmaktan fazlasıyla uğraşmayı düşünemeyecek kadar dar görüşlü oldukları veya tabiatları gereği teslimiyetçi bir tavırdan karar kıldıkları söylenebilir. Aynı edilgin tutumu ahlâkî zaaf ve zihni fukaralıkla yönetilenlerde de görebiliriz. Yönetemeyenleri ise tümüyle hesap dışı tutmak gerektiği söylenebilir. Ne var ki günümüzde bu mümkün olamıyor. Çünkü yaygın bir bilinç kirlenmesi Türkiye'yi yönetemeyenlerin sanki yeniden yönetim mevkiilerini işgal edeceklermiş havası vermelerine yol açıyor. Ülkemiz

için en büyük zorluk burada. Yani çözümün şikayete sebep olan unsurlarda aranması. Bu topraklarda yaşayan büyük çoğunluğun, bu topraklara kimlik kazandırma gücünü göstermiş unsurların ülke adına umut kapısı açtığının tam farkedilmemesi. Belki de hiç denenmemiş bir yolun nereye açılacağını bilmemekten doğan bir korku bu.

Eğer Türkiye'de yöneten yönetilen ilişkisi içinde yönetimi ellerinde bulunduranlardan, yönetimi elden kaçırmış olanlardan ve her ikisine uyum göstermekten fazlası elinden gelmeyenlerden başka bir unsur varsa ve bu unsur kendi karakterine sadık kalarak ülkemizde uygulanagelen eski tasfiyeci usulün dışında bir usulü benimseme yeterliliğini göstermişse (gösterebilecekse) bu topraklarda önemli ve verimli bazı çabaların sonuç hasıl edeceğini bekleyebiliriz. Yani Türkiye'de herşeye baştan başlayacağım ve yepyeni bir düzen kuracağım diye ortaya çıkan herkes çok eski bir usulü uygulamaya sokmaya çalıştığını farketmelidir. Türkiye'de yeni bir şey ancak bugüne kadar olan bitenle neler istihsal edilebileceğinin yolunu göstermekle yapılabilir. Tasfiyecilik eskilerin usulüydü. Yenilerin işi tahkimat.

TÜRKİYE'DE KİMLER YÖNETİLEMİYOR?

Bundan önceki üç yazıda sorduğumuz sorular ve bu sorulara bulabildiğimiz cevaplar aracılığıyla ülkemizdeki yöneten-yönetilen ilişkisinin gerçekçi bir tablosunu elde etmeye çabaladık. Farkedilebilir özellikleriyle bu tablonun pek de iç ferahlatıcı bir manzara arz etmediğini okuyucularımız kabul edeceklerdir. Gerçi bir avuntu içinde ferahlayarak ne kendimizi, ne de bir başkasını aldanışa sürüklemek gibi bir gaye gütmeyeceğimiz bellidir. Bununla birlikte amacımızın toprağı ve insanıyla bütün ülkenin bir çıkış yolu bulmasıyla yakından ilgili oluşu, bizi sadece bazı tespitler yapıp bırakmaktan alıkoyduğu gibi, çıkış yolunun nerelerde bulunabileceğini keşfe de zorluyor. Bu yazıda bir yandan sözkonusu tabloyu tamamlamaya çalışırken, diğer yandan aradığımız çıkışın hangi yörelerde bulunabileceğine dair bazı yoklamalar yapma dileğindeyiz.

Önce Türkiye'deki yönetim sehпасının ana unsurlarını hatırlayalım: Birinci sırada andığımız yönetenlerdir, ama onların birinci sırada anılmaları önem bakımından da ilk sırayı işgal ettikleri anlamına gelmez. Çünkü Türkiye'de toplumun enlemesine katmanlara ayrılması

yapının esas karakteri sayılamaz. Türkiye'de yönetenler, sacayağının geri kalan iki unsuruyla birlikte, yani yönetilenler ve yönetemeyenlerle birlikte bir yumak oluştururlar. Bunlar Osmanlı'nın sunuf-ı devlet zümresinin modernleşen Türkiye'deki savrularak biçimini kaybetmiş (deforme olmuş) çağdaş karşılığından başka bir şey değildirler. İkinci sırada andığımız yönetilenlerin de büyük halk tabakasından müteşekkil olmadığını biliyoruz. Bunlar yönetilmeye amade olabilmek için büyük kitleden ayrılmayı kendi hesaplarına uygun ve kârlı saymış olanlardır. Bu bakımdan Türkiye'de yönetenlerle yönetilenler arasında hızlı bir seyyaliyet vardır. Yönetim sehпасının üçüncü ayağını yönetemeyenler oluşturur. Bunlar güncel yönetim imkânlarının en etkin araçlarını ellerinden kaçırmış oldukları için yöneten ve yönetilenlerle sıkı irtibat halindedirler. Yönetemeyenler bir yandan yönetilenlerin yararlandığı imkanlara taliptir. Bu yüzden toplumda yeni fırsatlara alıcı gözüyle bakarlar; yönetemeyenler bir yandan da fiili yöneticilerin imkanlarının neler olduğu tecrübesi geçirmişlerdir. Bu tecrübe onların yönetenlerin her attığı adıma dikkat etme kolaylığı verir. Böylece yönetemeyenler hem yönetenlerle hem de yönetilenlerle sıkı irtibatlarını koruma gereği duyarlar. Bu sonuncuların imtiyazı ülke içinde muvâzaa muhalefeti yapma beraatını ellerinde bulunduruşlarıdır.

Yöneten-yönetilen ilişkisinin tabiatına mahsus vasıfları hatırlayalım: Yönetenlerin başta gelen özelliğı bulundukları yeri belli bir hedefe ulaşmak yükümlülüğünü omuzlayarak veya belli bir badireyi atlatmak üzere ve yahut bilinen bir güçlüğü altetmek sorumluluğı altına girerek elde etmiş olmayışlarıdır. Bu yüzden yöneticilerin başarısızlığı gibi bir kavram ülkemizde pek anlamlı

değildir. Çünkü ülkeyi yönetenlerin ülke içinden bazı güçlere, bazı denetleyici ağırlıktaki toplumsal unsurlara verilmiş sözü yoktur. Hiç kimse yönetenleri bazı şeyleri gerçekleştirmeye icbar edemeyeceği gibi, hiç kimse onları bazı şeyleri gerçekleştirmede için muâheze edemez. Yönetenlerin ülke içinden hesaba çekilemeyeişlerinin yaşanan kültür değişmelerinin birer zorlamadan ibaret kalışıyla yakından bağlantısı vardır. Daha doğrusu Türkiye'de yönetim XVII. yüzyıldan günümüze kadar ileriye dönük (prospective) bir karakter sahibi olmamış ve fakat geriye dönük (retrospective) karakterini aralıksız muhafaza etmiştir.

Dünya şartlarının zorlamalarıyla değişme veya kendine çeki düzen verme mecburiyetiyle yüzyüze gelen Osmanlıların ufkunda sadece eski güçlerini yeniden kazanmak vardı. Dolayısıyla onlar için toparlanmak klâsik çağ Osmanlı düzenini yeniden ihdas edebilmek demekti. Böylece değer kazanan geriye dönüklük Batılılaşma çabalarına da damgasını vurdu. Bu sefer kendi geçmişlerine değil, Avrupa'nın geçmişine yüzlerini çevirdiler. Fakat asla Avrupa'nın kaynaklarını merak edecek kadar temelden bir yaklaşımı benimsemediler. Cumhuriyet rejimi Osmanlı batılılaşmasının bu sathî çözüm bulma yöntemine harfiyyen sadakat gösterdi. Avrupa'da tavan arasında kaldırılan Türkiye'de oturma odasına getirildi. Günümüz Türkiye'sinde de yönetenlerin ve yönetilenlerin ufkı hâlâ Batı âleminin kendilerine bağışlayacağını umdukları yaşama imkânlarıyla sınırlıdır. Farklı bir zeminde yaşama direncinin mümkün olup olmadığını soracak geniş görüşlülüğe talip olmadıkları gibi, günümüz Batı âleminin çıkmazlarını farketmeye de niyetleri yok.

Demiştik ki Türkiye'de yöneten-yönetilen-yönetemeyen yumağı karşılıklı etkileşim içindedirler. Yönetenler geriye dönük ve hesaba çekilmekten âri faaliyetlerini devam ettirebilmek için yönetilenlere kazanç yolları açar. Bu faaliyeti müessir kılanlar da yönetemeyenlerdir. Çünkü onlar hem yönetilemeyenleri saha dışı tutma görevini yüklenirler, hem de yönetenlerle yönetilenlerin zaman zaman yer değiştirmelerini sağlayan şartların bekçiliğini yaparlar.

Türkiye'nin yönetim ilişkileri tablosunda bulunan, ama tuttuğu yer bakımından dikkati çeken bir konum arzetmeyen unsur "yönetilemeyenler"dir. Türkiye'de yönetilemeyenlere bağımsız bir varlık atfetmek bile şimdilik pek zordur. Ülkemizin kültürel değişimi içinde yönetilemeyenlerin geçmişi en fazla kırk yıl öncesine uzanır, toplumsal niteliği bakımından henüz "kendinde katman" durumundadır ve bu toplum tabakasının bir "kendisi için katman" haline geçmesiyle Türkiye çıkış yolunu bulabilecektir. Hemen belirtmek gerekir ki Türkiye'de toplum yapısı hem feodal dönem geçirmiş Avrupa'nın, hem de kolonyalizme konu olmuş çevre ülkelerin toplum yapısından çok farklıdır. Türkiye'de bir toplum katmanından sözederken yatay bir oluşumdan değil, dikey bir belirle-nimden söz ediyoruz.

Batı Avrupa'nın kapitalizme varan toplum değişmesi süreci boyunca alt-üst ilişkileri önemli bir rol oynamış ve haklar imtiyazlar, sermaye gücü ve bilgi birikimi gibi hususlarda üstte olanların altta kalanları hem biçimlendirmeleri ve hem de sevketmeleri mümkün olabilmıştır. Türkiye'de ise merkezî yönetim her kültürel değişme aşamasında yanına müttefik olarak imtiyazdan mahrum, malî gücü zayıf kalmış veya hiç olmayan, bilgi-

lenme düzeyi düşük unsurları olarak bunların sayısal etkinliğiyle nisbi olarak "muktedir" unsurlara galebe çalmıştır. Bu gelişmelerin üstüste gelmesiyle Türkiye'de dikine bölünme toplum yapısında esaslı bir yapı karakteri haline gelebilmiştir. Bu yüzden Türkiye'de yönetilemeyenler bir toplum katmanı olarak Batı Avrupa'da teşhis edebildiğimiz sınırların özelliklerini taşımaz.

Tablomuza dönerek Türkiye'de yönetilemeyenlerin kimler olduğunu teşhise çalışalım: Gözümüzün önünde canlandıracağımız ilk birim yöneten-yönetilen-yönetemeyen unsurlardan meydana gelmiş bulunan yumaktır. Bunlar devlet mekanizmasının deveranını temin ederler. Fakat bu deveran sözkonusu yumağı kuşatan külli toplum birimi olmaksızın sağlanamaz. Yani devletin işleyişine doğrudan karışmayan, ama devletin çizdiği sınırlar içinde kendi başının çaresine bakan ve içinden devlet yumağına ilmikler salan, karşılığında da devlet yumağından ilmikler sarkmasına imkân veren bir örgü vardır. Yönetilemeyenler içinde çift yönlü dinamizm hareketi mümkün kılar. Bir yandan devletin çizdiği sınırlar dahilinde kazanç temin etmek serbestisi yönetilemeyenleri yürürlükteki şartlar muvacehesinde toplumun işleyiş alanlarında söz sahibi kılmakta, diğer yandan da yönetilemeyenlerin devlet yumağından uzak tutuluşu onları karar alma ve hayatîyetlerini nisbi bir bağımsızlık içinde korumalarına imkân vermektedir. Yönetilemeyenlerin dinamizmi hem devletin koyduğu sınırları tanıyor olmalarından, hem de devlete borçlu kalmaksızın iktisadî güçlerini koruyor olmalarından gelir.

Şimdi bütün bu mücerret hükümlerin yaşanan durumlarında bir karşılığı olup olmadığına bir bakalım: Yönetim ilişkileri bakımından Türkiye 1950 yılına kadar

bir dördüncü unsuru hesaba katmaksızın yönetim sehpasının geleneksel oturmuşluğuna mahsus rahatlığı devam ettirdi. Sessiz, edilgen, boyun eğici ve kendi hayatı üzerine yapılan işlemlere katlanmaktan başka çaresi olmadığını düşünen büyük çoğunluk devlet mekanizmasının iplerini ellerinde tutan bürokrasiye bütün manevra alanını bırakmıştı. 1950'ye kadar devlet yumağı bugün olduğu gibi üçlü özelliğini taşıyordu. Yönetenler içinden bir zorlama olmaksızın bütün kararları alıyorlar, demir ağlarla örüyorlardı anayurdu dörtbaştan, fakat demiryollarının nerelerden geçeceğini iktisadî değil, askerî mülâhazalarla karara bağlıyorlardı. Yüksek fırınları demir cevherinin çıktığı yere değil de, yakıt çıkarılan yere yapıyorlar, halkın çocuklarını göndermekten korktuğu, hatta buna direndiği okullar açıyorlar ve içinde halktan kopmak suretiyle statü edinilebilecek halkevleriyle kültürel hegemonya sağlamaya çalışıyorlardı. Yönetilenler bütün bu alanlardan maddî kazanç elde etmeyi biliyorlardı. Daha doğrusu yönetenler onlara kazançlarını tepsi içinde sunuyordu. Yönetemeyenler ise, İttihatçı kalıntılarıydı. Onlar hem içerde, hem dışardaydılar. Yönetenlere verdikleri tavizler oranında içerde yer alabiliyorlar, yönetilenlerle kan bağlarını korudukları oranda da dışarda kalıp hayatlarını idame ettirme avantajını elde tutabiliyorlardı.

Durumun 1950'den sonra değişmesinin hem iç, hem de dış sebepleri var. Dış sebep Türkiye'nin demokratik bir işleyişe geçme mecburiyetiyle yüzyüze kalışı ve beynelmilel iktisat kurumlarıyla bağlantısı olmaksızın iş hayatını yürütemeyişidir. İç sebep ise Osmanlı yönetimi sırasında ideolojik bağ yüzünden kendini devletin hükmi varlığıyla özdeş sayan müslüman ahalinin, böyle

bir özdeşliği artık geçerli saymaksızın toplum hayatında yer tutabilme imkânına kavuşmasıdır. Yani yönetilemeyen unsur Türkiye'de 1950-1960 arasında bir çekirdek olarak ortaya çıkmıştır. Fakat şuna dikkat ediniz: Yönetilemeyen unsur Türkiye'de mekân ve cismaniyet bakımından belli bir yoğunluğun tezahürü olarak ortaya çıkmış değildir. Hatta başlangıçta hiç ortaya bile çıkmamıştır. Çekirdek diyorsak, bu kendini koruyucu kabukla çevrelemiş bir gelişmeye hazır unsur olarak anlaşılmalıdır. Demokrat Parti yönetimi sırasında varlığından söz edilebileceğimiz çekirdek münferid ve dağınık (sporadic) yayılımı olan bir çok incir çekirdeğine benzetilebilir.

Bütün siyasi dalgalanmalara rağmen 1950'den günümüze kadar kesintiye uğramayan bir akış var: Geleneksel toplumda varlığı keyfiyet bakımından hiç hesaba katılmayan, sadece bir kemmiyet olarak kendine değer biçilen müslüman ahalî toplumun işleyişi için zorunlu bazı güç odaklarının manivelâsını tutan el haline gelmeye başlıyor. Türkiye önceleri, yani Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere 1950 öncesinde yine halktan (önce sadece hristiyan kökenliler, sonra hepsi) devşirilen unsurlarla devlet mekanizmasını ayakta tutuyordu. Ama 1950 öncesinde ahaliden devşirilerek sunuf-ı devlete dahil olan kişilerin geldikleri kültürle bağlarını koparacak bir ameliyeden geçmeleri, bütünüyle kendilerinin olan ve kendilerinin ait olduğu bir mekanizmayla özdeşlik kuracak özellikler edinmeleri zorunluydu. Yani büyük çoğunluktan yönetenler arasındakı katılmak üzere ayrılan kişi, artık yepyeni bir kimlikle görevini yerine getirirdi. Onların derilerini değiştirdiklerini ve giderek ruhlarını mekanizmanın ruhu haline getirdiklerini söyleyebiliriz.

1950'den bu yana bu değişme gittikçe daha zor olmaktadır. Herşeyden önce böyle bir değişiklik için yeterli zaman yoktur. Hem kültür değişmelerinin hızı artmakta, hem de mekanizmanın muhtaç olduğu insan sayısı çoğalmaktadır.

Hızlı kültürel değişmeden daha önemli bir husus var: Türkiye'de geleneksel yapının devam etmeyişi sıradan insanların görece özerk iktisadî imkânları ellerinde tutmalarına imkân veriyor. Bir bakıma bu bir karşı kültürel değişmeyi getiriyor. Dün sadece korunma amacıyla alınan tedbirler, bugün yaşama alanını genişletme tedbirleri haline dönüşebiliyor. Sıradan insanlar daha geniş yapabilirlik gücüne eriştiklerinde bir tercihle yüzyüze kalıyorlar: Ya yürürlükteki normların hazır kalıplarını benimseyecekler veya kendi getirdikleri normlarla yeni kalıplar oluşturacaklar. Bu bakımdan Türkiye'de yaşayanlar bir bölünmeye uğramış durumda şimdiden. Hazır kalıpları eleştirmeksizin benimseyenler dünün yönetilenler zümresine eklemleme sürecine giriyorlar. Ve fakat hazır kalıpları eleştirip kendi normlarına uygun kalıplar üretmeye çalışanlar yönetilemeyenler olarak kalıyorlar. Bu yönetilemeyenlerin büyük bir kısmını müslümanlar oluşturuyor.

Türkiye'deki askerî darbeler ve her zaman ayan olmayan müdahaleler ülke içinden bir yönetilemeyen zümresinin çıkmasını önlemeye özen göstermeyi de hedeflemişlerdir. Bilinçli bir seçmenin ürünü olsun veya olmasın 1960 ihtilâli ile 1980 ihtilâli arasında geçen 20 yıl Türkiye'de yönetilemeyenlerin düşünce ve olgunluk bakımından mesafe katetmelerini önlemek üzere bazı yapıntı mücadelelerin körüklendiği yıllar olmuştur. Türkiye'de sosyalizm, marksizm, komünizm bir ısmarlama mesele

olarak şişirilmiş ve bu suretle Türkiye'de yönetilemeyenlerin gölgede kalmaları, böylelikle de zayıat vermeleri sağlanabilmiştir. Sol siyaset Türkiye'de bir kesim yönetenlerle artık yönetemeyenlerin ittifakı olarak yaygınlık kazanmış ve daha sonra bir kesim yönetilenle yine bir kesim yönetemeyenin ittifakı olarak 1980'e kadar devam etmiştir. Bu arada Türkiye'de yönetilemeyenler birinci aşamada hasımlarıyla ittifak etmemek için ve ikinci aşamada geriye dönük bir hareket içinde bütün dinamik vasıflarını eritmemek için sol siyaset çevreleriyle uzlaşmazlık içine düşmüşlerdir. Yönetilemeyenlerin bir yandan sağla, bir yandan solla uzlaşmazlığı 1980'e kadar bir atıl kapasite olarak kalmalarını gerektirmiştir.

1980'den sonra yönetilemeyenler ciddi bir badireyle karşı karşıya geldi. Devlet yumağını oluşturan yöneten-yönetilen-yönetemeyen birimi yeni bir kimliğe doğru adımlar atan yönetilemeyenleri ete kemiğe büründürmekten ahkoyabilmek için yani onların kendinde katman olmaktan uzaklaşıp kendisi için katman olma yolunda mesafe katetmelerinin hızını düşürmek, hatta mümkünse bu sürece yok edebilmek için müslüman kökenli ve bu özelliğini önemseyen çok sayıda insana yönetim kademelerinde bir alan tanıdılar. Böylece yönetilemeyenlerin bir kesimi yönetilen-yönetici statüsüne alınamadı. Fakat bu tedbirin devlet yumağı tarafından özlenen sonucu istihsal edip etmediği henüz açıklığa kavuşmuş değil. Bundan böyle yönetilemeyen gücünü ortadan kaldırmaya çalışmak ülkenin varlığını tartışma alanına sokmakla eş anlama gelir. Çünkü yönetenlerin, yönetilenlerin ve yönetemeyenlerin ülke bütünlüğü ve devletin şahsiyet sahibi olarak beynelmilel sahada bir yer kazanması konularında önceden ürettikleri çözümlerin işe ya-

ramadığı açıklık kazandığı gibi, bu unsurların yeni çözümler üretemeyecekleri de gören göz, anlayan zihin için bir bedahat haline gelmiştir.

Yönetilemeyenler hiç bir suret-i haktan görünme mecburiyetinin baskısı altında kalmaksızın ülkenin sağlığı ve esenliği için yükümlülükler altına girdiklerini geçen kırk yıl içinde ispat ettikleri gibi, bu güne kadar büyük çoğunluğun çıkarının sözkonusu olduğu her alanda yardıma çağırılan bir unsur olduklarını göstermişlerdir. Yönetilemeyenler, bu yönetilemeyiş özelliklerini mace-racı bir hevesle tehlikeye atma niteliği taşımadıklarını da göstermişlerdir. Bundan sonra bekleyeceğimiz onların kendilerini tanımaları ve kendi yapabilirliklerinin şuurunda olarak etkinliklerinin tartışılmazlığını kabul ettirmeleridir.

DÜŞÜNCELER DÜNYAYI DEĞİŞTİREMEZ

Bugün dünyanın büyük bir hızla değiştiğine dair bir düşünceyi benimsemekte güçlük çekmiyoruz. Yalnız haber kaynaklarının bize ulaştırdığı bir gerçek değil bu. Aynı zamanda günlük hayatımıza giren nesne ve kavramlarda da hızlı ve büyük bir değişme olduğunu farke ediyoruz. Daha önceden bildiklerimiz ve yeni öğrendiklerimizin yardımıyla yaptığımız akıl yürütmeler bizi dünyanın yalnızca şimdilerde değişmeye uğramadığını, değişmenin hep olageldiğini, dünyanın değişmeksizin durduğu bir zamanın hiç olmadığını öğretiyor.

Dikkatimiz dünyadaki değişimin belli bölgelerindeki siyasi yapı düzenlemeleriyle ilgili kısmında yoğunlaşıyor. Sovyetler Birliği içindeki hareketler, Doğu Avrupa'daki rejim değişiklikleri, iki Almanya'nın birleşmesi gibi hususlarda değişimin hızını açıkça görüyoruz. Dünyanın geri kalan kısmı sabit duruyor değil elbet. Eski sömürge ülkelerin demokratikleşme karşısındaki tutumlarından Orta-Doğu da metropol ülkelerin nüfuz rekabetine kadar bir çok konuda değişimeleryürürlükte. Bütün bu değişimlerde düşüncelerin rolü nedir? Acaba insanlar yeni yeni düşünceler sahibi oldukları, farklı dü-

şüncelerle karşılaştıkları için mi değişmelere sürükleniyorlar, yoksa değişimin düşünceden bağımsız dinamikleri var mı? Düşünceler mi değiştiriyor dünyayı, yoksa düşüncelere rağmen bazı değişimler gücünü kabul mü ettiriyor?

Önce şunu hatırdan çıkarmak büyük bir hata olur: İnsan ve düşünce birbirinden ayıramaz. İnsanı diğer canlılardan farklı ve üstün kılan onun zihin etkinlikleridir. Garip olan şu ki insanı diğer canlılara yakınlıştıran ve bazı durumlarda insanı diğer canlılardan daha düşük bir seviyeye iten yine onun zihin etkinlikleridir. Yani insan şerefini anlamak ve anladığı kadarını yapmak yoluyla kazanır veya kaybeder. Meselenin can damarı insanın şerefsiz de yaşayabileceğidir. Demek ki insanın zihin etkinlikleridir. Yani insan şerefini anlamak ve anladığı kadarını yapmak yoluyla kazanır veya kaybeder. Mesele- nin can damarı insanın şerefsiz de yaşayabileceğidir. Demek ki insanın zihin etkinliklerini sadece hayatta kalmak üzere harekete geçirilenler ve insanın dünyada bulunuş sebebini kavramak üzere harekete geçirilenler olarak ikiye ayırabiliriz. Dünyanın değişmesiyle bağlantılı olanlar birinci kısımdaki zihin etkinlikleridir. Yani insanlar sadece hayatta kalmak endişesiyle zihin yetilerini eyleme soktukları zaman dünyadaki değişmeye katılıyor, onun bir parçası oluyorlar. İkinci kısımdaki zihin etkinliklerinin dünyanın değişmesini anlama bakımından bir görev yüklendiğini söyleyebiliriz, fakat böyle bir anlamının dünyayı değiştirme ve değişmeyi durdurma, değişimin yönünü saptırma gibi bir işlevi yoktur. İnsanlar belli düşünceleri olduğu için dünyanın değişiminde rol almazlar, insanlar dünyanın değişiminde aldıkları yeri sadece doldururlar. Sahip oldukları düşünceler onların

yaşadıkları sürece acı çekmelerine veya haz duymalarına yol açar. Düşüncelerin vukuatla birlikteliği yoktur. İnsan düşüncesiyle birliktedir, ama dünya ve dünyanın değişmesi insan düşüncesinin bağlı olduğu ilkelere bağlı olmaksızın yürürlüktedir.

Yirminci yüzyıl sona ermek üzere iken düşüncelerin dünyayı değiştirmeyeceğini söylemek bir çok insana tuhaf gelebilir. Çünkü yaşanan hayat bir çok yönüyle insanın zihin etkinliklerine irtibatını sıkılaştırarak devam etmektedir. Yani beslenmeden sağlığa, eğlenceden eğitime, ticaretten siyasete kadar bir çok insan faaliyeti belli bir bilgi birikimini, belli bir düşünce sırasını devreye sokarak yürütülebiliyor. İnsanlar yalnızca karmaşık makinaları harekete geçirmek, kullanabilmek için değil, aynı zamanda bu karmaşık makinaların düzenlediği hayat içinde kendi hareketlerini sağlayabilmek için bir çok bilgi edinmek zorundalar. Yeryüzünü sıkıca kuşatmış olan iletişim ağı bütün insanları enformasyon bombardımına uğrattıyor. Okuyan ve yazan insanların sayısı günden güne yükseliyor. Bütün bunlar dünyanın değişmesi-ne düşüncelerin etkisinin olduğunu, dünyanın düşünceler yoluyla da değiştirildiğini gösteremez mi? Bilim ve teknoloji arasındaki bağlantı düşüncelerin dünyaya şekil vermede ne büyük rol oynadığını ispat etmez mi? Hele bilimin düşüncelerle kurulan bir yapıya sahip olduğu göz önüne alınırsa düşüncelerin dünyayı değiştirmedini söylemek saçmalamak değil de nedir? Bütün bu sorulara verilebilecek cevap düşüncenin aslı karakteriyle dünyanın aldığı biçim arasında bir neden-sonuç ilişkisi olmadığı ve insan düşüncesinin varmak istediği sonucun, giderek insan düşüncesinin açıklama peşinde olduğu hususların dünyadaki değişmeyi gerektirmediği-

dir. İnsan düşüncesi böyle bir gelişmeyi sağlamak suretiyle değil, ancak vaki olan değişmeyi yeniden anlamlandırma suretiyle olan bitenle bağlantısını kurabilmektedir.

Bilgi toplumunda yaşadığımız doğrudur. Ne var ki yüzyüze geldiğimiz bilgi toplumu insanın hayatını yeni şartlarda idame ettirebilmesini sağlayan bilgilerin birer aygıt değerinde kalmasını sağlamak suretiyle ayakta duruyor. Yani yaşama araçlarını kullanmak için gerekli olan bilgiler aynı zamanda düşünce yetimizi, değerler silsilemizmin yargılarını hesaba katmamızı gerektirmiyor. Tam tersine, bilgi toplumunda düşüncemizi ne kadar az hesaba katarsak o kadar kolay yaşayabiliyoruz. Eğer otomatik hareket etmeyi başarabilirsek bilgi toplumunda acıdan uzak, hazza yakın bir yaşama düzeni elde etmeyi başarabiliriz. Yani biz zihin etkinliklerimizi sadece hayatta kalabilecek ölçüde harekete geçiriyor ve insan olma şerefiyle bilgi toplumunun gereklerini yerine getirmek arasındaki bağı gölgede bırakıyoruz. Bir çok bilgiden hayatımızı idame ettirmek için yararlanıyoruz, ama düşüncemizi bu işe hiç katmamaya özen gösteriyoruz.

Düşüncenin aslı karakteri bizatihi düşünceyi kavramaya çalışması ve bu çaba içinde açıklayıcı bir bütüne yönelmesidir. Yani düşünce dediğimiz zaman günlük hayatımızın devamını sağlayan dar çerçeveyi aşan bir anlam bölgesine girme etkinliğini kastederiz. İşte, günümüzdeki siyasi, sosyal, iktisadi değişmelerin, aslı karakteri kavrama ve açıklama olan bu tarz düşünceyle bir bağlantısı yoktur. Tipik vakıa resmi ideolojisi marksizm sayılan Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Doğu Avrupa ülkelerinin yaşadıkları bünye değişiklikleridir. Yaygın kanaat bu ülkelerde belli bir düşüncenin (marksizmin)

iflâs ettiği, komünist ütopyanın çöktüğü yolundadır. Daha doğrusu yaygınlaştırılmak istenen kanaat budur. Dünyayı değiştiren unsurun düşünceler olduğu doğru olsaydı, bu görüşlerde bir isabet payı olduğunu da kabul edebilirdik. Halbuki ne iflâs eden bir düşünce vardır, (Tacirler veya şirketler iflâs eder, düşünceler değil ve üstelik her iflâsın kendisine mahsus şartları olur.) ne de bir ütopya yıkılmıştır. (Zira ütopyalar yıkılabilecek bir zemine inşa edilirse kendileri olamazlar, yani ütopyanın ütopya olabilmesi için reel temelleri hesaba katmamaklığı gerekir.)

Eğer Rusya'da bir düşünce iflâs etmediyse, bir ütopya yıkılmadıysa ne oldu? Dünyanın bu yöresinde yaşayan insanların hayatlarını idame ettirmek için kullandıkları araçlar dünyanın geri kalan bölgelerinde yaşayan insanların sahip oldukları araçlar karşısında yetersiz kaldı. Bugünün yetersizliği gerçekte dünkü yetersizliğin bir açılımından başka bir şey değildir. Çünkü belli bir üretim kararının öngörülebilir sonucuna şahit olduk biz yalnızca. İflâs ettiği söylenen düşünce daha 1917'de "ihanete uğrayan devrim" yaftasını boynuna asmıştı. Daha sonra "kapitalizmi silâhla değil, tereyağıyla yeneceğiz" diyen Nikita Kruşçev galibiyet ve mağlubiyet kânullarının neler olabileceğini serahetle ortaya koymuştu. Yani düşünce veya düşünceler değildir değişmede rol oynayan, sadece ve sadece kısa vadeli geçim yollarıdır. Elbette, bu geçim yollarının siyasi hayata, enformasyon dünyasına, insanların aldanişa açık düş dünyalarına yansıyan çarpık hayalleri her zaman vardı. Halen de var. Ama gerçek olan şu ki olan bitenin rüşvetle bağlantısı, düşüncelerle bağlantısından daha sağlamdır.

Tipik vakıamızın Doğu Avrupa'yı ilgilendiren yanı, düşüncelerin dünyayı değiştirmedeğinin daha belirgin

örneklerini sunuyor. Her şeyden önce şunu biliyoruz ki Doğu Avrupa'da 1945 sonrası rejim değişikliklerini doğuran düşünceler (düşüncelerin bu ülkelerde rağbet kazanması, benimsenmesi) değil, Kızıl Ordu'dur. Kızıl Ordu'nun da düşünceyle, düşünmekle, hatta ahlâkla ne gibi bir bağlantısı olduğu meraka değer. Fakat konumuzu ilgilendiren kadarıyla dikkat çekici olan husus Doğu Avrupa ülkelerinin günümüzdeki değişimleri hangi şartlar altında ve ne gibi usûllerle yaşadıklarıdır. Değişmenin düşünceden çok farklı dinamiklere sahip olduğu her ülkenin hangi yoldan geçerek değişmeye ayak uydurduğuyla kolayca anlaşılabilir. Önceden geçim vasıtalarını diğer Avrupa ülkelerine en yakın mesafede tutma özenini göstermiş olan Macarlar değişmeyi milli meselelerinin bütünlüğü içinde ve çatışmasız yürüttüler. Polonyalılar 1970'li yıllardan getirdikleri mücadelenin bir uzantısından fazlasını yaşamadı. Onların meselesi daha enternasyonal, katoliklik ve yahudilikle tuhaf bir alaşım haline gelmiş durumdaydı. Çekler ve Slovaklar muhtaç oldukları para miktarına paralel bir kurtuluş (!) yaşadı. Romanya CIA'nın kollarına atlamaktan başka bir değişme yolu bulamadı. Bulgaristan her zaman olduğu gibi emirlere boyun eğdi.

Bütün bunlar olup bitirken kimse Marx'ı tartışma gereğini duymadı. Çünkü daha önce de Marx olan bitenin göstermelik bir mazeretinden fazla bir fonksiyona sahip değildi. Adına Komünist Partisi denilen ve her ülkede iktidarı emaneten üstlenmiş bürokratik tabakanın da düşünceyle bir ilgisi yoktu. Onlar da yaşanan hayatla sahip olunan düşünceler arasındaki rabıtayı teminle vazifeli saymazlardı kendilerini. Yaptıkları kendi geçimlerini temin için ülkenin geçim yollarını kontrol altında tutmak-

tan ibaretti. Ama çağlar boyunca yaşadığımız bir yanılsama Komünist Partilerinin sahnede oldukları zaman da yaşandı birileri kendilerini bir düşüncenin taşıyıcısı gibi takdim ettiler ve düşünmeye pek zaman ayırmayan kalabalık da böyle bir birlikte oluşu mümkün ve hatta isabetli saydı. Uzun zaman Kilise'nin Aristoteles felsefesiyle yüklü olduğu yanılgısı nasıl yaygınlaşmış ve kimileri bunun böyle bilinmesinden bazı kolaylıklar temin etmişlerse Marx'la Komünist Partilerini yanyana anmak benzeri mülâhazaların ürünü olmuştur. Bugün dünyada Marksizmin iflâs ettiğini ileri sürenler ve komünist ütopyanın yıkıldığını söyleyenler bilerek veya bilmeyecek bir şeyi gözden kaçırıyorlar. O da maksizmi dünyanın başına saran odaklarla, bu sargıyı çözen odakların özdeş oldukları gerçeğidir.

Özetle şunu ifade etmek mümkün: Bugün dünyayı değiştiren düşünceler değil, çıkar hesaplarıdır. Herbiri-miz çıkar hesaplarımız doğrultusunda bu değişmeye katkıda bulunuyoruz veya bu değişmeye katkıda bulunuyoruz veya bu değişmenin birerbirimi haline geliyoruz. Şimdi şu soru zihnimizi kurcalayabilir. Hem düşüncelerin dünyayı değiştirmedeğini söylüyoruz, hem de insanın düşüncesinden ayırlamayacağını söylüyoruz. Eğer insan düşüncesinden ayrı olsaydı meselenin çözümünü kartezyen bir düalizm içinde bulabilirdik. (Veya bulmaya çalışırdık) Oysa şimdi değişmenin içinde ve dışında bir insanla karşı karşıyayız. İçinde çünkü çıkar hesapları dünyayı değiştiriyor ve çıkar hesapları bir (metafizik) düşünce değilse bile zihne ilişkin, düşünceyle bağlantılı bir durumun sonucudur. Dışında, çünkü düşünce-sinden ayrılmayan insan değişmeye etki edemeyen düşüncesiyle birlikte dünyanın uzağında bulunmak zorun-

dadır. Bu çetin meselenin kesin çözümünü şimdilik ertelerek (Ayrıca sormak gerekir: Meselerinin kesin çözümü var mıdır?) Çözüme giden yolda insan zihninin işleyişiyle ilgili bir kaç söz etmek mümkün.

İnsan hayatı her insan tekinin önce ve sonra hakkında bir muhakeme yapması suretiyle devam eder. Yaşamak için neler yapmaya mecbur olduğumu önceden bilirim ve eğer bu mecburiyetlerimi yerine getirmesem sonra başıma neler gelebileceğinin öngörüsüyle yaşarım. Yani yaptığım her eylemde biraz geçmiş biraz gelecek vardır. Benim insan olarak ufukum ne kadar geçmişi ve ne kadar geleceği kuşatıyorsa veya hangi türden bir geçmişi ve hangi türden bir geleceği kuşatıyorsa ben o seviyede ve o türden bir insanımdır. Bu birinci nokta.

İkinci nokta: İnsan olarak algı gücüm acılardan hızla kaçmayı bana telkin ederken hazlara aynı hızla yaklaşmamı sağlamaz. Bunun böyle oluşunun kültürel temelleri vardır. Sosyal zorlamalar, ahlâkî seçmeler vs. Fakat bu kadarla kalmaz. Acılardan hızla kaçışımın, hazlara yavaş yaklaşışımın yapımla (daha doğrusu bu iki duyguyu yüklediğim anlamla) bağlantılı bir yanı daha vardır. Acılar her zaman sinir sistemimle bitişiktir. Canım yanar, açlığımı hissedirim vs. Hatta manevi acılar da derhal duyulan, ertelenemeyen ve sinir sistemime hem etki eden etkinliktedir. Buna mukabil hazlar her zaman tahayyül gücümle bende etki uyandırırılar. Acıları tahayyül etmem derhal duyarım. Hazları sadece tahayyül ederim. Hatta fiilen haz içinde olduğumda bile duyduğum hazzın başka durumlarla yerine oturan, bazan anılarla bazan metafizik konumumla ilişki halinde bulunan bir özelliği vardır. Acı her zaman buradadır, haz her zaman başka bir yerdedir.

Belirtmeye çalıştığımız bu iki noktanın birlikte kavranışı biz insanların değişmelerin içinde bulunmakla beraber, düşüncelerimizi değiştirmeye, sokamayışımızın açıklamasını sağlayabilir. Ben hangi seviyede ve hangi türden insan olursam olayım bir vakıa karşısında herhangi bir insanım. Oysa bir düşünceye ulaşmak için belli bir seviyede ve belli türden bir insan olmak zorunluluğum vardır. Değişmeler eylemlerimin ürünüdür. Düşüncelerimin değil. Düşüncelerimle eylemlerim arasındaki bağlantıyı ben kuramam. Bu bir vakıa olarak ortaya çıkar. Tıpkı başkalarının eylemlerinin ortaya çıkardığı bir vakıa gibi.

Dünyaya ilişkin endişelerimizde düşüncelerimizle bir bütün teşkil eden insanlar olarak biz müslümanlar hayatımızın başlangıcıyla sonunu birbirine çok yakın kılmaya yönelmişizdir. Hayat şahadetle başlar ve ömrümüzün yine şahadetle sona ermesini gözetiriz. Bu bitişin en şerefli şahadetle olsun diye umarız. Dünyaya şahit olmak için uğradıksa, bu özelliğimizi kaybetmeden dünyayı terkedelim isteriz. Biz dünyayı bırakırken dünya hâlâ olduğu gibidir, düşüncelerimiz dünyayı değiştirmemiştir. Ve esasen değişen, hiç yerinde durmayan dünya "bizim" değildir.

İNSANSIZ DÜŞÜNCELERİN SERENCAMI

Eğer biri kalkıp "düşünceler dünyayı değiştiremez" diyorsa, ona hemen şunu sormamız lâzım: Madem öyledir, o halde bu türden bir düşünceyi belirtmekten kastın nedir? Düşünceler dünyayı gerçekten değiştirmiyorsa, neden düşüncelerin dünyayı değiştirdiğine inananların düşüncelerini değiştirmek istiyorsun? üstelik dünyayı değiştirmediğini bildiğin düşüncelerle uğraşmayı neden seçtin? İstesen de, istemesen de değiştirmekte olan dünya senin düşüncelerin beklediğin, arzuladığın değişmeyi temine kâfi gelmeyecek. Dünya yine değişecek, ama senin düşündüğün gibi değil. Öyleyse düşünceleri bırak, eyleme bak.

Böylesi bir itiraz yabana atılamaz. Düşüncelerin dünyasıyla nesnelerin dünyası arasındaki uyumsuzluk veya kopukluk göze batar bir hale geldiğinde insanların büyük çoğunluğu düşünceyi ve düşünmeyi bırakıp eyleme bakmayı tercih eder. Eylemi seçen insanların yürüdükleri iki ana yol vardır: Birincisi insanın yılgınlığı kabullenişidir ki, bununla nesnelerin mutlak egemenliği insan ben'ine yarar duruma sokulmak istenir. Yılgınlık eylemini benimseyen insanlar karşılıklı çıkan tatmin

vasıtalarını kendi ben'lerini sürekli hissedebilmek için tüketirler. Yılgınlık belirtisinin aşırı biçimleri toplum hayatında karşımıza ya cinsî münasebet düşkünlüğü veya kumarbazlık yahut uyuşturucu iptilâsı şeklinde çıkar. Her üç durumda da insan kendini nesneye (cinsî obje, para, uyuşturucu) bırakmış, ama nesnenin kendi benini hissettirme gücünü kabullenmiştir. Her üç durumda da dışta bırakılan ahlâkî değerler ve toplum ilişkilerinin ben'den gayrisına fayda sağlayan kısmıdır. Yılgınlık eylemine dalmak ben'den gayrisını ben'e feda etmek anlamına gelir. Buna bencilik (egoizm) adı verilir ve insan için metafizikten uzakta durmanın uç noktasıdır. Dolaşısıyla düşüncelerden kaçmak bu yoldan çok kolaydır.

Düşüncelerden kaçarak eyleme bakmak isteyen kimselerin yürüdükleri ikinci ana yol fırsatçılığı kabul etmek suretiyle açılmıştır. Fırsatçılık eyleminde nesneler dünyası bir veri olarak göz önüne alınır. Ancak, fırsatçı dediğimiz kimse, nesnelerin tatmin sağlayan gücüne kendini bırakmaz, bilâkis kendi ben'ini nesnelerdeki doyum veren hassadan yukarıda tutar. Eylemini fırsatları hesap ederek gerçekleştiren insanlar nesnelerden yararlanmaz, onları kullanırlar. Çünkü bu türden bir insanın kendi ben'ini sürekli hissedebilmesi tatmin vasıtalarının tüketilmesi değil, onları kendi denetimi altında tutabilmesi suretiyle olur. Fırsatçılık eyleminde ben'in nesneler dünyasının üstünde tutulması esastır. Buna benlikçilik (egotizm) adı verilir ve insanın metafizik anlayışı kendini rab sayması sınırlarında durmuştur. Bu yüzden düşüncenin kapsayıcı ve gerçeğe irtibatlı vasıfları bilerek inkâr edilmiştir. Fırsatçılık eylemiyle düşünceyi bırakmanın toplum hayatında karşımıza çıkan biçimleri tekeli mülkiyet, ezici şöhrat ve iktidar ihtirası olarak gö-

rülür. Burada nesneler ben karşısında önemlerini kaybetmezler. Önemlerini korudukları için ve önemlerini korumak suretiyle ben'i büyütürler. Fırsatçılık eyleminde ahlâkî değerler de nesneleşir ve toplum ilişkileri ancak ben'le anlam kazanacak tarzda yorumlanır. Çünkü fırsatçı değerleri kullanılabilir özellikleriyle algılar ve gücü yeterse böyle algılatır.

İnsanların büyük çoğunluğu düşüncelerle alış verişi halinde değil, kültürün kendilerine tanıdığı yer içinde yaşar. Bu yüzden ekseriyet (H. İbsen'in bir kahramanının ağzıyla söylersek; küstah ekseriyet) düşünceler olmadan eylemi devam ettirmenin yolunu tutmuş sayılır. Aşırı uçlara varmadan (yani eroınman veya diktatör olmadan) düşüncesiz hayatın her iki yolunda da taban tepir. Çoğunluğa mensup ortalama insan belli bir miktarda bencil, belli bir miktarda benlikçidir. Hepsinin göze batmaz, herkeste bulunduğu için yadırganmayan iptilâları vardır ve kendilerinde fırsattan yararlanma hakkı görece kadar üstünlük hissi içindedirler. Kısacası, ortalama insan nesneler dünyasının egemenliği altında ve nesnelere hükmetme tutkusu yedeğinde ömrünü tüketir. Ortalama insanın hayatında düşüncenin yerini kültür tutar. Alışkanlıklar, örf, âdet, görgü, töre ve nihayet pazar ekonomisinin gerekleri... Bütün bunların yardımıyla insanlar düşünce dünyasına girmeksizin de günlerini geçirebilirler, eylemde bulunmaları yeter.

Eylemde bulunmanın insan hayatını anlamlı kılmaya yetmeyeceğini eğer düşünmeyi bırakırlarsa insanlık özelliklerinden bazılarını kaybedeceğine inanan kişiler de vardır. Bu kişilerin bazıları filozof, ilâhiyatçı, bilimadamı, sanatçı ve siyasî önder olarak az veya çok temayüz etmiş insanlardan müteşekkildir. Ama sayıca onlar-

dan katkı fazla olan bazıları vardır ki, toplum içinde dikkat çekmeden yaşarlar ve düşünce dünyasıyla sıkı ilgilerini koruyarak günlerini geçirirler. Bunlar çeşitli dinlerin samimi sâlikleridir.

Acaba düşünce dünyasını önem sahibi sayan ve bu yüzden de düşünce dünyasını önem sahibi kılan bu insanlar eylemi bırak, düşünceye bak diyenlerden mi oluşuyor? Daha doğrusu birilerinin böyle söylemeleri mümkün müdür? Düşüncesiz insanlar olduğunu işittiğimiz zaman, bunu aklımız alıyor. Fazla yadırgamıyoruz insanların kimilerinin düşünceye ihtiyaç duymaksızın ve sadece alışkanlıklar ve görgü çerçevesinde yaşıyor oluşlarını. Düşüncesiz insan yaşar, peki, insansız düşünce yaşar mı? Pek muhtemel görünmüyor. Nitekim böyle bir ihtimal de yoktur. İnsansız düşüncelerin yaşayacağını söylemek, tıpkı "kedi gitti, fakat gülümseyişi duruyor orada" demek gibidir. Hiç bir insan eylemi bırak, düşünceye bak demez, diyemez. Düşüncesiz eylem olur, ama eylemsiz düşünce olmaz. Çünkü düşünce ister bir kavrayış (concevoir) veya isterse bir dönüş, bir yansıma (reflexion) olarak ortaya çıksın, her zaman harekettir. Bir eyleyiş olarak düşünce insansız olmaz.

İnsansız düşünce sözü bir mecaz olarak anlaşılmalıdır. Bununla insanî özü boşaltılmış, insanın yeryüzünde bulunuşunun sebebiyle bağlarını koparmış veya ilgileri insanın kaderinden uzaklaşmış bir azınlığın düşüncelerinden; saptıkları cihette gerekli veya gereksiz ayrımı yapmadan her türlü kuruntunun büyütülmesine imkan veren kimselerin düşüncelerinden söz edilmek istenmektedir. Bu anlamda belki her çağda insansız düşünceler oldu. Belki de her çağda nesneler dünyasıyla düşünceler dünyasının böylesine uyuşmaz ve birbirin-

den kopuk hale gelişinin temelinde düşüncenin insansızlaşması var. Bunun yanı sıra çok daha çılgınca bir durumu anmak zorundayız: Belki de düşünceler kendi karakterlerini kazanabilmek, düşünce niteliğine ulaşabilmek için bir bakıma nesneler dünyasından uzaklaşmak, insanî diye bilinen özle belli bir uyumsuzluğu yaşar hale gelmek zorundadırlar.

Bir mecaz olarak bile insansız düşüncenin nerede ve nasıl güç kazandığını bilmek gerekir. Böylece düşüncesiz insanlarla insansız düşüncelerin kesiştikleri noktayı sezme mümkün olur. Daha da ötede, düşüncelerin dünyayı değiştirmeyeceğini bilmemize rağmen niçin hâlâ düşüncelerden vazgeçmeyişimizin açıklanmasına da bazı kapılar açabiliriz.

İnsansız düşünce bir bakıma mezarında doğar. Akademik çevre devletin üvey evlâdıdır. Bu çevrede doğan düşünceler bir yapının teşrihiye yönelmiştir. Bilim adına yapılan pek çok şey önceden sınırları belirlenmiş bir oyunun kurallarına uygun olarak yapılır. Devlet düşünceleri mezarında yaşamaya mecbur etmiş sayılır. Çünkü akademik çevrede yaşamasına imkân tanınan düşünceler sadece özel filtrelerden geçmiş insanların düşünceleri olabilirler. Filtreler koymada, oyunun kurallarını keyfine göre belirlemede bir devlet diğerinden üstün bir konumda hiç bir zaman olmamıştır. Esasen akademik çevrede düşüncelerin doğuşu bir yapının teşrihi alanında kaldığı için düşüncenin doğumuna katılan kişilerin veya bilimadamlarının az veya çok müsamaha görmeleri meselenin özünü değiştirmez. Kesin bilimlerde, pozitif bilimlerde ve insan bilimlerinde araştırılan yapı yürürlükteki ilişkileri haklılaştırmıyorsa, en azından sözkonusu ilişkilerin gerçek tabiatını izahtan uzakta

durmalıdır. Akademik düşüncenin mezarında doğuşu, onun aynı zamanda bir insansız düşünce oluşunun açıklamasıdır.

Akademik düşüncenin devlet tarafından öz evlât telâkki edilmesi, bu düşüncenin insansız oluşu yönünde daha vahim bir durum ortaya çıkarır. Eğer devlet düşüncüyü öz evlâdı sayma eğilimi gösteriyorsa, bunun anlamı düşüncenin bir iktidar kılıfı olarak kullanılabileceğidir. Artık ortada bir mekanizmanın yakıtı olma düzeyinde düşünceler dolaşıyor demektir bu. Akademik çevreyi üvey evlâdı sayan devlet buradan doğacak düşünceleri bir çit içinde ve denetlenmiş tutmakla yetinebildiği halde, aynı devlet tavır değiştirip akademik çevreyi öz evlâdı sayma tutumu takındı mı, insanlara ve insanlığa saldırmayan düşünce yokluğa mahkûmdur. Devletin öz evlâdı olarak düşünce bir sopadır, başka bir şey değil.

Düşüncelerin insansızlaşmasının varabileceği uç nokta düşüncelerin ortalama insanla mutabakatıdır. Şimdi bu durum size tuhaf gelebilir, çünkü sanki insana ulaştığı zaman insansızlaşan bir düşünceden söz ediyor gibiyiz. Ama ilk bakışta görüldüğü gibi değil bu olay. Ortalama insanla tetabuk ettiğinde insansızlaşmasının son sınırlarına varan bu düşünce gerçekte, akademik mezarında doğup, devletin özel kanallarında gürbüzleşerek kollarını ortalama insana açan düşüncedir. Esasen bu tarz bir düşünce ortalama insandan başkasına da ulaşamaz. Çünkü ortalama insan bencil ve benlikçi özellikleriyle düşünce dünyasını değil, nesneler dünyasını seçmiş olandır. O halde bizatihi nesne haline gelmiş ve doğuşunu insanı safdışı bırakmaya borçlu olan düşünce ortalama insanın eylemiyle örtüşecektir.

Dönüp dolaşıp yine kalktığımız noktaya vardığımızı-

za şaşmamalı. Yukarıdaki geziyi "düşünceleri bırak, eyleme bak" denilebileceği halde; "eylemi bırak, düşüncelere bak" denilemeyeceğini göstermek kastıyla yaptık. Şimdi dünyayı değiştiremeyeceğini öne sürdüğümüz düşüncelerin insanla (ve hîn-i hâcette müslümanla) ilişkisini göstermeye çalışalım.

İnsansız düşünceler yapıyı (maddenin yapısını, toplumun, zihnin yapısını) çözümlemeye çalışır. Ayırdettiği özellikleri yeni bir kullanım aracı elde etmek için tekrar birleştirir. Varmak istediği sonuç teşrih ettiği yapıdan ben adına yararlanmaktır. İsteddiği sonuca tarih içinde varabilmiş değildir ve varması da muhaldir. Çünkü önce çözümlemesi tamamen ermemiştir, buna mukabil o eksik bilgileriyle araçlar elde etmekten geri durmamıştır. Yetersiz çözümlemesinin temin ettiği elverişsiz araçla giderek bulanıklaşan amacı onu bencil ve benlikçi dairesinden dışarı çıkarmamaktadır. Dünya değişmekte, insan eylemleriyle bu değişmeye hem katılmakta, hem katkıda bulunmaktadır ve fakat düşünceleriyle değişmenin yönü arasındaki bağı bir türlü kuramamaktadır.

Düşünmeyi bırakmayan insanların içinde bulundukları, bir parçası oldukları ve kendilerini değişmeye zorlayan yapıyı, yapıları çözümlemeden vazgeçmeyeceklerini; en azından analizcilikte direnmeseler bile haberdar olmada, farketmede direneceklerini kabul etmeliyiz. Toplum içinde dikkat çekmeden yaşayan, düşünce dünyasıyla ilgilerini koruyan ve bu ilgilerinin samimiyeti nispetinde kendilerini ortalama insan olmanın bencil ve benlikçi nakısalarından arındırabilmiş insanlar -hususen müslümanlar - bu tarzda bilgilenmeden uzak durmayacaklardır. Onları Türkiye'yi kimlerin yönettiği,

Türkiye'de kimlerin yönetildiği, Türkiye'yi kimlerin yönetemediği, Türkiye'de kimilerin yönetilemediği ya da ilgilendirir. Fakat onlar bu bilgilenmelerini bir araç elde ederek, mevcut yapıdan yararlanmak için harekete geçirmesler. Öyle olsaydı, daha başından düşünceyle bağlarını asgariye indirerek yalınlık ve fırsatçılık yollarını seçerlerdi.

Müslümanlar düşünceyle ilgilerini şahsiyetlerinin olgunluğa varmasını hızlandırmak kastıyla kuruyorlar. Bu yüzden "düşünceyi bırak, eyleme bak" demedikleri gibi, (oysa bunu demek mümkün) "eylemi bırak, düşünceye bak" (böyle söylemek zaten imkânsız) da demiyorlar. Bunun anlamı Müslümanların hayatlarını düşünceyi (tefekürü) bırakmadan ve eylemi (niyeti ve ameli) terketmeden devam ettirme zorunluluğunu yüklenmiş olmalarıdır. Düşünceyle ve eylemle bu sıkı irtibat insana (müslümana) bilgi alanına giren unsurlar yardımıyla bazı "ideolojik silâhlar" imâl etme gücü kazandırmaz. Zaten müslümanın bilgi edinme tarzı yeni bir nesne veya tasavvur ortaya çıkarmak (bid'at) değil, içinde bulunan ortamda kendi değerlerini koruyabilmek yolunu (sadece) farketmek içindir. Biz eylemlerimizi nasıl sadece maddi değil, aynı zamanda manevi bir ortamda ifa ediyorsak, eylemlerimizin sadece maddi olmayan, aynı zamanda manevi olan sonuçları da doğmaktadır. Düşüncelerimiz dünyayı değiştiremez, ama insan olarak bizim hayr veya şerr ortamı haline dönüşmemize yol açar.

Düşüncelerin birer arınma unsuru olarak hayatımızda yer tutuşu onların başka bir sebeple yani ben'i hissetmek, ben'e üstünlük sağlamak üzere bizimle bağlantı kuramayışlarından, düşüncelerin ben duygusunu azdirmek için arzedildiği zaman müslüman için anlamlı ol-

mayışındandır. Bir hadis-i şerîften öğrendiğimiz: "sevdiği veya iğrendiği her şeyden müslümana yakışan, dinlemek ve itaat etmektir. Ancak o, bir günah işlemeye emrolunursa, o taktirde ne dinler ne de itaat eder!" hükmünün düşüncelerle aramızdaki ilişkinin anlamlandırılması bakımından da bize ışık tutacağını kabul edebiliriz. Yani düşünceler müslümanın neyi dinlemeyeceği, neye itaat etmeyeceğini bilmeye yarayan zihin etkinlikleridir. Düşüncelerin keyif veren uyuşturular ve şatoları yıkan topraklar gibi algılanmaları sadece düşüncelerin aslı karakterini kaybetmesi yüzünden değildir, onları nesne telakki eden insanın da insanlık vasıflarından uzaklaşarak nesneleşmeye rıza göstermesi sebebiyledir. İnsansız düşüncelerle dünyayı değiştireceklerini vehmedenler Allah'ın rahmetine muhtaç olmadıkları cüretkârlığını gösterirler, ama onların da elinden fazla bir şey gelmez.

DÜŞÜNCELER İNSANLARA KAVUŞUNCA

Cezayir'de "selâmet cephesi"nin bütün dünyada merak ve bütün Türkiye'de telâş uyandıran 12 Haziran atağı Cuma Mektupları'nda dile getirmeye çabaladığımız gerçekler doğrultusunda anlamlandırılabilir mi? Bu sorunun cevabına geçmeden soru içinde ileri sürülen iddiaların ne ölçüde ağırlık taşıdığını bir yoklayalım. Cezayir yerel seçimlerinde alınan sonuçların dünyada merak Türkiye'de telâş doğurduğunu ifade etmek bir bakıma isabetli sayılmayabilir. Gerçi Türk ve dünya basınında konuya haber düzeyinde gereken yer verilmiş ve belli yorumlarda bulunulmuştur; ama dikkatlerin birdenbire Cezayir'e çevrildiğini ve dünyadaki değişmelerde bu ülkenin tutacağı yeri merkeze almak eğiliminin güçlendiğini söylemek pek kolay değil. Basın bilerek veya bilmeyerek Cezayir'deki muhtemel iktidar değişikliğine ve bu ülkede müslümanların karar sahibi olabilecekleri bir toplumsal harekete ilgisini sınırlı tutuyor. Yine de, dünya sisteminin iplerini elinde tutan odakların Cezayir olaylarını merakla ve sistemin Türkiye'deki uzantılarının da telâşla izlediklerini tahmin edebiliriz. Çünkü islâmî bir yaşama tarzı ülkeye hakim olduğu taktirde hayat

imkânları ortadan kalktığı için bir milyonu aşkın Cezayirli(!)nin bu toprakları terketmesine sebep olacak bir siyasî-sosyal değişme dünya sistemini yakından ve doğrudan ilgilendirmektedir. Eğer dünyada Batı medeniyetinin akibetinden endişelenen ve bu medeniyetin geleceğini kendi geleceğiyle irtibatlandırmış insanlar yaşıyorsa, bu insanlar nazarında Cezayir'de doğacak islâmî iktidar gerek İran devriminden ve gerekse Afganistan cihadından daha büyük önem taşıyor dememiz mümkündür.

Meseleyi doğru kavramak için müslümanların bütün dünya için taşıdığı anlamı ve dünyanın aldığı biçimde tuttukları yeri doğru tespit etmek gerekli. İlk farkettiğimiz husus müslümanların merkez-çevre (metropolis-periphery) ilişkisi içinde çevre alanında kaldıkları, merkezin güç ve imkânlarından faydalanabilecek bir konumu ele geçiremedikleridir. Yani iktisadî yapı dolayısıyla gelirini kaybeden, siyasî yapı dolayısıyla alınan kararlara boyun eğen, sosyal yapı dolayısıyla da biçimlenmeyi kabul eden ve bütün bu vakıalar gerçekleştiği için de denetim altında tutulabilen ülkeler arasındadır müslüman ülkeler. Müslüman ahali de çevre ahalisidir. Bu demektir ki müslümanların yaşadığı ülkelerde kazanç sahibi olabilmek, iktidar imkânlarını kullanabilmek ve sosyal anlamda geçerlilik elde edebilmek için "merkez"in lehine bir tutum sergilemek veya en azından merkez-çevre arasındaki metbû-tâbî ilişkisini sarsacak bir tehlike (!)yi temsil etmemek zorunludur. Merkez-çevre arasındaki bu fiili durumun önemli biryanını da bilgi, bilim, ideoloji ve düşünce alanındaki faaliyetler oluşturmaktadır. Hele islâmî konularda bu ilişki düşündürücüdür: "Chicago'da ne söylenmiş ve Montreal'de ne yazılmışsa Kahire'de ve Karaçi'de işitiliyor ve okunuyor." Bütün tehlike ilişki yö-

nünün aksine çevrilişindedir. Bunun başlangıcı hiç şüphesiz birbirini işiten ve birbirini okuyan "çevre" ahalisidir.

Kendi aralarındaki hiyerarşiyi ve tabakalaşma düzenini korumakla birlikte merkez ülkelerin kazanç, karar ve tarz (veya üslûp) bakımından elde tuttıkları ortak bazı imtiyazları vardır. Bu imtiyazlarını idame ettirebilmek için çevre ülkelerin düştükleri iktisadî tuzaklardan, çevre ülke yöneticilerinin kendi ellerine teslim ettiği siyasi kozlardan ve çevre ahalisinin kişiliksizleşmesinden yararlanırlar. Merkez ülkeler için tehlike sırası bu imtiyazları sona erdirmeye gücüne sahip ülkeler arasındaki sıralandırmadır. Bu yönüyle coğrafi yerin önemi büyüktür. Ama coğrafi yakınlıktan çok daha önemlisi bir çevre ülkenin merkez ülke ahalisine herhangi bir konuda örneklik edip edemeyeceğidir. Konuyu bu esas dahilinde kavradığımızda Japonya'nın tipik bir ülke olduğunu görürüz. İktisadî gücü ve başarısı ne olursa olsun (gerçi Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadî başarısının hangi mahiyette olduğu bütün boyutlarıyla tartışılmalıdır), askerî potansiyeli ne ölçüde yüksek olursa olsun Japonya dünya sistemi için tehlike sınırlarına zor girer, girdiği kadarıyla bu dolaylı bir tehlikedir. Coğrafi yeri itibarıyla Japonya dünya sisteminin ekmeğini elinden alabilecek erimde değildir. Bundan çok daha önemlisi, Japonya'nın merkez ülke ahalisine teklif edeceği öz değerleri yoktur. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB bile Avrupa karşısında tam bir başarısızlığa uğramışlardır. İdeolojik yaygınlığına rağmen Moskova'nın, doların cazibesine rağmen New York'un kültürü yönlendirici vasfı baskın çıkmamıştır.

Bu mülâhazalar altında müslüman ülkelerin nüfus

kalabalığından, doğal kaynaklara sahip olmaktan, zengin bir tarihî birikimin mirasçısı olmaktan daha farklı özelliklerle dolu donatılmış olduklarını farkedebiliriz. Müslüman ülkeler her ne kadar "çevre" ülke iseler de, aynı zamanda Avrupa'yı çevrelemiş ve bir bakıma "kuşatmış" ülkelerdir. Bunun anlamı müslüman ülkelerde cereyan edecek sistem aleyhtarı değişmelerin en azından iktisaden Avrupa'yı etkileme imkânını ellerinde tuttuklarıdır. Avrupa'nın ekmeği müslüman ülkeler kuşağı sebebiyle her zaman aslan ağzındadır. Bu gerçek müslümanların yaşadığı ülkelerde fazlasıyla dikkat çekici bir husus sayılmaz. Çünkü olayın seyrinden menfî yönde etkilenecek olan bizzat Avrupa'dır ve Avrupa için bu gözden hiç uzak tutulmayacak bir hayatîyete sahiptir. Avrupa'yı çevreleyen ülkelerdeki her türlü kıpırdanış karşısında dünya sisteminin son derece hassas davranmasının ve bu ülkelerin girdi çıkıtısıyla yerli ahaliden daha çok ilgili kalmasının sırrı buradadır.

Müslüman ülkeler Avrupa için sadece bir kuşatıcı, dıştan bir baskı unsuru olmaları (olma ihtimalleri) yüzünden tehlikeli sayılmıyorlar. Modern zamanlarda müslüman ülkelerin Avrupa'ya sızma, Avrupa'ya nüfuz etme tehlikesinden sözedilebiliyor. Bu noktada iki yanlış anlamaya dikkat çekmek istiyorum. Müslüman ülkelerin Avrupa'ya sızması veya nüfuz etmesi derken ne göçmen işçilerin (işçi olmasa bile müslüman ahalinin) bu kıtadaki fiili varlığından, ne de devletlerin resmî politikalarının meydana getireceği müdahaleden bahsedilmiyor. Gerçekte bu iki unsur da Avrupa'ya etki edebilecek yeterlikte değildir. Dünya sistemi göçmenlerin erimeye eğilimli olanlarını eritebilecek, erimeye direnenleri de toplum dışı tutabilecek imkânlarla hem malî bakımdan,

hem de ideolojik hazırlığı itibariyle sahiptir. Müslüman devletlerin resmî politikaları yoluyla müdahale ise ciddiye alınmayacak kadar dayanaksız, çocukça bir yaklaşımdır. Modern zamanlarda müslüman ülkelerin Avrupa'ya "içten" etkisi bu kıtada geleneksel değerlerin güç kazanması, bir ölçüde canlanması suretiyle olabilir. Dünya sisteminin tehlike olarak gördüğü budur.

Gelenek (Avrupa'yı derinden ilgilendirdiği şekliyle İbrahimî gelenek) müslüman ülkelerde baskıya maruz kalmasına, dünyevî (secular) akımların çok yönlü tasallutuna uğramasına rağmen insan bütünlüğü içinde (yani bu geleneği bünyesinde taşıyan şahısların etkinliklerini korumasıyla) hayattadır. Avrupa'yı çevreleyen ülkelerden herhangi birinde gelenek maruz kaldığı baskıyı üstünden atabilecek yetkinliği gösterir, dünyevî sapkınlıklar karşısında karmaşaya kapılma düşkünlüğünden kurtulabilirse, böyle bir oluşumun varacağı sonuç dünya sistemi karşısında alternatifler üretebilen bir Avrupa'dır. Dünya sisteminin Avrupa kıtasında içten çöküşü bu kıta üstünde yaşayan insanların Asyalılar veya müslümanlar tarafından istilaya uğramaları suretiyle değil, kendi değerlerini yeniden keşfetmeleri sonucunda gerçekleşebilir. Dikkat ederseniz dünya sistemi Avrupa'da millî kimlik arayışına müslüman ülkelerdeki kadar (belki onlardan da fazla) hassas bir tepki göstermektedir. Bu yönüyle basın Avrupa'da daha yoğun bir denetim altındadır.

Nasıl Türkiye'de büyük çoğunluğun gerek seçim vasıtaları bakımından, gerekse millî şahsiyeti bakımından kendine gelmesi, çıkarlarını farketmesi ve imkânlarını millete hasretmesi dünya sisteminin çıkarlarına ters düşüyor ve bu yaklaşımda ölümcül bir tehlike görü-

yorsa; aynı durum her iki Avrupa ülkesi için de geçerlidir. İngiltere bir istisna gibi görünüyorsa da orada bile canavarın yumuşak karnı refahın ve bilginin (ikisi birbirinin yanında, ikisi aynı zamanda) sosyalleşmesidir. Yani dünya sisteminin çöküşü bugünün zengin ve fakirlerinin yer değiştirmeleri, bağımlılık ilişkisinin tersine çevrilmesi gibi bir sonucu doğuracak değildir. Bütün milletlerin, bütün kültürlerin yaşama, serpilme ve temelinde yatan değerlere sadakat gösterme imkânına kavuşacakları bir sonuca dönüktür. Dünya sistemi geleneği adım adım bertaraf ederek mutlakiyetçi gücüne ulaştığı için bu gücünü ancak geleneğin hayatiyet sahibi olduğu yer ve zamanda kaybetmeye başlayacaktır. Geleneğin yaşadığı yer Çin değil, Afrika değil, Tibet değil müslüman ülkelerdir. O halde dünya sistemi gücünün müslüman ülkelerde sona erdiğinin şimdiden farkındadır. Hatta metropol ülkelerdeki kurtuluş eğilimlerinin Müslüman ülkelerdekilerle sıkıca irtibatlı olduğunu yakından bilmektedir.

Dünya sistemi 16. yüzyıldan bu yana önce Avrupa'da, sonra bütün dünyada geleneği yıkıp yerine yeni ve pervasız düşünceler yerleştirme politikasıyla mesafe kattı, gücünü pekiştirdi. Dünya sistemi hep insanların önüne kavuşulacak düşünceler koydu, insanların düşüncelere kavuşmasını kurtuluş için öngördü. İnsansız düşüncelerin, düşüncesiz insanları yönetmesine uygun bir ortamı destekledi. Bugün vardığımız aşamada ise farke edilen husus dünya sisteminin ölüm fermanının ancak düşüncelerin insanlara kavuşmasıyla yazılabileceğidir. İnsanların düşüncelere ulaşmak kastıyla ütopyalar ve radikalizmler peşinde ömür tüketmeleri dünya sisteminin işine gelir. Ama düşünceler insanlara kavuşunca her

ferd, her millet özünde bulunan değerlerin tezahürüyle mutabakatını arayacak, bulmaya çalışacaktır. Fichte (1762-1814) bunu şu sözlerle ifade etmişti: Werde, der du bist. (Neysen o ol).

Cezayir'de "selâmet cephesi"nin dikkat çeken oy kazancı bütün dünyada merak uyandırdıysa bunun sebebi Cezayir'in islâmî bir yönetim altında dünyaya tehditler savuran bir ülke haline gelme ihtimali değildir. Cezayir'in Cezayir için yapacakları dünya sisteminin gözünü korkutmaktadır. Avrupa'ya örneklik edebilecek bir gelenek bağlantılı hayat tarzı Cezayir'de düşüncelerin nihayet insanlara ulaştığının göstergesi olabilecektir. Mamafih, henüz Cezayir'de bir yönetim değişikliği söz konusu değildir ve olayların nasıl seyredeceğini bilemeyiz. Ama Cezayir olayları Türkiye'de (sağcı ve solcu çevrelerde) telâş uyandırmışsa bunun sebebini bilmek zorundayız. Görüyoruz ki, bu telâşın sebebi bütün dünyada sistem yandaşlarının veya sistem uzantılarının telâşıyla aynı titreşimdedir. Türkiye'nin kendi kendini kolonileştiren anlayışının yerini kendi kendini var kılan değerlerin keşfine ve dünya üzerinde kendi özünü önemseyen bir eğilimi güçlendirmeye bırakacağından korkulmaktadır.

Türkiye'de bazan "sol" diye tesmiye edilen, ama daha doğrusu İslâm'dan bihaber kanat denilmesi gereken çevrelerde Cezayir olaylarının genel bir "İslâm korkusu" çerçevesinde ele alındığını ve onlar için Cezayir'de islâmî bir iktidarın iş başına gelmesinin "yeni bir İran" sanılmaktan ötede bir anlam taşımadığını söylememiz mümkün. Fakat sağda Cezayir olayları dolayısıyla hissedilen tedirginliğin ileride rahatsızlığa dönmesi söz konusu olabilir. Dünya sisteminin Türkiye içindeki uyumlu unsur-

larından müslüman kisveli olanları patronlarının hesabına yeni bir siyasî parti bile tezgahlamaya (hatta bunun sistem tarafından garantilenmiş yüzdesini de vererek) girişebilirler. Korkunun ecele faydası olmadığı gibi dünya olaylarının seyrine de heva vü heveslerin katkısı yoktur. Bütün mesele insan tekinin kendi sorumluluğunu bilip bulunması gerektiği yeri anlamaya çalışmasıdır. "Ben günlük ekmeğimin peşindeyim" diyen bir kişinin, "yerini almak" konusunda söyleyecek fazla sözü olmasa gerek.

Gelelim Cuma Mektuplarında yazılanlarla Cezayir olayları arasında bir anlamlı ilişki olup olmadığı hususuna. Türkiye'de yaşayan müslümanlar olarak sadece Cezayir olaylarına değil, dünyadaki bütün gelişmelere iki esas gözden uzak tutmaksızın bakmak zorundayız. Bunlardan birincisi içinde bulunduğumuz durumu olmasını istediğimiz gibi değil, olduğu gibi anlamaya niyet etmek. Bu esas önemsemediğim için ben 1979 yılında İran devriminin diğer müslüman ülkelere "ihraç" edilebilir vasıflar taşımadığını belirtmiştim. Bugün Türkiye'nin kimler tarafından yönetildiği ve Türkiye'de kimlerin yönetilemediği meselelerini dile getirme gereğini duyuyorsak gerçeği olduğu gibi anlama ve düşüncelerin bize kavuşması için zihnimizi elverişli konumda tutma çabalarını gösteriyoruz demektir. Düşünceler türetip onların içine kendimizi yerleştirmeye çabalamak yerine hangi düşüncenin bize kavuşmasıyla "hak" yerini bulur ve böylece biz yerimizi almada isabet etmiş oluruz endişesi bizi değişimler ve düşünceler arasındaki bağlantıyı araştırma sevkediyor.

Dünyadaki gelişmelere bakarken gözden uzak tutmamak zorunda olduğumuz ikinci esas bulunduğumuz

noktaya gelinceye kadar yürüdüğümüz bütün yolun bizimle geldiğidir. Yani bulunduğumuz yere yürüyüp geldiğimiz yolları da getiriyoruz. İnsanın ve insanlığın yaşadığı hiç bir zaman boşuna yaşanmış bir zaman değildir. İnsan sadece vakit kaybettiğini sandığı zaman birşey kaybeder, yani elindekinin farkına varmadığı zaman zarardadır. Eğer bir Fransız sömürgesi olarak Cezayir yaşadığı zamanın boşuna olmadığını anlayacak noktaya gelirse, kendi kendini sömürgeleştirmiş bir ülke olarak Türkiye de yaşadığı zamanın değerini bilebilecek demektir. Buna Osmanlı batılılaşması ve Cumhuriyet dönemi de dahildir.

Türkiye'de islâmî mücahedenin müslümanları ferahlatacak bir safhaya ermesi, ancak Türkiye'de yaşayan bütün insanların bu gelişmeden yararlanabilecekleri bir çerçeve içinde gerçekleşebilir. Bunun için de dünyadaki sistem aleyhtarı güçlerin kendi kurtuluşlarına giden yolda mesafe katetmeleri gereklidir. Düşüncelerin insanlara kavuşması için yolu açık tutmalıyız, insanları düşüncelere götürmek isteyen dünya sistemi onları götürdüğü yerde yönetmeyi başarabilmektedir. Herkesin yerini alması dünya sistemini felç edecektir, çünkü taş yerinde ağırdır.

ÇANKAYA SİZE YETER!

Cumhuriyet rejiminin mektep çocuklarına ezberlettiği kıt'alardan biri de Kemalettin Kamu'nun: "Ne örümcek ne yosun/Ne mucize, ne füsün/Kâbe arabın olsun/Bize Çankaya yeter." Böyle bir manzumenin yazılmasını mümkün kılan zihniyet Türkiye'de 29 Ekim 1923'ten 14 Mayıs 1950'ye kadar, yani çeyrek yüzyılı aşan bir süre boyunca gerek ideolojik dayanaklar bakımından ve gerekse bu dayanakları besleyen siyasi şartlar bakımından gücünü korudu. Söz konusu zihniyetin ideolojik dayanakları Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan topraklar üstünde İslâm kültüründen kopuk bir devlet kurmaya ve siyasi şartları da kurulan bu devlete halkın iştirakini önlemeye matuftu.

İslâm kültüründen kopuk bir devlet kurmanın gerekçesi olarak yeni bir hayata geçmenin ancak eski kültürün tutucu yükünden kurtulmakla mümkün olacağı iddiası getiriliyordu. Oysa farkına varılmayan veya bile gerek görmezlikten gelinen husus eğer Osmanlı batılılaşması süresince Türkiye'de yeni bir hayata doğru bazı atılımlar yapılabilmişse bunların herbirinin halkın İslâm'a olan bağlılığından doğan bir canlılıkla gerçekleştirilebilmiş olduğuydu. Yenileşme çabalarında karşı karşıya ge-

tirilen iki görüşün bir kanadını örf teşkil etmişse diğer kanatta her zaman İslâm'ın aslî değerleri yer alırdı. Dolayısıyla İslâm kültürünü toplumun kabuk değiştirmesi yönünde bir tutucu güçmüş gibi görmek belki modernleşme tartışmaları için her iki kanadın da samimiyetsizliği-ne bir açıklama getirebilirdi, ama İslâm'dan uzaklaşma yeni bir hayatın sağlam bir başlangıç noktası kabul edilemezdi.

Osmanlı batılılaşmasından farklı olarak cumhuriyetle gelen yeni bir hayatın kurulması için gereken malzeme İslâm kültüründen sağlanamayacağına göre ancak yabancı bir kültürden ödünç alınabilirdi. Nitekim de böyle oldu. Cumhuriyet rejimi hukuk sistemini, sanat ilkelerini, dilini, eğitimini, kıyafet ve muâşeretini Avrupa'lı çeşitli ülkelerden ödünç aldı. Neden "ithal etti" demiyoruz da ödünç aldı diyoruz? Çünkü "ancien régime" sonrasında türeyen yeni tip Avrupalı kendine mahsus değerlerin ihracına cevaz vermiyordu. Bu konuda kendi müstemleke ve dominyonlarına karşı da pek cömert sayılmayan Avrupa öz değerlerinin bazı ürün-sonuçlarını ariyeten yabancılara veriyorsa bunun tek sebebi, o yabancılardan Avrupa'ya karşı tehlikeli olmama sınırları içinde kalmalarının bir işaretini ele geçirebilmekten ibarettir. Avrupalı olmayan ülkeler bu ürün sonuçları ödünç aldıkları süre boyunca bir örnek olarak kullanıp kendilerine mahsus başka bazı ürün-sonuçlara ulaşabilirlerse ne alâ, eğer bunu başaramazlarsa ömür boyu Avrupa'nın tekdiri, tahkiri ve her ikisinin sonucu olarak tehditi altında bulunacaklardı.

Gerçekçilikten uzak bazı fikri kabullere dayanmasına rağmen, ne yaşanan hayatı, ne üstünde yaşananlar toprak ve ne de o toprağı faydalı hale getiren insanlar ye-

ni düzenlemenin zemininde esas ve temel kabul edilmesine rağmen Türkiye'de yeni bir rejim nasıl kurulabilirdi? Bu sorunun cevabı Türkiye'de devletin ve halkın birbirinden görece kopukluğunda bulunabilir. Devlet aralarındaki iletişimi en kolay kurabilen asker bürokratların örgütüydü. Bürokrasinin sivil kesimi ya üniformalarını çıkarmış askerlerden veya askerlerin doğrultusunda kararlar almayı peşinen kabullenmiş kadrolardan müteşekkildi. Halk ise aralıksız savaşlar yüzünden ruhen yılmış, maddeten fakir bir insanlar kalabalığıydı ki, aralarında mesleki dayanışma gibi bir bağ bulunmadığı gibi mesleki üstünlüklerinin kabul edilebileceği bir ortamdan da mahrum durumdaydı. Yani Türkiye'deki rejim değişikliği bürokrasinin bir iç hizmet meselesi olarak yürürlüğe kondu ve sadece böyle yaşayabildi.

Kurulan yeni rejim İslâm kültüründen kopuk vasfını devam ettirebilmek için devlete halkın iştirakini önlemek zorundaydı. Bu mecburiyeti yerine getirmek çeyrek asır boyunca hiç zor olmadı. Yapılan küçük bir tecrübe halkın iştirake hevesli olduğunu göstermişti. Serbest Fırka'nın ömrü üç ay sürdü. (1930) Rejimin sıhhatinin devlet örgütünden halkın müdahalesini uzak tutmaya bağlı olduğu pekişince sistem kendini bu gerçek doğrultusunda yeniden düzenledi. İdeolojik ayırım telâffuz edilen ideolojik ifadede daha farklı bir esasa bağlandı. Devlet yalnız kendi tuttuğu siciller uyarınca ve yaptığı özel uzlaşmalar gereğince sadece kendi bildiği bir işleyişi benimsedi. Sosyal vakıa ne olursa olsun devlete aidiyet bağıyla bağlı bulunanların imtiyaz ve güvenlikleri saklı kaldı. Başlangıçta mahfuz tutulan bu güvenlik alanı pek kaba sayılırdı. 1950 yılına kadar devlete ait olmakla devlet memuru olmak bir bakıma aynı şeydi. Bir kere devlet

halk karşısında bölünmemiş bir cepheydi, ikincisi devlet memuru olmanın süzgeçleri hem ideolojik olarak hem de takibat seviyesinde iyi işliyordu.

Ne zaman ki Türkiye Cumhuriyeti iktidar değişikliği için halkın oyuna başvurmak mecburiyetiyle yüzyüze geldi ve halkın iştirakine karşı tedbirler almak kaba bir ayırmadan daha ileride ustalıklar gerektirdi; işte o zaman devlete mensup olmanın şartları daha nazik ölçülere bağlandı ve heveslilerin aşacağı barajların duvarları hem yüksek hem de kalın hale getirildi. 1950 yılından sonra siyasi şartların getirdiği değişiklik devletin kendini korumak için bir tür tedbire başvurmasını gerektirirken, 1960'tan sonraki sosyal şartların değişikliği de başka türden bir tedbiri gerektirmiştir. Bu tedbirlerin bir formülünü elde etme çabasıyla şöyle bir yaklaşımda bulunabiliriz: Devlet mensubu olacaksanız hayata sizi bağlayan devletten daha güçlü bir bağ olmamalıdır. Yahut kendinizi devletten daha başka bir değere karşı sorumlu veya hesap vermeye mecbur hissetmemelisiniz. Yani Osmanlı batılılaşması boyunca müslüman kimlik devlete bağlılığın en esaslı dolayımı olma şartını korurken Cumhuriyetle birlikte bu şart ortamdan kalktı ve devlete bağlılık çıplak bir "bende" bağlılığı durumuna girdi. Eğer Türkiye'nin alaturke kesiminden kopup gelmişseniz milletle bağlantınızda devleti incitmeyecek bir konumda olmanız gerek, yok eğer alafranga kesimin bir uzantısıysanız ilkelerinize olan sadakatınız devletle zıtlaşmayacak ölçüde tutulmalıdır.

Rejimle millet arasındaki ince ilişkiler dünyanın siyasi oluşum itibariyle geçirdiği değişikliğe paralel bir yol izler. Türkiye'de siyasi iktidarda söz ve/veya etkinlik sahibi olmak için günden güne daha mücerret bir kimlik,

buna karşılık daha müşahhas bir sorumluluk taşıma zorunluluğu yalnız bizim ülkemize mahsus vasıflar olarak zikredilemez. Belli yerlerde bulunmak için belli özellikler edinmek dünya sisteminin etkili olduğu bütün ülkelerde ön şart haline gelmiştir. Her ülkenin dünya sistemiyle ilişkisi, yahut dünya sistemi içindeki yeri kişilerin yalnızca basamağını belirler; yoksa sistem içinde belli standartlar bütün ülkeler için geçerlidir. Yönetici olabilmek mücerret (soyut) bir kimlik, ama müşahhas (somut) bir sorumluluk gerektirir demiştik. Bunun belirgin örneklerinin beynelmilel finans kuruluşlarıyla ülkelerin finans politikaları arasındaki bağlantıda açık seçik görmek mümkün. Yani bir insan hem Uluslararası Para Fonu'nda kadrolu eleman olabilir, hem de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın başında bulunabilir. Bir insan hem Türk asıllı olur, hem de Brezilya Merkez Bankası'nın başında bulunabilir. Önemli olan bu insanların müşahhas sorumluluklarının ne olduğu, kime karşı olduğudur.

12 Eylül 1980 tarihinden itibaren Türkiye'ye yerleşen rejim gerçekte 29 Ekim 1923'te kurulan rejim yöneten-yönetilen ilişkisi bakımından tekamül etmiş, artırılmış, kılçıkları temizlenmiş halidir. Daha doğrusu çağına uygun kılınmış, çağına uyarlanmış 1923 rejimi, olsa olsa 1980 rejimi olabilirdi. 1923'te "Bize Çankaya yeter" diyenlere 1990'da söylenecek söz "Çankaya size yeter" olabilir ancak. Çünkü aynı insanlar Türkiye'de müslümanlığın toplum hayatında hangi yeri tuttuğundan habersiz, İslâm'ı insan hayatına anlam veren değerler bakımından (en hafif nitelemeleriyle) tutucu sayan, kimliğini İslâm'da bulan halkın yönetimde söz sahibi olmasını devletin varlığı ve devamı bakımından tehlikeli gören in-

sanlardır. Bu yüzden 1923'te söyledikleri sözü 1990'da da tekrar edilebilirler; "Kâbe arabın olsun."

Acaba "Kâbe arabın olsun/Bize Çankaya yeter" diyenler bu ifadeleriyle Türkiye'de ne türden bir değişmeyi öngördüklerini veya özlediklerini dile getirmiş olabilirler/oluyorlar? Nasıl oldu da Türkiye'deki modernleşme eğilimi denetim altında tutulan diğer ülkelere öncülük edebildi? Giderek Doğu Avrupa ülkelerini sollayarak Türkiye'nin çağ atlamasının sırrı nedir? (Alaya aldığımı sanmayın. Türkiye gerçekten çağ atlamıştır. Biraz abartılı bir örnek olacak ama, tıpkı 1959 yılında Hawai'nin çağ atlaması gibi). Ortada sır, muamma, bilmece yok. Düpedüz yürünen bir yol var. Türkiye tercihleri doğrultusunda yürüdüğü yolun sonuna geldi. Öngörülen değişme organizmadan mekanizmaya doğruydı ve bu gerçekleşti.

Bir toplumun organik yapısından söz edebilmek için o toplumu diğer toplumlar içinde bir yer sahibi kılan yasadan, nomostan haberdar olmak gerekir. Yani bir toplumu bitki veya hayvan gibi canlı kılan; ona kök, gövde, yaprak veren veya ona baş, beden ve hareket imkânı veren "nomos" olmadıkça toplumun organik yapısından söz edemeyiz. Mirasçısı olduğumuz toplumun, milletin, devletin nomosu ise İslâm idi. Etnik özellikler değildi, örf değildi, töre değildi. Hiç şüphe yok ki mirasçısı olduğumuz toplumda şekil almış Müslümanlığa etnik özelliklerin, örfün ve törenin etkisi hesaba katılır seviyedeydi. Daha da ileri gidip hem üstünde yaşanan toprağın ve hem de tarihten devralınan mahiyeti açıklanamayacak davranış kalıplarının derin izlerinden de söz edilebilir. Ama bütün bunlara rağmen yöneten-yönetilen ilişkisi içinde her iki tarafında kendini bağlı saydığı değerler

manzumesi İslâm çerçevesinde anlaşılabilirdi. "Baş başa bağlı, baş da şeriata". Bu atasözü yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya denetimin temel ilkesini verdiği gibi, hak arama yollarının açık kalmasını, en önemlisi hakların nasıl temellendirilmesi gerektiğini veriyordu. Mirasçısı olduğumuz toplum her yönüyle övgüye değer bir toplum olmayabilirdi, ama her türlü iyileştirmenin kendine mahsus imkânlarını da bünyesinde barındırıyordu. Nitekim Osmanlı batılılaşması denilebilecek yenileşmeler ancak sözkonusu imkânların kullanılması suretiyle katedilen mesafenin ürün-sonuçlarıydı.

"Bize Çankaya yeter" diyen zihniyet toplumda yaşayan her insan tekinin bir diğeriyle, toplumun kendine yakın başka toplumlar ve giderek kendiyle çıkar farklılığı bulunan muhâsım toplumlarla iletişimi mümkün kılabilecek değerleri terketmeyi yalnızca göze almadı, bu terkedişten övünç duydu. Böylece içine düştüğü indî değerler kargaşasının toplumdaki organik bağları baltalayarak yerine mekânîk bağlar geçmesini kolaylaştırdı. İnsan ilişkilerinde organik olandan mekanik olana geçiş modernleşmenin kaçınılmaz sonucu değil mi? Elbette. Mekanizma hakimiyeti denetim altında tutulan uydu-çevre ülkelerde olduğu gibi bu ülkeleri denetim altında tutan metropol-merkez ülkelerde de geçerli ve yürürlükte değil mi? Elbette. Dün olduğu gibi bugün de anlaşılan husus, yaşanan hayatın sistemin işleyişi yüzünden iyiye veya kötüye sürüklendiği konusundaki tercihimizde düğümleniyor. Ama yine de uydu ülkenin durumuyla metropol ülkenin durumu arasında ciddi farklar var. "Bize Çankaya yeter" diyenler bu farkların sadece derece farkı olabileceğini, merkez ülkeyle uydu ülke arasında mahiyet farkı kalmamasını savunuyorlar. Metropol ülkeyle çevre ül-

ke arasında mahiyet farkının kalmaması ve yalnızca iki ülke arasındaki farkın bir derece farkına indirgenmesi her iki ülkede söz geçiren gücün aynı olması anlamına gelir. Böyle bir sonucun doğması halinde bile merkez veya yarı-merkez ülkenin sloganı uydu ülkenin sloganına benzemeyecek. Yeni metropol ülkeler "Bize Wall Street yeter" veya "Bize Bundesbank yeter" deme tuhaflığına düşmeyeceklerdir. Gerek organik, gerekse mekanik işleyişte başın başa bağlanması yadırganacak bir durum çıkarmaz ortaya, meselenin kritik noktası son başın neye veya nereye bağlı olduğundadır.

Toplum hayatında bedenın gücü başın yerinde bulunuşunda, başın karar verme iktidarı da bedenden güç alışındadır. Yönetim ilişkilerinin düzenlenmesinde halkın iştirakini önleyen her işleyiş başsızlığa mahkum olacaktır. Çünkü başın başa bağlılığı ancak başın şeriate bağlılığıyla anlam sahibi olabilir. Başın şeriate bağlı olmadığı bir toplumsal işleyiş ne ölçüde demokratik olursa olsun zorbaca yönetime varacaktır. Zira hak arama yolları her özel durumda yeniden yorumlanacak, hatta hakların neler olduğu kişiye ve zamana göre farklı farklı anlaşılabilir. Başın şeriate bağlı olduğu, yönetilenlerin olduğu kadar yönetenlerin de yöneldikleri kıblenin tek olduğu, mükellefiyetler bakımından insanları müşterek ölçülerle değerlendirmenin kaçınılmaz olduğu toplum despotik karakterde bile olsa zorbalığı ve zulmü önleyici tedbirler almanın yolları açıktır. Nomos hakimiyetinin yöneticilerce tanınmadığı bir toplumda ihtilâfları gidermenin yolu ya menfaat uğruna şerefsiz bir uzlaşmadan veya şiddet aracılığıyla rakibini bertaraf etmeden geçer.

Günümüz Türkiye'sinde muhalefetin yetersizliğinin

den sözedildiğine şahit olursunuz. Oysa olduğu kadarıyla demokratik işleyiş içinde seçimle belirlenmiş muhalefet partileri vardır. Üstelik hükümet eden ekip karşısında kendine solcu ve sağcı mevziler seçmiş birden fazla muhalefet partileri var. Okur yazarların ünlü ve etkili olanları, basın dikkate değer kesimi iktidarı kullanan yönetici zümrenin sözcülüğünü üstlenmekten kaçınır haldedir. Görünüşte "karşı" güç büyük gibi. Buna rağmen muhalefetin yetersizliği nereden gelmektedir? Toplum ilişkilerinde nomos kavramının belirleyici rol oynamayışından. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak ülke içinde söz söyleme imkânına ulaşmış olan bütün önde gelen kişilerin süzgeçlerden geçmiş olmasından, daha ötede bu kişilerin varmak istedikleri yeri iktibas etmek için bazı standartlara uymak zorunda oluşlarından.

Türkiye'de halkın iştirakinin kısmen veya çarpık bir tarzda bile olsa söz konusu olduğu, halkın eğilimlerine yönlendirilmiş bile olsa ağırlık tanındığı zamanlarda milletvekili olma gücüne erememiş insanların, halkın baskı altında tutulduğu ve halk çıkarlarının zıddına hakimiyetin saltanat sürdüğü ortamlardan bol bol yararlandıkları, "baş" olabildikleri görülebiliyorsa, görülenlere itiraz edenlerin ellerinden hiçbir şey gelmiyor, sonuçta itiraz sahipleri de yönetime iştirak ediyorlarsa bütün bu oluşumun tek açıklaması oyunun içinde yer alan elemanların tümünün aynı standartlara uyduğu, aynı kapıdan iktidar dilendikleridir. Böyle şartlar altında onlara söylenebilecek tek söz şu: "Çankaya size yeter"?

SATILIK İNSAN HAKLARI

Olur mu öyle şey? Satılık insan hakları olur mu? Manevi değerlerin satılması söz konusu olduğu zaman da, tıpkı malların ve eşyanın satılışındaki gibi iki yanlı alış veriş geliyor aklımıza. Bir alan, bir satan olacak; satılan şeyin belli bir karşılığı olacak vs.. Birisi için "arkadaşını sattı" denilince anlıyoruz ki bu insan elde ettiği bir menfaat karşılığında arkadaşının ona olan güvenini kötüye kullanmıştır. Ya arkadaş hakkında başkaları tarafından öğrenilirse sonu kötü olacak bir bilgi vermiş (meselâ saklandığı yeri söylemiş), ya da arkadaşının ondan beklediği işi yerine getirmemiştir (yapabileceği halde diğerlerinden erken davranıp başka bir yere saklanmasını sağlamamıştır). Vatan satmak da arkadaş satmaktan pek farklı sayılmaz. Ne var ki bir insanın arkadaşını satıp satmadığı pek kolayca ortaya çıktığı halde, vatanın satılıp satılmadığı aynı kolaylıkla anlaşılamaz. Zaten herkesin vatan satma konusunda hemfikir olmaları da zor. Kiminin vatan satmak dediği şeye, kimi vatan kurtarmak diyebilir. Yine de vatan satmanın özü arkadaş satmakla birdir, çünkü her ikisi de birbirine ait iki unsurdan birinin aradaki irtibatı yabancılar lehine istismar etmesiyle sonuçlanır.

Manevi değerlerin satılması sadece başkasına ihanet etmekle, tezgaha başkasının kellesini koyarak gerçekleşmez. İnsan kendine de ihanet edebilir, kendi şerefini de satılığa çıkarabilir. Hürriyetini satabilir insanlar. Yapabilme, karar verebilme, başını dik tutabilme imkânını kullanmaktan imtina ederek bunun karşılığında rahat ve konfor içinde yaşama imkânını alır. Sıska kurtla besili köpek hikâyesini hepiniz bilirsiniz. Bir de Faust var: Bilimi elde etme ve dünya zevklerine ulaşma karşılığında şeytana ruhunu satmış. Modern insanın prototipi Faust, çünkü modern zamanlarda insanlar zeki, işini bilir, kullanmada başarılı, olan biteni anlamada kavrayışlı olmayı önemsediler, ama ruhlarının selâmeti onları pek ilgilendirmedir.

Alış verişte nasıl alan ve veren olarak iki taraf varsa, aynı zamanda iki yön de var. Yani insan sadece satmaz, bir de satın alabilir. Günümüz insanının temel meselesi, belli bir noktadan sonra yeni bir alış veriş yapıp yapmayacağına odaklanıyor. İnsan oğlu ruhunun selâmetini önemli sayıp bunun bedelini ödemeyi göze alacak mı? Onu insan kılan değerleri yeniden lâyık oldukları yere koyabilmek ve insanın kâinatla barışıklığını yeniden sağlamak, kendini yaratan Kudret yönünde bir ünsiyet kurmak için gerekli fiyata razı olacak mıdır? Bunun için ruhunun selâmetine kavuşmak için can atıyor olması gerek, kölenin hürriyetine kavuşmaya can atması gibi. Ama belki her köle hürriyeti pek öyle iştiaqla istemiyor. Hür bir insan olarak yaşamayı kıvıramamaktan korkabilir. Korkmuyorsa, tam tersine köle oluşundan başka başarı engeli görmüyorsa önünde, ilk yapacağı şey hürriyetini satın almaya çalışmak olacaktır. Bugün Almanya'nın yaptığı budur. Almanya Mark gücüyle, tahrip

edilmiş kültürünü geri almak, topraklarının işgaline son verme ve nihayet dünya üzerinde hak ettiği statüyü elde etme savaşı veriyor. Hürriyetini satın alıyor Almanya. Dikkat edin, aynı savaşın bir başka mağlubu Japonya hâlâ savaşın en büyük galibi ABD'nin kararları doğrultusundan ayrılacak bir tutum sergilemekten çok uzak. Belki Japonya hürriyetini satın alırsa, bununla ne yapacağını bilmiyor.

Arkadaşımızı, vatanımızı, şerefimizi, ruhumuzu, hürriyetimizi satmaya ve satın almaya konu edebiliyoruz. Çünkü her birinin birer bedeli var. Bizler manevi değerleri satan ve satın alanlara takındığımız tavırla da bir bakıma kendi yerimizi seçmiş oluyoruz. Bütün bunların anlaşılır tarafını görebilmemiz zor değil. Bize anlaşılmaz gelen "satılık insan hakları"dır. Eğer insan hakları alış verişe konu edilebiliyorsa bu pazardaki tezgahkar kim, müşteri nerede? Böyle manasız bir ticareti sorgulamaya kalkışarak saçmalığa saçmalık katmanın faydası yok. O halde ortada bir mesele varsa bunu açıklığa kavuşturmaya çalışalım.

Mesele Türkiye'nin değişen dünyada hangi ellerde ne şekil alacağı meselesidir. Öyle anlaşılıyor ki yakın bir gelecekte insan hakları konusu şimdi olduğundan daha yoğun bir şekilde Türkiye'de ele alınacak. Ama bunu hangi zeminde, hangi çevrelerin desteğiyle ele alınacağı doğrusu merakla değer. Yani Türkiye'de insan haklarının savunulmasına nasıl bir sonuca varmak üzere girişileceğini kestirmek çok güç. İlk akla gelen bunun etnik farklılaşmaya dayandırılarak yürütülmesidir. Sonra yaşama standartının yükseltilmesiyle ilgili meseleler dolaşısıyla insan hakları bahis konusu edilebilir. Peşinden yazarların, sanatçıların, bilimadamlarının özgürlükleri-

nin tanınması gibi temalara yer verilebilir. Belki de bunların hepsi, başka konularla birlikte aynı anda ilgililerin önüne getirilir. Ne olursa olsun Türkiye'de insan hakları meselesi hedefi belli bir gelişmenin gereği doğrultusunda ele alınamayacaktır. İnsan hakları olayında Türkiye'de yaşayan insanlardan hangilerinin hangilerine nispetle haklardan mahrum oldukları bakış açılarına göre öyle zıtlıklar göstermektedir ki bazılarının hak sahibi saymak diğerlerini haklarından mahrum etme anlamına gelebilir. Dolayısıyla Türkiye'de insan hakları mücadelesinin kısa zamanda bir kör döğüşü haline gelmesi işten bile değildir.

Türkiye'de yaşayan insanların böyle bir ihtimal karşısında hassasiyet göstereceğini sanmıyorum. Zaten dünyanın bir çok yerinde (bugün bilhassa Doğu Avrupa ve Rusya'da) bir kör döğüşü olageldiğine göre "alemlerle gelen düğün bayram" deme alışkanlığına sahip bu ülkede ciddi bir istikbal endişesi doğmayabilir. Ancak komünist partilerinin çöktüğü ülkelerde tam bir kör döğüşü olduğunu sanmak da hatadır. Çünkü bu ülkelerde en az kırk yıldır halkı razı olmadığı kalıplar içinde tutan köhnemiş yapıların çöküşü hesaba katılmalıdır. Sonuçtan beynelmilel sermaye büyük ölçüde yararlanıyor bile olsa, insanların çoğunluğunun değişimden baskı altında tutulan bazı özlemlerini gidermek yönünde beklentileri vardır, olabilir. Yani değişme kötünden betere doğru olsa bile insanların önünde eski ve yeni karşılaştırması yapmaya elveren bir yol açılmıştır. Oysa Türkiye dünya sisteminin istekleri doğrultusunda adım adım uyarlanmayı yaşamıştır. Şimdi beynelmilel sermaye ile kucaklaşmasını tamamlamamış olmaklığı bakımından çiçeği burnunda ANAP iktidarını nasıl köhne sayalım? Öte yandan

ANAP yönetimine eleştiri yöneltenlerin yürürlükteki rotadan farklı bir yönelişleri veya teklifleri olduğunu kim söyleyebilir? Müslümanlar mı? Onlar da şeriat donlarını giyip denize koşuyorlar.

Satılık insan hakları böyle bir ortamda bütün saçmalığına rağmen çok işe yarayacaktır. Ülke dışından müdahalelerin etkin çözümler sağlamasına yetecek kadar karışıklık çıksın yeter. Ülke içindeki bütün direnç noktaları köhne yapılar damgasını yiyerek birer birer tasfiye edilebilir ve insan haklarını elde etmenin bedelinin ancak üzerinde yaşanılır bir topraktan mahrum olmakla ödenebildiği iş işten geçtikten sonra anlaşılabilir.

Arkadaş satmaktan başlayıp insan haklarının saçmalığına ulaşan bu yazıyı yazmaktan maksadım nedir? Üzerinde yaşadığımız topraklar dolayısıyla, birlikte yaşadığımız insanların yüzyüze geldiği bir tıkanıklığı işaret etmek istiyorum. Önce şu soruyu cevaplandırmamız gerek: Türkiye'nin karşılaştığı bu tıkanıklık bir çıkmaz belirtisi midir, yoksa Türkiye bir dar boğazdan mı geçmektedir? Eğer bir çıkmaz içindeyseniz, bunun mantıklı çözümü girilen yoldan geri dönmektir. Söz konusu olan bir dar boğaz ise kurtuluşu sağlamak için belli sıkıntıları göğüslemeyi göze almamız gerekiyor. Ama her iki halde de durumu bütün gerçekliğiyle kavrayıp harekete geçmenin imkânlarını kullanacak bir önderlik kadrosu devrede olmalıdır. Bunlar kimlerdir ve nerededirler? Siyasi partilerin liderleri sadece o yeri doldurdukları için liderliğine katılan insanlardan oluşuyor. Aynı partilerin gövdesini oluşturan yönetim kadroları da gidecek başka kapısı olmadığından "orada" bulunan kişiler. Sonuç: Ne çıkmaz, ne de darboğaz kimsenin umurunda. Daha da

vahimi şu ki karşılaşılan çıkmaz ve darboğaz her siyasi liderin kendine haklılık sağlamak için ağırlaşmasına ses çıkarmadığı bir imkân gibi görünüyor. Bir de bana şunu söyleyin bal tutup da parmağını yalamayan kim var? Kaç nâsiye var çıkacak pak-ı dırahşan?

Siz bana karamsar olduğumu söyleyeceksiniz. Ben desize iyimser olmanın işlenen suçlara işaret anlamına gelip gelmediğini soracağım. Nelerin kaybedildiği konusunda hiç bir bilinç taşınmayan bir ortamda, elden çıkanların kazanılması için bir savaşa girişileceğini düşünmek ne mümkün! Öyleyse savaştan vaz mı geçmelidir? Bunu bir ihtimal olarak hesaba katmak bile alçakçadır. Yanına kimsenin gelmeyeceğini bile bile bulunduğu yerden gerilemeyecek olan insanlar şerefini satmamayı başarabilir. Önümüzdeki çıkmaz değildir. Çıkar yol mutlaka vardır. Her kim ki gerilememiştir bizzat kendisi bir çıkar yol olduğunu göstermiş sayılır.

YAVUZ LAİKLIK, BASTIRILAN BAĞIMSIZLIK

"Yavuz hırsız, evsahibini bastırır" sözüyle dile getirilen durum, artık gündelik gerçeğimizin ayrılmaz parçasıdır. O kadar ki evsahibi bastırarak hırsızın da öyle uzunboylu "yavuz" olması gerekmiyor. Neredeyse "uyuz hırsız bile evsahibini bastırır" şeklinde değiştirmek gerekecek atalar sözünü. Önemli şey yavuzluk, yamanlık, yiğitlik olmaktan çoktan çıktı, aranan vasıf artık "hırsız" olmak. Yukarıdaki cümleleri ardarda sıralamaktaki amacım Türkiye'de yaşanan bir ahlâk buhranını işaret etmek değil. Böyle bir buhranın yaşandığına, insanların seçmelerini ahlâk endişelerini ön sıraya koyarak yaptıklarına inanmıyorum. Dolayısıyla da fazilet sahibi insanların haklarını şirretliği ele almış kimselerin çiğnemesi söz konusu değil.

Gerçeği bütün çıplaklığıyla görmeye çalışırsak "yavuz hırsız ev sahibini bastırır" sözünü çağrıştıran bir durumu farketmemiz mümkün, olan biteni yerli yerine oturtunca da farkettiğimiz durumun yavuz hırsızla evsahibi arasındaki ilişkiden doğmadığını anlayabiliriz. Nasıl hırsızın yavuzluğu kaydadeğer bir özellik olmaksızın çıkmışsa, bastırılan unsurun da evsahipliği tartış-

malıdır. Doğrusu bir bastırma ve bastırılma var, lakin mazlumu zâlimden ayırdedebilmek için çok ince tahlillere girişmemiz ve hatta yeni teoriler icad etmemiz gerek. Ülke içinde "millî" sayılması kaçınılmaz meselelere sabırla, sebatla, metanetle sarılmış insanlar olduğunu söylemek günden güne zorlaştığı için kimin "evsahibi" olduğunu tespit etmek de gittikçe anlaşılmaz hale geliyor. Bu belirsizliğin iktisadî, sosyal, siyasi sebepleri var.

Son on yılda Türkiye'deki gelir dağılımının büyük ölçüde bozulduğu, gelir farkları arasındaki açığın hızla arttığı rakamlarla gösterilebilir. Buna rağmen geliri düşüş gösteren kesimlerin bir zorlamaya başvurduklarını, gelirinde aşırı artış olan zümrelerin de bir telâşa kapıldıklarını söylemek mümkün değil. Çünkü düşük gelir gruplarına mensup çevrelerde herhangi bir zorlama imkânını kullanabilecek unsurlar, bu imkânlarını nisbi olarak gelirlerini artırmada kullanıyorlar; politik bir tavır sergilemede değil. Toplumdaki hızlı değişme gelir yollarının çeşitliliğini artırdığı için gelirinde reel azalma olanlar kendileri için kazançlarında kesin ve dönülmez bir tıkanma gerçekleştiğine inanmıyor. Yani düşük gelir gruplarının psikolojik bir rantla yaşadıklarını söylemek doğru olur. Elbet buna Türkiye'nin iklim şartlarını, ülke içinde göç imkânlarını ve büyük çoğunluğun şartlara boyun eğerek kanaatkârlıkta teselli arayışının genişliğini eklemek gerek. Kısacası, Türkiye'nin iktisadî sıkışması bir kıtlığa dönüşmedikçe hissedilir olmaktan uzaktır. Bu duyarsız ortamda ister yavuz olsun, isterse sünepe, her hırsız birilerini bastırabilmektedir. Bastırılanların evsahibi olma şartı aranmayabilir.

Türkiye'deki belirsizliği artıran sosyal sebebi modernleşmenin her gelir grubuna verecek "yeni" bir hedi-

yesi bulunduğu görebiliriz. Her kalite düşüşü bir alt gelir grubunu tatmin edecek araçları sağlayabilmekte ve tüketim araçlarında bir derece kalite artışı gören her "alt" zümre kendini konfor içinde sayabilmektedir. Böylece toplumun alacağı şekil hakkında gerçekçi ve hakkaniyete dayalı tekliflerin doğması güçleşmektedir. Eğer zihni olgunluğa sahip zümrelerin ellerinden bazı imkânların alınmasıyla sonuçlanan bir toplumsal değişme söz konusu olsa idi veya toplumdaki değişimin nelerin elden geçirilmesiyle sonuçlandığını görecekti çapta insanları yetiştiren bir "aydınlanma"dan geçilmiş olsaydı ülkemizde modernleşmeyle birlikte yavuz hırsızın evsahibini bastıracağı bir zorbalığın doğmayacağını, giderek böyle bir zorbalığın hissedilmesini önleyen bir belirsizliğin hırsızdan yavuzluğu bastırılardan da evsahipliğini kopartarak Türkiye'yi belirsizlikler diyarı durumuna sokmayacağını söyleyebilecektik. Türkiye'de modernleşme yeni bir toplum gerçekliğinin çatışmalı bile olsa kendini gösterişi olarak değil, yön arayış eğilimlerinin törpülediği belirsiz bir değişim olarak yaşanmaktadır.

Siyasi belirsizlik iktisat alanındaki çarpıklığa ve sosyal hercümence paralel olarak ortadadır. Ne var ki Türkiye'deki siyasi belirsizlik ne iktisadi çarpıklığın, ne de sosyal hercümencin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır denilemez. Bu durum belirsizliğe belirsizlik kattığı gibi, vehameti de şiddetli kılmaktadır. Ülkemizde siyasi belirsizlik vahimdir, çünkü Türkiye Cumhuriyeti bütün mevcudiyetini siyasi bir belirlenmeye borçludur. Bunu elden kaçırmak, devlet olarak varlığını tartışmalı hale sokmak anlamına gelir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini borçlu olduğu siyasi belirlenme nedir? Birinci Dünya Savaşı'nın

mağlubu Osmanlı Devleti'nin siyasi mirası üstünde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin katlanmak zorunda olduğu siyasi belirlenme önem sırasına göre şöyledir:

1- Türkiye Cumhuriyeti savaştan önce Osmanlı Devleti'nin elinde tuttuğu topraklar üzerinde hak iddia edemeyecek bir siyasi yapıda olmalıdır.

2- Türkiye Cumhuriyeti kendisiyle müşterek kültür kökleri olan bölgeler dolayısıyla savaşın galiplerine zorluk çıkaracak bir siyasi yapıdan uzak durmalıdır.

3- Türkiye Cumhuriyeti Batı Avrupa'ya meydan okuyacak gücü ele geçirmeye matuf bağlantılar kuramayacak siyasi yapıda olmalıdır.

4- Türkiye Cumhuriyeti etnik yakınlığı olan bölgelerle dayanışmaya girişmesine elverişli bir siyasi yapıda olmamalıdır.

Elbette bu dört maddeyi bir kağıda yazıp birinin eline tutuşturmanın olmadı. Ama Türkiye Cumhuriyeti'nin yetmiş yıla yaklaşan ömrü boyunca beynelmilel ilişkilerin seyri sıralamasını yaptığımız maddelerin gerçekliğini gösteren örneklerle doludur. Dünya şartlarının değiştiği her aşamada bu maddeler Türkiye'nin yerinin belirlenmesinde hesaba katılan sabiteler olarak rol oynadı. Görüldüğü kadarıyla anılan dört maddenin dördü de ülkemizin dünyadaki oluşuma damgasını vuracak bir konumdan uzaklaşmasını gerektiren şartları kabule zorlayan ağırlıktadır. Yani galibin mağlubu kabul ettirdiği şartlardır bunlar.

Diyeceksiniz ki ya istiklâl harbi? Türkiye 1922 Türk-Yunan çatışmasının galibi olduğu için, Ermeni çetelerinin faaliyetlerini bertaraf ettiği için kurulabilen

"misak-ı milli" sınırları içindeki devletin adı değil mi? Ordunun duruma el koyması sonucunda Sevr anlaşmasının mağlubiyet şartlarından Lozan anlaşmasının galibiyet şartlarına ulaşılmadı mı? Osmanlı Devleti'nin mirasının yeni şartlarda, yeni bir siyasi birlik temin edebilmek için değerlendirildiği ve ordunun direnerek Sevr'in ağır şartlarını hükümsüz kıldığı doğrudur. Bu yüzdendir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin tartışmasız ve kararları sonuca varabilen tek siyasi gücü bu güne kadar silâhlı kuvvetler olmuştur.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yapısını tartışmak ülkemizdeki en etkili tabu olma özelliğini hep koruduğundan ülkemizin tayin edilenden daha farklı bir oluşuma açılıp açılmayacağı konusunda geçen yetmiş yıla yakın süre boyunca topluma mal edilebilecek düşünceler ortaya çıkmadı. Bundan çok daha önemlisi, Türkiye Cumhuriyeti Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu sayılan bir ülke konumundan kurtulmayı sağlayacak bir siyasi oluşumu yeniden ele geçirmek üzere hareketlerini düzenleyen iddia sahibi bir sabit liderlik kadrosunu elde tutma kararlılığını gösteremedi. Söz sahibi bürokrasiye hakim olan anlayış şimdilik elde tutulmanın kaybedilmesi korkusu yüzünden "fincancı katırlarını ürkütmemek" sınırları içinde kaldı.

Bu anlayış sebebiyle Arap dünyasıyla bağlar herhangi bir Avrupa ülkesiyle kurulan bağlardan daha zayıf kalacak şekilde kuruldu. Lâiklik, ülke içinde ve dışında Türkiye'nin halktan güç alarak siyaset belirlemeyi reddedişi şeklinde yorumlanabildi. Aynı anlayış Türkiye'nin komşularıyla bölge ülkelerine zarar verebilecek yabancılar karşısında dayanışabilir bir devlet olarak değil de, komşusuna cephe almayı birinci mesele haline ge-

tirmiş bir devlet olarak algılanmasını kolaylaştırdı. Böylece Türkiye'nin komşularıyla zıtlaşmasından bölge dışı ülkelerin azami istifadeyi sağlaması mümkün oldu. Yahutılmış Türkiye, kaynaklarını tam kapasite çalıştırabilmek ve böylece büyük güçlere avuç açmaktan kurtulabilecek bir yola girme fırsatını hiç bir zaman bulamadı. Kendi halkının gücünü önemseme ihtimaline uzak durmayı bir güvenlik ve giderek bağımsızlık kavramı haline getirdi.

İşte bu güvenlik ve bağımsızlık anlayışı halen bir karara varmada ülkenin çözülemez meselesi gibi algılanmaktadır. Türkiye 1990 şartlarında 1923 zihniyetiyle meselelerine çözüm arama zorunda kaldığını sanmanın tuhaflığını yaşıyor. Böyle bir tuhaflığa sürüklenmesinin sebebi de 1945 şartlarını yine 1923 anlayışıyla karşılamış ve bugüne böyle ulaşmış bulunmasında aranmalıdır. Oysa bugün yeni bir muhasebe yapmanın gereği ortadadır. Bu muhasebeyi yapıp yeni bir siyasi yapının esaslarını belirlemede ne kadar geç kalınırsa Türkiye'nin millet olarak da devlet olarak da varlığını tehlikelerden arındırmak o kadar güçleşecektir.

Sovyet Bloku'nun ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye kendisine biçilebilecek siyasi yer hakkında bir belirsizliğe düştü. Artık "Batı" ittifakına dahil olmak hiç bir anlam ifade etmiyor. Türkiye ya yeni bir "görev" üstlenerek Batı'nın imkân ve müshamasından yararlanacak veya kendini verdiği karar doğrultusunda kabul ettirerek dünyada şimdiye kadar sahip olduğu yerden farklı bir statü elde edecek. Bu ikisinden birine ulaşacak başarıyı ele geçiremezse Türkiye adında bir ülkeden söz etmek bile mümkün olmayabilir korkusu meseleye yakın herkesin yüreğindedir.

Türkiye'nin dünya sistemi adına, yani ondokuzuncu yüzyıl başlarında kurulmuş bulunan Atlantik paktı adına üstlenebileceği ilk görev, şimdiye kadar yaptığı gibi kenara çekilmedir. Batı hayrına kenara çekilmenin etkili yolu ülke olarak varlığını Akdeniz'den çekmek, yani Kafkasya tarikiyle İç Asya'da siyasi varlık gösterme tecrübeleridir. Bu elbette gerçekçi ve verimli gelişmelerin başlangıcı olmayacaktır. Zaten istenilen de budur. Türkiye fantastik ve kısır çabalar sonucu potansiyelini heba etmeli ve dünya sisteminin başına dert olacak bir konumdan uzaklaşmalıdır.

Dünya sisteminin verdiği görevi kabul ettirmede zorluk çektiği taktirde teklif edeceği ikinci görev Orta Doğu'nun inzibati gücü olma yükümlülüğüdür. İsrail'e koruyucu şemsiye olmaktan ötede sıradan bir üçüncü dünya ülkesi pozisyonuyla Orta Doğu'nun çok yönlü, çok patronlu, çok hileli "oyun"unda Türkiye'nin üstleneceği her görev her gün biraz daha sermaye kaybına, her gün biraz daha bilgisizleşerek enerji kaybına sürükleyecektir. Eğer bugün Türkiye'de milli çıkarlar gözeterek karar almanın zorluğundan sözedilebiliyorsa, ülke Orta Doğu meselelerinin bir piyonu haline geldiğinde milli çıkarların farkedilmesinin bile imkânsız hale geleceğini şimdiden söyleyebiliriz. Orta Doğu meselelerinin Batı adına çözümüne katılan bir Türkiye'de sömürge yönetiminin dolaylı halden çıkacağını bilmek ve basit bir ticari işlemde en küçük memurun siyasi pozisyonuna kadar her konuda Batı ajanlarının karar sahibi duruma geçeceklerini anlamak için fazla zeki olmaya gerek yok.

Böylece maceralardan salim kalabilmek için Türkiye'de bazı çevrelerin kurtuluşu Avrupa Topluluğu'nun bir vilayeti, değilse bir kenar mahallesi olmaktan aran-

dıklarını biliyoruz. Avrupa Topluluğu'nda aranan çözümün bir bağımsızlık özlemiyle ilgisi yok. Bunu kendileri de biliyor. Batı'nın Türkiye'ye biçtiği yerde, yüklemeye çalıştığı görevlerde sadece angarya ve kişilik kaybı yaşanacağı için; Avrupa topluluğu'na girmeyi başarmakla hiç olmazsa angaryanın ve kişilik kaybının karşılığında bir rahat yaşama, bir refah tatma kazancına talip onlar da.

Durumun bütün açıklıkla ortada olmasına rağmen Türkiye'de lâiklik savunucularının yavuz hırsız rolünü üstlenerek, 'eğer ülkemiz lâiklikten uzaklaşırsa bağımsızlığını tehlikeye atar' mealindeki beyanlarına ne demeli? Açaba Türkiye'nin Batı adına, dünya sistemi adına bir piyonluk görevi üstlenmesinin ön şartı lâiklik değil mi? Elbette. Bunun iki bakımdan Batı âlemi lehine işleyen garanti ihtiva ettiğini görebiliriz. Birincisi yaşama tarzıyla ilgilidir. İtalya 1935'te Habeşistan'ı istilâ ettiğinde Bernard Shaw'a hangi tarafı tuttuğunu sormuşlar. İngiliz tiyatro yazarı şöyle cevap vermiş: Elbette İtalyanları, çünkü eserlerim Habeşistan'da oynanmıyor. Kıssadan hisse: Türkiye kültürel bağımlılığı kabullendiği müddetçe siyasi veya iktisadi bağımsızlığını elde edemeyecektir. Lâiklik adı altında yutturulan yaşama tarzı da Türkiye'nin milletçe ve sosyal yönelimler bakımından her türlü bağımlılığına zemin hazırlayacak özelliktedir.

Lâikliğin ihtiva ettiği Batı âlemi lehine işleyen ikinci garanti, Türkiye'nin toplum meselelerini çözebilmek için muhtaç olduğu bütün metod ve araçları Batılı dünya sisteminden ödünç alma mecburiyetidir. İstenmekte olan çağdaş medeniyetin başarılarına Türkiye yönünden bir karşılık vermek, yani Müslüman bir toplu-

mun teknoloji, bilim, felsefe alanlarında hangi yönü seçeceğini keşfetmek olayını konu dışı bırakmaktır. Eğitimin Türkiye'de çölde kaybolan nehirler gibi sonuç vermeyecek bir şekilde düzenlenmesi kendimize mahsus bir dünyayı elden kaçırmamızla doğrudan bağlantılıdır. Lâik bir Türkiye'de iyi yetişmiş bir insan Türkiye'nin değildir ve Türkiye'nin kaderini kendi kaderi sayan bir insanın da bütün yetiştirme imkânlarından yararlanması imkânsızdır.

Bağımsız bir ülke, bağımsızlığı beynelmilel ilkelerle teminata bağlanmış bir ülke değildir. Yani bir ülke beynelmilel standartlara daha çok uyduğu için daha bağımsız olmaz. Bir ülkeyi bağımsız kılan gerektiğinde hiç bir beynelmilel taahhüdün yerini tutamayacağı kozları oynama gücünü elinde bulunduruşudur. Türkiye'nin toprak bütünlüğü, millet olarak bölünmez özellikleri, devlet olarak yerine getireceği etkinlik yabancıların himmetiyle sağlanamaz. Bağımsız bir ülke rüştünü ıspat etmiş bir ülkedir.

DÜNYA SİSTEMİ, ALMANYA VE TÜRKİYE

Cuma Mektupları'nda sıkça geçen ibarelerden biri, belki de başlıcası "dünya sistemi." Zaman zaman dünya sistemiyle neyi kastettiğimi belirtme çabalarında bulunmama rağmen gerçekten neden sözettiğimi okuyucuya tam aktaramadığımı gerek bana gelen mektuplardan, gerekse bazı toplantılar sırasında karşıma çıkan sorulardan anlıyorum. Bu yazıda bu eksiği elden geldiğince gidermeye çalışırken, değişen dünya şartlarında aynı sistemin hangi yönsemeler taşıyabileceğine dair bazı yoklamalara girişmek niyetindeyim.

Dünya sistemi tamlaması 60'lı yıllarda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika okur-yazar çevrelerinde yaygınca kullanılan bir ifadeydi. Böyle bir yaygınlık boşuna ve anlamsız sayılamaz. Çünkü 60'lı yıllar dünyanın iktisadi, siyasi ve sosyal "müesses nizam"ını coşkuyla tartışma konusu yapıldığı yıllardı. Dünya sisteminden sözedenler insan hayatına halen yürürlükte olan ilişkiler dışında bir yön aramayı doğru bulanlardan oluşuyordu. Diyebiliriz ki dünya sisteminden bahis açmak bir bakıma bu sistemi kınamak, bu sistemden kurtulmak isteyenlerin başvurdıkları bir konuşma tarzıydı. Günümüzde dünya

sisteminden aynı sıklıkla ve belki de aynı coşkuyla sözedilmiyorsa bunun sebebini yürürlükteki insan ilişkilerinden hoşnutlukta veya bu ilişkilerin kaçınılmazlığını kabulde ve nihayet böyle düşünmekten korkup kaçmakta bulabiliriz.

Açıkçası, dünya sistemi ile ilgilenmek değişme isteginin bir parçasıdır. Böyle bir istek olmadığı, bu istek körlendiği oranda dünya sistemi hakkında söylenecek sözler önemini ve değerini kaybedecektir. Yani dünya sistemi siz isterseniz vardır ve siz istemezseniz yoktur. O halde gerçekliği olmayan bir hayali varlıktan mı söz ediyor? Hiç de değil, sözü edilen sistem bütün gücüyle, bütün etkinliğiyle hayatımızda yer tutan, giderek hayatımızın mahiyetini belirleyen müşahhas, tarihi bir vakıadır. Bütün mesele, bizim derya içinde olup da deryayı bilmeyen mahiler olup olmadığımız noktasında odaklanır. Şöyle düşünebiliriz: Eğer televizyonu hayatımızdan çıkarmak gibi bir isteğimiz varsa, önce nasıl olup da televizyonun hayatımıza girdiğini öğrenmek ve bu vakıanın belli bir sistem dahilinde cereyan edip etmediğine bakmak gereğini duyarız. Televizyonu karşımıza aldığımız zaman onunla ilgili sistemi de gözönüne almamız kaçınılmaz olur. Ama televizyonla yaşamayı onaylıyorsak, o taktirde televizyon dolayısıyla oluşmuş bir sistem meselemiz değildir. Daha doğrusu biz de şu veya bu şekilde sistemin işleyişinin akışına kapıldığımız için sistemin varlığını görmemiz önem ve değer taşımaz.

Zararını hissettiğimiz için dünya sisteminin varlığını farketmemiz olayın yalnızca bir yüzüdür. Bir de arzulanmış değişimin hangi türden değişme olduğu meselesi vardır ve bu da bizim dünya sistemi hakkındaki değerlendirmelerimizi belirler. Olayın bu ikinci yüzü,

dünya sisteminden sözeden herkesin aynı şeyden sözemediği hususunu açıklar. Acaba dünya sistemi neyin ve ya nelerin devamını sağlamak için vardır ve acaba neye ve nelere engel olacak şekilde çalışmaktadır? Böyle sorulara verilen cevaplardaki çeşitlilik, tabir olarak üzerinde anlaşılmış gibi görünse bile insanların dünya sisteminin gerçek niteliğinden farklı anlamlar çıkardıklarını gösterir.

Demek ki, bir Müslüman olarak bizlerin dünya sistemi anlayışına yaklaşımımız, bu sistem dolayısıyla bazı şeyleri kaybettiğimiz ve bu sistemin bertaraf edilmesi halinde bazı şeyleri kazanacağımız yönünde belirlenecektir. Eğer kaybettiklerimiz ve kazanacaklarımız birer hayal ise, dünya sistemi de hayali bir varlıktır. Yahut şöyle diyelim: Bir toplumun (milletin) kaybettikleri ve kazanacakları konusunda bilinç sahibi olmayışı, o toplumun dünya sistemini bütün somutluğuyla görmesine engel olur. Modern dünyada Andersen masallarından biri yaşanıyor, ama yalnızca akıllıların görebileceği ve aptalların göremeyeceği iddia edilen kumaş elbise yapıp imparatorun sırtına geçirmiyor "işbilenler" olmayan bu giysileri konfeksiyon niyetiyle milletin sırtına yakıştırıyorlar. Bu yüzden hiç bir çocuğun "imparator çıplak" diye bağırması beklenemez. Milletin kendi çıplaklığını farketmesinden başka çare yok.

Çok kısa bir tanım gerekirse, dünya sistemi beynelmilel siyasi ilişkileri denetim altında tutan mali üstünlükten başka bir şey değildir. Yani sistemin çekirdeğini çeşitli unsurlar arasındaki mali bağımlılık teşkil eder. Bu çekirdeği korumak, yürürlükteki mali mecburiyetleri devam ettirebilmek için dünya sistemi imtiyazlı bölgeler oluşturur. Sistemin en imtiyazlı bir bölgesi vardır. Diğer

bölgeler hiyerarşik bir sıralanmayla merkez çevresinde yer alırlar. Dünya sistemi kapitalizmle özdeş değildir. Çünkü kapitalizm her zaman mali oligarşi olarak karşımıza çıkmaz ve sermaye gücü her zaman mali hegemonyaya dayalı değildir. Sistem ilişkileri mütedavil sermaye ilişkileridir ve bu ilişkiler günden güne soyut karakter kazanmakta, karmaşık hale gelmektedir. Dünya sistemini Batı medeniyeti denilen ve daha çok bir zihniyeti ifade eden oluşumla da özdeş sayamayız. Dünya sistemi Batı medeniyetini de hegemonyasında tutan bir örgütlenme ve mali imtiyaz sahibi bir şirket-devlet karakterindedir.

Mali gücü soyutlanmış bir piyasa işleyişine bağlı olan dünya sistemi günlük hayat içinde en somut bağlantılara nüfuz edebilecek imkânı denetim altında tutar, o da paradır. Dolayısıyla bankacılık dünya sisteminin iskeleti sayılabilir. Bu iskeleti hem korumak, hem de ona hareket, cazibe, kimlik kazandırmak için bir çok "dış" unsur vardır. Mali iskeletin teknolojisi, medeniyeti, sanatı, iletişim atmosferi vardır. Her şeyden önemlisi kendine mahsus bir "beyni" vardır dünya sisteminin. Fakat bu beynin çalışabilmesi için iskeletin sağlam olması ön şarttır. Bu yüzden dünya sistemi piyasa ilişkileri dolayısıyla mütedavil sermayenin üstünlüğünü korumayı hayatiyeti için vazgeçilmez önemde sayar. Ne ki mali üstünlükten daha çok önem taşımaya başlar işte o unsur dünya sistemine karşı yönelmiş bir tehdit olarak algılanır. Dünya sistemi ancien régime döneminde aristokratik değerleri kendine düşman kabul edip, milliyetçi akımları paraca destekledi. Daha sonra milliyetçi akımların paraca ölçülmeyen değerlere yaslanma girişimi karşısında (özellikle iki harp arasında doğan totaliter rejimler dolayısıyla)

burjuva enternasyonalizmine mali destek vererek milliyetçilik karşısında yer aldı. Kısacası, mütedavil sermayenin iş bitiremediği her alan dünya sistemi için ölüm işareti veren bir alan sayıldı.

Bu durum dünya sisteminin uydusu olan bir ülkede, Rusya'da olan biten bakımından bütün açıklığıyla ortadadır. Ruslar, Romanofların öncülüğüyle ve kendi mistik tabiatlarının estirdiği havayla Petro'dan Lenin'e kadar Batı medeniyetine ayak uydurma çabalarına uygun olarak her alanda büyük isimler ortaya çıkardılar. Müzikten matematiğe, edebiyattan resme kadar sıralanması zaman alan çok uzun bir liste bu dönemin dünya çapında Ruslarını içine alır. Ama 1917'den günümüze kadar uzanan zaman dilimi içinde dünyaya vazgeçilmezliğini kabul ettirmiş bir tek Rus bile yoktur. İhtilâl öncesi verimlilikle, Komünist partisi sonrası dönem sırasında kısırlığın açıklaması nasıl yapılabilir? 1917'den önce Rus entelijensiyası dünya sistemi dışında kendi milli bünyelerine uygun düşen ve fakat başka insanların örnek almalarının da mümkün olduğu hayat tarzı üzerinde zihin yoran çaptaki insanları yaşatabilecek özellikteydi. (Osmanlı batılılaşması Ruslarınkinden derin farklarla ayrılmakla birlikte siyasi sonuç itibarıyla Avrupa için Rus batılılaşmasından daha acil bir tehlike doğurma ihtimalini barındırıyordu) 1917 devrimiyle birlikte dış görünüşü bakımından iddialı bir Rusya ortaya çıktı, ama devrim dünya sistemi için elverişli bir ortam sağlamaktan fazlasını üstlenemeyecek kadar iddiasız bir zümre eliyle Rusya'nın yönetilmesini sağladı. İhlalden önce Rusya Avrupa'yı sadece izliyordu, 1917'den sonra dünya sisteminin buyruğuna girdi. Bu buyruk uyarınca süper güç rolü oynadı. Böylece tek kutuplu dünya sistemi metropol ül-

keler içinde ve dışında yıldırımların önemli bir kısmını "günah keçisi" olarak üzerine çekti. Dünya sistemi Rusya'nın bu hizmetine ihtiyaç duymadığı zaman onun süperliği de sönüverdi.

Bugün artık yeni bir süper ülke adaylığı sözkonusu: Almanya. Ancak Almanya'nın süper güç olması sözkonusu olduğunda, bunu Rusya'nın bir zamanlar süper güç olarak algılanmasıyla eşdeğer kabul edemiyoruz. Rusya bir dönem ABD karşısında bir süper güç imiş gibi gösterildi. Oysa Almanya sözkonusu olunca bu ülkenin ABD karşısında yeni bir süper güç olması değil, ABD'den merkez olma özelliğini devralarak, süperliğin tekeline sahip olması akla geliyor. Neden? İki sebepten ötürü: Birincisi tarihten gelen çizgiyle ilgili. Almanya son iki dünya savaşında dünya sistemine meydan okumuş bir ülkedir. (Rusya her iki savaşta da sistemin uydusuydu) İkincisi, sistemin tabiatıyla ilgili. Eğer dünya sistemi gücünü mali üstünlükle sağlıyorsa, Almanya sistemin en imtiyazlı bir bölgesi olmayı devralmak suretiyle hiyerarşik sıralanmada en üst sırayı tutmaya kendini yeterli sayabilir. Görünen odur ki Almanya'nın birleşmesiyle dünya sistemi bir çöküş tehlikesiyle karşı karşıya değildir. Sistem Alman birliğini de kullanarak şirket-devlet karakterini sağlamlaştırmaktadır.

Yeni slogan "Urallar'dan Kaliforniya'ya Avrupa" şeklinde formüle edildiğine göre bunun anlamı dünya sisteminin iplerini elinde tutan zümrenin düzen koruyuculuğu adına daha geniş bir bölgede sus payı dağıtarak yerküre üzerindeki hareket serbestisini artırmasına varır. "Urallar'dan Kaliforniya'ya Avrupa" dışında kalan bölgelerdeki her mahalli iktidar odağı atacağı adımı merkezden alacağı icazet ve selâhiyetle atabilir duruma

düşecektir. Bu bakımdan yerküre üzerinde ideolojik yönsemeler muhtevalarını boşaltarak sadece "dünya sisteminin gereklerine uymak" kıstasıyla hayatiyetlerini devam ettirebilir hale gelirler. Böylece bir ülke etnik dayanışma, başka bir ülkede milliyetçilik, bir başka ülkede de enternasyonal standartların savunulması hızlandırılabilir. Enformasyon ağı ve kişilerin geçim endişeleri dünya sistemi tarafından ambalajlanmış ideolojik yönsemeleri dayatmayı mümkün kılar.

Dünyanın bu değişim süreci içinde şimdiye kadar şu veya bu sebeple sisteme tam uyumunu sağlayamamış bir Türkiye, bütün zaafılarını lehine çevirebilecek imkânlarla sahiptir. Kabul ediyoruz ki Tanzimat'tan günümüze kadar Türkiye her aşamada biraz daha dünya sisteminin çarkına kapılan bir değişme içindedir. Fakat tarihi şartlar ve ülkenin kendi yapısındaki bazı özellikler sistemle entegrasyonu bugüne kadar ülkenin bütün direnç odaklarını yok edecek ölçüde ileri götürmemiştir. Türkiye'de bugün yokluğu hissedilen sadece direnmenin gerekli olduğu ve bir atılımın sonuç verebileceği konusundaki iradedir, istektir. Sözkonusu irade ve isteğin doğacağına dair şimdilik bir belirti olmasa da bıçak kemiğe dayandığı zaman bir toparlanmanın gerçekleşeceğini düşünmek ihtiyacındayız.

İlk farkedilmesi gereken husus dünyanın bu değişim süreci içinde hiçbir beynelmilel gücün Türkiye'ye ülke çıkarlarına ters düşen bir uygulamayı gerçekleştirme icbar edecek kadar güçlü olmadığıdır. Bu yüzden yönetici konumunda bulunan, bir kaç kişiye söz geçirme imkânına sahip herkesi Türkiye'nin kısırılmış durumda olduğuna inandırmak dünya sistemi sözcülerinin işine gelmektedir. Böylece verimli sonuç alınabilecek bazı

temel kararlar almaktansa şimdilik durumu kurtaracak tavizlere razı olmak eğilimi güçlendiriliyor. Yani ülkede yaşayan herkesi ufku dar, beklentileri kısa vadeli ve hayatta kalma korkusu taşıyan telâşlı kişiler haline getiriyorlar. Korku altedilemeyince de yılgınlık kolayca insanlara hakim oluyor.

Türkiye'de yeni şartlara uydu ülke olarak değil de, bu çalkantının üstüne çıkma yeterliğini göstermiş bir ülke olarak intibak etme fırsatı vardır. Bunu Tanzimat'tan beri işlediğimiz hatalara borçluyuz. Batılılaştığımız için değil, tam batılılaşamadığımız için, geleneklerimizden koptuğumuz için değil kopamadığımız için, dünya sisteminin mali hegemonyası altında bir iktisadi başarı elde ettiğimiz için değil, bu hegemonyanın zararını gördüğümüz için ülkemizin bir dönüşüm yaşama imkânı var. Bu dönüşüm dünya sisteminin silâhlarının etkisiz kaldığı bir yaşama alanı sağlayacak olursa Türkiye'den bütün Müslümanların, giderek dünya sistemindeki baskıdan zarar gören bütün insanların kurtuluşuna giden bir yol açılabilir.

Safiyyane bir iyimserlik gösterisi yapmaktan nefret ederim. Bu yüzden söylediklerimin ancak bazı menfi oluşumların ayan beyan ortaya çıkması halinde anlaşılır özellikte olduğunu biliyorum. Yani Türkün aklının ne zaman geleceğini çok iyi biliyorum.

SADDAM'IN ANAP'A VURDUĞU DARBE

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı uygulamaya karar verdiği müeyyidelerin daha hafif bile olsa, benzerlerinin önceden yalnızca Güney Afrika Birliği'ne ve Rodezya'ya uygulanmış olması düşündürücüdür. Afrika'nın bu iki ırkçı rejiminin özelliği insan haklarına saygısız oluşları değil (sözkonusu saygısızlığı gösterenlerin sayısı az olmadı hiç bir zaman) her ikisinin de dünya sisteminin yaramaz çocukları rolünü oynamalarıdır. Dünya sistemi özü itibarıyla kendi iç işleyişine uygun tavırlar koyan, ama himayesinde olduğu güçlere zorluklar çıkarmayı da kendi hakkı gibi gören yönetimlere karşı suret-i haktan görünme oyununu her zaman oynamıştır. Mussolini'nin Habeşistan'ı, Hitler'in Çekoslovakya'yı işgali birer tatlı bela sayılmıştır dünya sistemi için. Bugün Irak'ın Kuveyt'i yutması da hem tatlı, hem kârlı bir beladır Batı'nın kalantor güçlerinin gözünde. Anlaşılan dünya sisteminin ağababaları Kuveyt'i artık tatsız bir fazlalık olarak görmüşlerdi ve bu pürüzü tamamen kendi kontrollerinde palazlanan Irak'a temizlettirler. Hemen ardından çığlığı basıyorlar: "Irak, harama hile karıştırıyor!"

Çok karmaşık gibi görünen Orta-Doğu ilişkileri içinde bu sözde bunalım ne kadar sürebilir? Hangi yönde gelişmeler getirir? Bu soruları şimdiden cevaplandırmak, sonuç hakkında belirgin bir tahminde bulunmak bizim için mümkün değil. Belki rahatsızlığı tezgahlayanların çizdikleri bir çerçeve, imkânlarının oranında gerçekleştirmeyi öngördükleri belli sonuç veya sonuçlar vardır. Bunların neler olduğunu, evdeki pazarın çarşıya ne kadar uyduğunu zamanla görebiliriz. Yine de, şimdiden aldığımız bir sonuç var. Dünya şartlarını ne derecede etkileyeceğini bilmesek de, Türkiye'nin siyasi oluşumunu büyük ölçüde etkileyeceğinden emin olduğumuz bir sonuç bu. Saddam'ın Kuveyt'e saldırmasıyla ANAP bir siyasi güç olarak ve 1992 seçimlerinden almayı düşündüğü sonuç bakımından önemli bir darbe yemiştir. Bu bunalım dolayısıyla ANAP'ın vazgeçilebilirliği tescil edilmiştir.

Meseleyi yerli yerince kavrayabilmek için bir yıl geriye 26 Mart 1989 yerel seçimlerinin sergilediği tabloya dönmemiz gerekecek. Bu seçimler dolayısıyla karşılaşılan durum yalnızca ANAP'ın ülke çapında desteğini kaybettiğini değil, aynı zamanda Türkiye'de yaşayan insanların ülke meselelerinin çözümünde esasa ilişkin değişimler beklediğini göstermişti. Millet hem dünya sisteminin kendi üzerindeki operasyonlarından duyduğu hoşnutsuzluğu belli etmiş, hem de siyasi olgunluk bakımından hak ettiği bir yöne doğru seyretme iradesini ortaya koymuştu. ANAP dolayısıyla dünya sisteminin Türkiye içinde bir çıkmaza sürüklenmesi bazı tedbirlerin sistem adına alınmasını gerektirmiş ve 1992'de yapılacak seçim kadar tavşana kaç taziye tut politikasına uygun bir taktik benimsenmişti. Eğer Kuveyt bunalımını doğmasay-

dı 12 Eylül 1980 rejiminin bir ürünü olan ANAP, sözkonusu rejimin türettiği ve bugün ortadan silinmiş diğer iki partinin akıbetinden kurtulma şansını kullanarak 1997'ye kadar varlığını sürdürmeyi deneyecekti. Ne var ki, Türkiye'nin dünyadaki yerini belirlemesi konusunda ANAP çizgisinin ANAP içinde ihlâli bundan böyle farklı bir yapılanmaya açılmayı zorunlu kılacağına benzer.

Ne oldu? Ne olmadı? Irak'ın Kuveyt'e asker sokmasından hemen sonra Batı'dan açık talepler geldi. Bunların en göze görüneni petrol boru hattının kapatılması ve mümkünse suyun kesilmesi idi. Ardından Türkiye'nin Musul'a girerek savaş fırsatından yararlanması düşünceleri üretildi. Bütün bunlar Türkiye'nin bir tam sömürge yönetimine sahip olup olmadığının sınavdan geçirilmesine matuf görüşlerdi. Ama Batı'nın ilk ağızda önerdiği tutum ve davranışlar sergilenmedi. Türkiye Kerkük boru hattının kapatılması eylemini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı çıkıncaya kadar erteledi. Irak'a karşı harekete geçebileceğine dair hiç bir belirti göstermedi. Müttefikleriyle birlikte hareket edeceğini ifade etti ve fakat onların önünde gitmeye hevesli olmadığını açık açık belirtti. Bu birkaç günlük tavrı dünya sisteminin Türkiye'de üslendirdiği mekanizmanın tam da istenildiği gibi çalışmadığının anlaşılmasına yetti. 12 Eylül rejimi ANAP'ı iktidara getirmiş, ANAP kurucusunun cumhurbaşkanlığı makamına geçmesine yol açmış ve fakat bu oluşumlardan dünya sistemi lehine sonuçları almada tam başarıya kavuşamamıştı. Yani Türkiye'de ülkenin geleceğini ilgilendiren kritik meselede Cumhuriyet kurulduğundan beri devam eden teamülün ağırlığını hissettirdiği anlaşıldı. Sivil bürokrasinin (Dış İşleri) ve askeri bürokrasinin (Genel Kurmay) meseleyi kavra-

yışının sınırları aşılarak bir girişimde bulunulduğuna dair hiç bir işaret yok.

Diyeceksiniz ki görüntüde hiç de durum böyle değil. Basın Türkiye'de Kuveyt bunalımı dolayısıyla fiilen başkanlık sisteminin uygulamaya konulduğu konusunda şikayet yollu beyanlarla dolduruluyor. Sanki Cumhurbaşkanlığı her kararın merkezi haline gelmiş gibi. Böyle bir görüntünün iki sebebi var: Birincisi bir devlet örgütünde görünen icra kanallarından başkasının kullanılamıyacağıyla ilgilidir. Yani siyasi tavırların ister istemez fiilen siyasi kimlik taşıyanların aracılığıyla dışa yansıtılacağı tabiidir. Bir Genel Kurmay raportörünün veya bir Büyükelçi'nin (alman kararda çok belirleyici bir rol oynamış bile olsa) sahnenin önünde olması, hatta sahnede olması bile gerekmez. Türkiye'de adeta başkanlık sistemi varmış gibi Cumhurbaşkanlığı'nın CNN televizyonu da dahil bu kadar gözönünde bulunuşu sergilediği tutumun kendi siyasi çizgisinin kaçınılmaz olduğunu ispat etmez. Yani Cumhurbaşkanı Turgut Özal, kendini 12 Eylül 1980 sonrası rejimde ekonomik işlerden sorumlu devlet bakanı yapan, sonra ANAP kurucusu olmaya sürüklenen, daha sonra başkanlık mevkiine yükselten ve nihayet parlamentoca Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine imkân veren siyasi kombinezonların gereği sayılabilecek bir eylemde bulunmadı Kuveyt krizi dolayısıyla. Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olarak, yukarıda andığımız teatmülün gereği sayılabilecek bir çerçevede kaldı. Diyebiliriz ki o makamı kim işgal etmiş olsaydı aynı şeyleri yapmak zorunda kalırdı. Benzeri bir tutumun ANAP içinde olup da siyasi kariyerini Türkiye'nin sivil-asker bürokrasisinin desteğine borçlu olan (Keçeciler gibi) kimi siyasiler için de söyleyebiliriz. Kriz sonrasında sandalyesini hol-

dinglerin veya yabancı şirketlerin desteğine borçlu olanlar bir adım geride kaldı. Saddam'ın Kuveyt'e soktuğu askeri güç ANAP içindeki çatlakları belirgin kıldı ve ayrılıkları derinleştirdi.

Türkiye'de adeta başkanlık sistemi yürürlükteymiş gibi Turgut Özal'ın kitle iletişim araçları yoluyla ön sırada ve vazgeçilmez önemde gösterilmesinin ikinci sebebi, yüzyıllardan beri büyük güçlerin "kahraman üretme" taktiklerinin uygulamaya konulmasıyla ilgilidir. Şu çokça sözü edilen telefon diplomasisine birbakalım: Özal derhal Kral Fahd'la, Rafsancani'yle, Mübarek'le, Taha Yasin Ramazan'la telefon görüşmeleri yapıyor. George Bush televizyon konuşmasını kesip Özal'dan gelen sese kulak veriyor. Bütün bunlar aceleyle bir çok meselenin halline doğru bir mesafe katedildiğine dair bir izlenim uyandırmıyor mu? Meseleye uzak olanların gözünde evet. Kimbilir neler konuşuldu? Ne tedbirler alındı? Nelere engel olundu ve nelerin yola girmesi için mutabakatlar sağlandı? Meseleye yakın olanlar telefon diplomasisinin hiç de diplomatça olmadığını bilirler. Telefon önceden anlaşılmış hususların son aşamada aldığı şekli bildirmedi işe yarayabilir ancak. Kaldı ki ünlü kırmızı telefon da dahil olmak üzere bu alet dolayısıyla ortaya konan görüntünün kamuoyunu oyalamaktan fazla bir işlevi olmadığını yıllardır ortaya çıkarmıştır. Tersinden düşünün: Telefon diplomasisi uygulanmasaydı ne olacaktı? Bilen biliyor ki ne yapılanlardan bir şey eksilir, ne de yapılanlara bir şey eklenirdi. İşler bakımından bir değişme olmasa da görüntü bakımından belirginlik kazanan ortada bir kahramanın bulunuşudur.

Türkiye'de sivil-asker bürokrasisinin etkinliği 1950 öncesine oranla ciddi bir farklılık göstermektedir.

Yani Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı dışında kalması için alınan tedbirlerle, Orta-Doğu meselelerinde kendine en az zarar dokunacak şekilde sıcak savaş dışında kalmasını sağlayacak tedbirler aynı nitelikte olmayacaktır. Geçen zaman içinde ülke yapısında sosyalleşmenin belli bir aşama kaydetmesi sınırlı da olsa katılımcı bir eğilimi güçlendirmiştir. Yani Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi 1990 yılında daha yoğun bir ikna mekanizmasının harekete geçirilmesini gerektirecektir. Öte yandan bükrorasi şartlanmalar ve eğilimler bakımından bir blok olmaktan 1950 yılı sonrasında alabildiğine uzaklaşmıştır. Bu yüzden de bir siyasi oldu bitti sonucu Orta-Doğu meselesine bulaşacak bir Türkiye'de mekanizmayı işletebilmek için elli yıl öncesine oranla çok daha büyük maharet, çok daha disiplinli bir iç işleyiş kaçınılmaz görünüyor. Karma karışık bir modernizasyon yaşayan, toplum hayatının dinamikleri konusunda yerine oturmuş bir yolu tutturamamış bir Türkiye'de ülke dışında bir etkinliğe girişecek devletin önünde iki seçenek var: Ya milleti inkıyâd ettirerek devlet örgütünün soyut varlığına geniş bir manevra alanı açmak, ya da milletle devletin müşterek yapabilirliklerinin bölgesini büyütme.

Eğer milletin inkıyâd ettirilmesi yolu seçiliyorsa, anlarız ki devletin eyleminde dünya sisteminin çıkarları doğrultusunda bir belirlenme vardır. Bu yolu seçenler sonunda ne üzerinde yaşanan toprakların, ne de birlikte yaşanan insanların korunması gibi bir endişeyi ön plana almış sayılmazlar. Sonuç toprakların kaybı, insanların madden ve manen erozyona uğramaları olursa kararları alanların zarara uğraması söz konusu değildir. Kendi hamilerinin sağladığı imkanlara sığınmada kurtuluşlarını arayacaklardır. Bir ülke dışı müdahalede dayanak

olarak milletle devletin müşterek yapabilirlikleri bölgesini büyütme yolunu seçenler sadece bu tercihi yaptıkları için kazançlı çıkacaklardır. Yani sosyal, siyasi, iktisadi anlamda bir varlık ortaya koymanın elden çıkarılamayacak zenginliğine kavuşulacaktır. Eğer devletin amacıyla milletin oluşum ilişkileri bir bütün ortaya çıkarabilecek başarıya ulaşmışsa bir savaş sonucunda uğranılan yenilgi gerçek yenilgi sayılmaz. Söz konusu "bütün" her zor durumda kendini onarabilecek özellikler taşıdığı için "bütün" olabilmıştır.

Türkiye 1950 yılından sonra her iki yolu da (tam tamına olmasa bile, kısmen, eksik ve çarpık şekliyle) denemiş sayılır. Kore'ye asker gönderilmesi devlet organizasyonunun milletin yönelimlerini hesaba katmaksızın kullandığı inisiyatifin sonucudur. Türkiye bundan kazana kazana sanırım ki Ankara'da bir beton anıt kazanmıştır. Kayıplarını ve dünya sistemine kazandırdıklarını sıralamak çok uzun zaman alır, çok zaman kaybettirir. 1974 yılında yapılan Kıbrıs çıkarması sırasında ise Türkiye devlet olarak milletin yapabilirliğini hesaba katmak suretiyle harekete geçmesinin tek çözüm olduğunu kavramış gibidir. Yani devlet "tarihi hata"sından dönmekle beynelmilel sahada varlık gösterebileceği itirafında bulunarak işe girişmiştir. 1974 yılında Türkiye'de CHP-MSP koalisyonu hükümet etmektedir ve bunun Kıbrıs çıkarması bakımından büyük bir önemi vardır. Koalisyonun bir kanadı geleneksel batıcı-lâik unsurların desteğini alarak varlık göstermiş gibi sayılsa da 1973 seçimlerindeki başarısını milletin hem çıkar ilişkileri bakımından, hem de kişilik bakımından yeniden değerlendirmeye tâbi tutulmasını destekleyen tavrına borçludur. 1973 CHP'si milleti inkıyâd ettiren anlayışı terketme eğilimi

ile 1946 seçimlerinden sonra ilk kez "oy" alabilmiştir. Yine de aldığı oy tek başına iktidara gelmesine yetmemiş ve ancak koalisyonla yönetimi ele geçirebilmiştir.

Koalisyonun diğerkanı ise bütün diğer siyasi partilerden kendisini ayıran çizgiyi "Müslüman" özellikleri dolayısıyla çekebilen MSP'dir. Ne var ki 1973 görünüşüyle MSP siyasi varlığını tümünden ülke çıkarlarının gereklerini yerine getirme tezleriyle şekillendirmektedir. Bir yandan tüketim toplumunun yozlaştırıcı kültürüne cephe alınmakta, diğer yandan dünya ülkeleri arasında onurlu bir yere sahip olmanın ancak tarihten devralınan değerlerin üstün konumlarının tanınmasıyla mümkün olacağı savunulmaktadır. Bir bakıma 1974 Kıbrıs çıkarması milletin gücünü artırmakla devlete güç kazandırmayı öngören eğilimle, devlete kimlik sağlayarak millete ait kılmayı öngören eğilimin koalisyonu ile gerçekleştirilebilmiştir denebilir. Böyle bir uzlaşma olmadan Türkiye bir "dış" müdahale yapabilir miydi? Sanırım, bu zor, pek zor olurdu ve üstelik bu müdahalenin peşinden gelen sıkıntıları atlatmak için ödenecek fatura altından kalkılamayacak kadar ağır olabilirdi.

Orta-Doğu meselelerinin ciddi rahatsızlıklara yol açtığı şu günde Türkiye ANAP'lı bir yönetimle neyi ne kadar gerçekleştirebileceğini elbette düşünüyor. Eğer Türkiye'nin müttefikleri Orta-Doğu'ya müdahale edecek bir beynelmilel askeri güç oluşturacak olursa, ülkemizin katkısı Kore'ye asker göndermek gibi mi, yoksa Kıbrıs'a çıkarma yapar gibi mi belirlenecek? Bu sadece bir dünya dengesi veya Avrupa-Türkiye, ABD-Türkiye ilişkileri çerçevesinde çözülecek bir mesele değil, aynı zamanda Türkiye'nin iç işleyişinin de hangi tabiatta oluşuyla ilgili bir meseledir. 26 Mart 1989 yerel seçimleriyle

altı oyulmuş bir siyasi partinin, dünya sistemi ile olan ilişkilerinde sadece emir alan, imtisalci bir kadronun beynelmilel bir sınavda ülkeyi temsile ne ölçüde ehliyetli olduğu hiç şüphesiz ki tartışılmaktadır.

Kısacası Saddam'ın Kuveyt'e girişinin dünya sistemi için anlamı ne olursa olsun, bu müdahale Türkiye bakımından bir aldatmacanın devam edip etmeyeceği anlamına varmaktadır. Ülkemizin ihtiyacı olan kişilikli siyasi tavrı gösterdiği oranda bir kadro faaliyetini sürdürecektir, tersi olduğunda gerekli değişimleri beklemek kaçınılmazlığını hissettirecektir. 26 Mart 1989'da Türk halkından darbe yiyen ANAP yönetimi, 1990 Ağustos'unda Saddam Hüseyin'in askeri cilvelerinden etkilenir duruma düşmüştür. Ülkemizin kendi ayakları üzerinde durma kararlılığında olduğunu göstererek unsurlara sahip bulunduğuna inanmak istiyoruz.

KAÇAMAK BAĞIMSIZLIĞIN KÖRFEZİ

Geçen hafta yayınlanan cuma mektubunu yazarken içimde bir korku vardı: Ya işlerin mahiyeti benim tahminlerimin çok uzağında ise? Şimdi daktilo makinasının başına oturduğumda benzeri bir korku taşımaksızın tuşlara vuruyorum. Bunun sebebi hem olayların tahminlerim doğrultusunda akmış oluşu, hem de bu yazıda herhangi bir tahminde bulunmaya yeltenmeyeceğimdir. Neydi benim tahminlerim? Görüşüme göre Türkiye 12 Eylül 1980 rejimiyle dünya sistemi lehine köklü değişmeler yaşamasına rağmen ülke geleceğini ilgilendiren konularda sivil-asker bürokrasinin yaklaşımı hâlâ ağırlık sahibidir. Üstelik 1950 sonrasındaki sosyalleşme andığımız yaklaşıma kamu etmenini de gözönünde tutma gereği eklemiştir. Türkiye siyasetinde sözkonusu ağırlığın sonucu olarak Kuveyt bunalımı ANAP yönetiminin yapabilirliğini değil, yapamazlığını sahneleyecektir. Bu görüşleri ileri sürerken gerçekte büyük ölçüde beklentilerimi, dileklerimi ileri sürüyordum. Çünkü bana göre Türkiye'nin Orta-Doğu meselelerine bulaşması devlet olarak önemini azaltacağı gibi millet olarak da öncelikle hız vermesi gereken gelişmeyi kundaklayacaktı.

İçimde cereyan eden olayların hiç de sandığım tarz-

da gerçekleşmediği korkusu vardı. Belki de 12 Eylül 1980 rejimi devlet örgütünde yalnızca dünya sistemi ajanlarının yeterlik ve cesaretle vaziyet etmelerine elverişli bir zemini sağlamlaştırmıştı. Belki dünya sistemine göbeğinden bağlı olanlar ANAP denilen seri sonu partisini geri dönülmez bir biçimde sevkiate sokmuşlardı. Bu takdirde Türkiye kraldan çok kralcı bir işgüzarlıkla Anglo-Amerikan çıkarlarının bekçiliğini yapmak üzere Irak'la sıcak bir çatışmayı göze alacaktı. Ama böyle olmadı. Türkiye, eski İsrail Savunma Bakanı İzak Rabin'in ifadesiyle, "İsrail'i hayal kırıklığına uğrattı." Demek ki Türkiye'de dünya sisteminin döşediği zemin pek öyle sanıldığı kadar sağlam değilmiş ve dünya sistemi ANAP'ı bile bir düdükle oturtup, bir düdükle hazırola geçirecek kadar her şeyi elinin altında tutmuyormuş. Bugünden sonra Türkiye'de bu zemini sağlamlaştırmak için neler yapılır? İsrail'i bir daha hayal kırıklığına uğratmamak için hangi tedbirler alınır? Hiç bir tahminde bulunmayalım. Ama bilelim ki Türkiye hâlâ büyük ve önemli bir dönüşüm için imkânlara sahip bir ülkedir. Bu yönde savaş vermenin imkânları tükenmemiştir.

Bir noktayı dikkatle vurgulamak gerekli: Acaba Türkiye'nin büyüklüğü ve önemi, dünyada geçerliliği kabul edilen değerleri (ekonomik ve askeri güç, siyasî üstünlük ve kültürel etki) tekelinde bulunduran odak veya odakların Türkiye'yi taltif etmesi ve ödüllendirmesiyle mi artar yoksa, Türkiye kendi değerlerinin bilincine varmak suretiyle vazgeçilmezliğini, hatta özenilir vasıflarını belirgin kılarak büyüklüğünü ve önemini dayatmalı mıdır? Kuveyt'e Irak askerlerinin girmesi dolayısıyla çıkan Körfez bunalımının başlangıcında ülkemizin ABD saflarında olaya müdahalesini savunanlar tezlerini güç-

lendirmek için bula bula şöyle bir gerekçe bulmuşlardı: Türkiye hesaba katılır bir ülke olmak için Orta-Doğu'da üstüne düşeni yapmalıdır. İşte bu sözler Türkiye'nin sadece bir uşak, bir emir eri olarak büyük ve önemli olabileceğinin, Türkiye'ye bir yaver, bir vekilharç, bir kahya olarak bile manevra alanı tanımanın mümkün olamayacağıнын itirafından başka bir şey değildir. Böyle bir itirafın Turgut Özal'ın batı kaynaklı kitle iletişim araçları aracılığıyla büyük ve önemli gösterilmeye çalışılmasına özü itibariyle hangi ölçülerde paralellikler gösterdiği düşünülmeye değer. Zira İsrail'i bir daha düş kırıklığına uğratmak istemeyenlerle bunalım sırasında Turgut Özal'ın en iyi şeyleri yaptığını öne sürenler sanki aynı yanda yer almışlar gibi.

Meseleyle ilgili bir kafa karışıklığını belirtmeden geçmeyelim. Bazıları Türkiye'nin NATO'ya kabulünün bedeli olarak Kore'ye asker göndermesiyle, Avrupa Topluluğu'na kabul edilebilmek için Irak'a saldırma ihtimali arasında bir yakınlık kurmaya kalkıştılar. Böyle düşünenlerin iflâh olmaz bir kafa karışıklığına uğradıklarını söylemeliyiz. Çünkü Türkiye Orta-Doğu meselesine ABD'nin bir fedaisi olarak girdiği zaman, yaptıklarıyla bir AT üyesi olamayacağını ispat etmiş olurdu. Öncelikle Avrupa Topluluğu'yla ABD'nin (hatta İngiltere'nin) arasındaki sürtüşmelere Topluluğun hiç de lehine olmayan bir boyut getireceğinden, daha ötede bir seçkinler klübü olan Avrupa Topluluğu'nun standartlarından uzaklaşan bir ülke görünümü pekiştirmiş olacağından.

Günümüz dünyasında askerî başarılar orduların fiili (actuel) gücüyle değil, her ordunun bilkuvve (virtüel) gücüyle güvenceye bağlanabiliyor. Diyebiliriz ki toplumlarından soyutlanmış ordular sadece göstermelik ordu-

lardır ve kalıcı askerî başarıları onlardan beklemek beyhudedir. Daha doğrusu bir ordu ilgili olduğu toplumun bir ürünü olduğu oranda gerçektir. Ordunun gerçekliğinin gösterilebilir iki dayanağı var: Bir toplum kendi savaş gücünü ne oranda yeniden üretebiliyor? Bir toplum kendi değerlerine ne oranda sahip çıkıyor? Savaş gücünü yeniden üretebilmenin toplumun sermaye gücüyle olduğu kadar nitelikli insan potansiyeliyle doğrudan ilgisi var. ABD Pearl Harbour baskınında bombalanan gemilerini bir yıl içinde yeniden inşa etti. Bunun için malî güce elbet sahipti, ama yeniden üretim için gerekli uzmanlığı da ithal etmek zorunda değildi. Bir toplumun kendi değerlerine sahip çıkmasının iki parlak örneği Almanya ve Japonya'dır. Her iki dünya savaşından yenik çıkmış Almanya'nın ve son savaştan sonra ordusuzluğa mahkûm edilmiş Japonya'nın bugün beynelmil sahada hâlâ belli bir belirleyici güç sahibi olmalarının her iki toplumun da kendi değerlerinden vazgeçmeyişlerinden başka bir açıklaması yoktur. Buna mukabil her iki savaşta da galiplerin arasında zikredilen Fransa'nın sürüklenmekten korunmaya çalışmaktan ötede yapacağı kalımadıysa uğradığı akibetin siyasî yapısında birbirini yoketmek şartıyla varlığını koruyabilen unsurların ağırlık taşımasıyla ilgisi vardır.

Irak savaş gücünü yeniden üretme gücüne sahip midir? Bu soruya olumlu cevap vermek imkânsız. Demek ki atacağı her adımı daha şimdiden kendine cephe almış unsurlar arasındaki ayrılıklar ölçüsünde ayarlamak zorunda. Gerek Kuveyt'in ve gerekse Irak'ın bundan sonra hangi şartlarda mevcudiyetlerini devam ettirecekleri her iki devletin de kendi meselesi olmaktan çok uzaktadır. Esasen bütün olan bitenin sadece dünya sistemi içinde beliren bazı özel durumların, bu arada bölgede İsrail

çıkarlarının yeni boyutlarda tekrar ele alınmasının sonucunda vuku bulmadığını iddia etmek kolay değil. Yani bırakalım Irak ordusunun gerçekliğini, bölgede bütün devletlerin korumalarının dünya sistemi içindeki oyunun dekoru ve figüranı olmaktan ötede derin bir anlama sahip olduğunu kimse söyleyemez. Bu bakımdan kendi değerlerine sahip çıkan toplum örneğini Orta-Doğu'da bulmak, İsrail'i dışta tutarsak, mümkün değildir. Bölgede kendi silâhını kendi yapabilen tek ülke İsrail'dir. Demek ki gerçeklik sahibi tek orduya sahip ülke İsrail'dir. Bu kadarla kalmıyor, İsrail kendi değerlerine sahip çıkma bakımından ve devleti milletiyle kaynaştırarak bütünlük içinde dışa karşı ortak tavır gösterebilme bakımından bölgenin benzersiz ülkesi. Ne Irak, ne de başka Orta-Doğu ülkesi devlet organizasyonu ile toplumun iç işleyişi arasında organik ilişkilerin sağlamlığından yararlanacak avantajları elinde tutuyor. Bırakın Arap birliği düşüncesini, hangi yabancı devletin ne zamanki etkisi altında hareket edildiğine dair bu ülke halklarının dik-kate değer düşüncelerle bağlantıları yok. Dolayısıyla Orta-Doğu ülkeleri hem güneybirlik kışkırtmalar için çok elverişli bir zihni fukaralık içinde, hem de sonunu kestiremeyecekleri tehlikeli yollarda yürüyebilecek kadar yetersizliklerle yaralı. Böyle bir ortama Türkiye'nin girişi-nin sonucu benzeri bir akibete talip olmaktan ötede bir anlam taşımaz. Yani Türkiye herhangi bir askerî müdahale sözkonusu değilken bile kendi durumunun belirgin bir çizgiye kavuşmasından önce Orta-Doğu meselelerine bulaştığında yapabilirlik içinde değil, bedelini ağır ödeyeceği mecburiyetler içinde yüzecektir.

Türkiye yapabilirliğini nasıl artırabilir? Bu sorunun cevabı kası vadeli tedbirler çerçevesinde verilemez. Bugünden yarına ülkemizin sönük bir statüden etkin bir

konuma kavuşacağını söyleyemeyiz. Yine de zararın neresinden dönülse kârdır anlayışı içinde bir istikamet tutturmanın imkân dahiline girdiği görünür halde. Bakınız bugün, siyasî yapının 12 Eylül 1980 rejiminin getirdiği sınırlamalar yüzünden kesin Batı yanlısı bir kemikleşmeye doğru gidişi nasıl bir açmazı beraberinde getirdiği açık seçik ortaya çıkmıştır. Parlamentoda Türkiye'nin gerek iktisadî hedefleri ve gerekse kültürel kimliği bakımından Batı'dan farklı bir tutuma doğru yol almasını savunan hiç bir görüş temsil edilmiyor. Buna rağmen ülkenin başı sıkıştığında temelde batıcı bir tercih yapmış olan siyasî kanatlar felâketi önlemenin Batı'dan ödünç alınan örneklerle gösterme mecburiyeti içinde buluyorlar kendilerini. Türkiye sadece bir devlet organizasyonu olarak çıplak mevcudiyetini devam ettirmenin yolunu bu mevcudiyeti ortadan kaldırma girişiminde bulunanların tezleriyle yolunu bulma alanına sıkışmış halde. Sözkonusu sıkışıklığı gidermenin tek çaresi ülkenin siyasî yapısında katılımcı bir düzenlemeyi hakim kılmaktan geçiyor. Eğer son on yılın depolitizasyonu olmasaydı Kuveyt bunalımı dolayısıyla ülke içinde dost ve düşmanı ayırmayı zorlaştıracak böylesine sisli bir hava baskın çıkma-yacaktı.

Çeşitli düşünce öbeklerinin rahatlıkla görüşlerini belirttikleri bir ortam ilk bakışta karışıklık arz ediyormuş gibi görünse de bu serbestiyetin bir bileşkesi olduğu kolayca farkedilebilir. Bu da genel toplum çıkarıdır. Oysa bazı ağızların zorla kapatıldığı, bazı zihinlerin zorla çarpıtıldığı baskıcı ortamda genel çıkarın belli güçlerle feda edilmesi her zaman daha kolaydır. Yine de ne tek başına serbestiyetin yürürlükte olduğu bir ortam savunulabilir, ne de belli kısıtlamalar mutlak anlamda kötülenebilir. Bir toplum hayatında esas olan erkinliğin (ser-

bestiyetin) erginlikle (rüşt ve kemalle) donatılmış olarak kullanılmasıdır. Erginlikten yoksun kalınarak kullanılan erkinlik sadece bazı zorbalanın istifade edebilecekleri bir yapabilirlik alanı açar topluma. Diğer taraftan erkinlik olmaksızın erginliği üstün tutmaya çalışmak da toplumda yabancı unsurların yararlanabileceği bir dağınıklıkla davet edecektir.

Türkiye Cumhuriyeti toplumun altı asırlık erginliğini feda ederek erkinliği elde tutma denemesidir. Bu deneyin hangi yanıyla başarılı, hangi yanıyla başarısız olduğunu günbegün farkına vardığımız gerçeklerle ölçüyoruz. Ama bir bunalım anında geri dönülmez şekilde giriştiğimiz deneye mahkûm olduğunu anlayabiliriz. Eğer Türkiye'nin erginliğini feda edışı zaman içinde erkinliğini de elden çıkarmaya varıyorsa şimdi yüzyüze geldiğimiz bunalımın değerini bilmek gerek. Daha Körfez bunalımı gelip çatmadan Türkiye'de Sevr benzeri bir yaptırım dizisiyle karşılaşılıp karşılaşılmayacağı tartışılıyordu. Demek ki Türkiye'nin yapabilirliği dünya sisteminin zaten gündemindeydi.

Eğer Türkiye erginliğini feda ederek erkinliğini bugüne kadar koruyabilmişse ve eğer erkinlik ancak erginlikle donatıldığı zaman toplumu yapabilir kılmakta, erginlik sadece erkin toplum güçlerinin harekete geçmesiyle topluma yarar sağlıyorsa bütün toplum olarak yaşadıklarımızın sıfıra irca edilmesine engel olmak için büyük bir dönüşümü göze almak zorundayız. Bunalımlar, sözkonusu dönüşümün kaçınılmazlığını bize öğrettikleri ölçüde yararlanabileceğimiz sıkıntılar sayılmalıdır. Yukarıda söylediğim gibi Türkiye'nin özlenen bir değişmeyi yaşaması devrim tarzında kesintili bir olaya bağlı değildir. Erginlik yani reşit olma hali, her şeyden önce bir bi-

linç halidir. Durumun bilincine varmak da durumu olduğu gibi görmekle mümkün.

Ülkemizin erkinliği ilke olarak metropolün meselelerine karışmayan, tam tersine bu meselelerin metropol lehine çözümüne katkıda bulunan bir çevre ülke olmayı kabullenmekle sağlanmıştı. Pozitivist temelli eğitim başlangıçta İslâm kültürünün yerine geçme gerekçesiyle ülke içinde bir mesafe katetti. Düşünün ki 1947 sonrasında bu tarz eğitimin bile Türkiye için hayırlı sayılmadığı tespit edildi. Böylece Türkiye ne Batı standartlarını tutturabilen insan gücünü artırabilirdi, ne de kendine mahsus standartlar geliştirebilirdi. Ülkemiz öyle bir duruma düştü ki, uzman sayılan her kişi kendi sahasındaki yetersizliği istismar ederek geçimini sağlıyor, uzmanlığını üretken kılarak değil. Böyle birdurum ülkenin genel yapısına çok uygun. Beynelmilel sahada da Türkiye'nin kendi başına bir mesele olmaması yetiyordu, meselenin çözümüne katkıda bulunması ön sırada gelmiyordu. Siyasi bakımdan kuruluş yıllarında Türkiye'nin belli sınırlarda kalmayı kabul etmesi yetiyordu, Batı'nın ona fazladan bir görev yüklemesine gerek yoktu.

Şimdi Türkiye'den bir görev bekleniyorsa ve bu görevi yerine getirmediği taktirde bir bedel ödemesi gerektiği söyleniyorsa Türkiye'nin kaçamak bağımsızlığı, erkinliği körfeze sıkışmış demektir. Kısa vadede bu sıkıntının atlatılmış olması yeni sıkıştırmaların tekrardan doğmayacağını kanıtlamaz. Türkiye rüştünü ispat etmede ne kadar gecikirse serbestiyetini kullanmada o kadar yetersiz kalacaktır. Yetişkinlik oyuncakla kandırılmamaktan başka bir şey olmasa gerek. Oyuncakta gözü kalan iri yarı insanın yetişkinlerin arasında sıkılacağını tahmin etmek zor değil. O halde? Tahmin yapmaya lım dedik ya!

TEMELCİLİK TÜRKİYE'YE NE GETİRECEK?

George Bush, şu sözlerle övüyor Turgut Özal'ı: "ABD'nin iyi dostu." Dünya basınının Atlantik grubu da övgülerini esirgemiyor Turgut Özal'dan. Körfez bunalımı dolayısıyla Turgut Özal'ın genel olarak Batı lehine, ama özellikle ABD lehine yerine getirdikleri Batı ve ABD bakımından memnuniyet verici. Türkiye'de işbaşında bulunan yürütme gücü Irak'a uygulanan ambargoya uymada gösterdiği acelecilikle, eğer bir Orta-Doğu çatışması olur da ABD Türkiye'den yardım isterse böyle bir yardımı gecikmeden sunacağı yolunda verdiği işaretlerle ABD yürütme gücünden tam not almış görünüyor. Yine de Türk-Amerikan ilişkileri her iki tarafın da gönül rahatlığı duyabileceği kadar olumlu değil. ANAP yönetimi Bush yönetimine açık çek vermedi, veremedi. Atlantik grubunun öve öve bitiremediği Turgut Özal, Fransa'da yayınlanan Le Point (Nokta) dergisinin, "ABD, Saddam Hüseyin'e saldırmak için Türkiye'deki NATO üslerini kullanabilecek mi?" şeklinde sorduğu soruya şu cevabı veriyor: "Böyle bir şey için üç şart gerek: NATO'nun onay vermesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çokuluslu bir kuvvet göndermesi ve nihayet, Türkiye'nin sal-

dırıya maruz kalması." Bu sözleri "ABD'nin iyi dostu"nun ağzından duymak şaşırtıcı. Yani bu üç şart yerine geldikten, hele Türkiye saldırıya uğradıktan sonra Türkiye'deki üsleri ABD'nin kullanabilmesi ABD'ne dostluk göstermek sayılmaz. Nedir bu işin aslı esası? Turgut Özal, ABD'nin iyi dostu mu, değil mi? Bu sorunun cevabı bir sır olmaktan çıktı artık. Bir "zat" olarak Turgut Özal, yükselişindeki katkıları nedeniyle ABD'nin iyi dostudur, ama Türkiye Cumhurbaşkanı olarak işgal ettiği yerin gereği neyse onu yapmak zorunluluğu ile sınırlanmıştır.

Bu durum Türkiye-Orta-Doğu-Batı ilişkileri dolayısıyla kitle iletişim araçlarının ortaya çıkardığı farklı kanaatleri sorgulamaya varmalıdır. Kitle iletişim araçları onları kullananların elinde sahiplerine hizmet edecek şekilde ve araçlardan etkilenenlerin zarar gördükleri silahlar haline geldiği için sorgulamamızı söz konusu zararları bertaraf edecek tarzda yapmalıyız. İnsanların basiretlerinin bağlanması kitle iletişim araçlarının sundukları sayesinde oluşturulan kanaatleri davranışlarında birer dayanak sayarak hareket etmeleriyle kolaylaşıyor. Eğer gerçeği görmek istiyorsak, toplum olaylarındaki gerçek belirleyicileri gözden uzak tutmamamız gerekir. Bazı tutamak noktaları vardır ki toplumlar bu noktaları hesap dışı sayarak hareket edemez. Ama bunlar toplumların hareketlerini sağlayan noktalar değildir, en azından bu noktaların tek başlarına toplumların hareketlerine kaynaklık ettiğini söylemek doğru değil. Toplum olaylarındaki gerçek belirleyicilerin birincisi devletin sürekliliğinde saklıdır. Bir devletin diğerinden devraldığı veya bir devletin diğerine kabul ettirdiği her husus toplumların şöyle veya böyle hareket etmelerinde

varlığı inkâr edilemeyen, giderek varlığıyla hareket etmenin kolaylaştığı bir belirleyicidir. İkinci belirleyici dünya ticaret ağında bir toplumun tuttuğu yer olarak görmek mümkün. Dünya ticaretinin hangi boşluğunu, hangi dereceden dolduruyor o toplum? Bunu bildik mi o toplumun yerini ve önemini de öğrenmiş oluruz. Toplum olaylarındaki gerçek belirleyicilerin üçüncüsü olarak sözkonusu toplumu yönetenlerin (onun toplum olarak korunmasında yön verici rolü üstlenmiş olanların) kendilerini nasıl gördükleri, kendilerini ne saydıkları zikredilebilir. Bir toplumun yöneticileri (veya yöneticisi) başında bulundukları insanların sorumluluğunu üstlenmiş kişiler olabilir veya bazı ideallerin gerçekleşmesiyle kendilerini sorumlu sayabilir. Toplum olayları onların anlayışlarından etkilenecektir.

Andığımız belirleyicileri dikkate alarak durumu kavramaya çalıştığımızda ilk farkettiğimiz husus Türkiye Cumhuriyeti'nin hakları ve mükellefiyetler bakımından Osmanlı Devleti'nin yerini tuttuğudur. Sınırların tespitinden devlet mekanizmasının işleyiş biçimine kadar her alanda geline bir yer ve gidilen bir yer vardır. Bu ilişkiyi gözden uzak tutan kimse Türkiye hakkında ciddiye alınabilir söz söyleme başarısına da uzak kalacaktır. İkinci olarak Türkiye'nin dünya ticaretinde hiç bir hayati mevkie sahip olmadığını farkederiz. Ülkemiz üreten olarak da, tüketen olarak da vazgeçilmez bir ülke değildir. Sömürüye konu olma bakımından bile merkezle ilişkileri zayıftır. Ticaret yolu olarak ne Boğazlar, ne de transit yollarımız vazgeçilmez önemde olmamıştır. Son olarak farkettiğimiz husus Türkiye'yi yönetenlerin kendilerini işgal ettikleri makamla özdeşleştirdikleri ve başında bulundukları insanların sorumluluğunu üstlenmeye dönük bir eğitimin ürünü olmadıklarının yanısıra

bir ideal uğruna kariyer sahibi olma gibi bir endişe taşımadıklarıdır. Türkiye'de "makam" nedense oraya çıkmış kimseden her zaman daha büyüktür.

Söylediklerimize vakit geçirmeden itiraz edilebilir. Toplum olaylarında belirleyici sayılan "veri"lerin üçü de belirlenmiş ve belirlenebilen etmenler niteliğindedir. Bir devletler hukuk ile ilgilidir ki, bu alanda her zaman baskın basanıdır. Diğer iktisadi gücün tezahürüdür ki, toplumun iradesi ve emek gücüyle her zaman değişmeye açık bir faaliyeti işaret eder. Nihayet üçüncüsü toplumun manevî yapısıyla ilgilidir ve kendisi bir oluşumun belirtisidir. Yani toplumu harekete geçiren etmenler doğrudan doğruya toplumla hareket bulan unsurlardır. Öyleyse dile getirdiklerimiz açıklayıcı olmaktan çok meseleyi biraz daha karmaşıklaştıran türden haberler midir? Hayır. Bütün bu söylediklerimizle iki gerçeğin zihnimize yer etmesine yardımcı olmak amacı güdüyoruz: Yapacaklarımız yapılmış olanların bir türevinden başka birşey olmayacaktır ve Türkiye lehine herhangi bir şey yapmak andığımız belirleyicileri dikkate alarak durumu kavramadan mümkün değildir. Havanda su dövmeyelim ve öcülerden korkmayalım.

Toplum olaylarının akışının teker teker insanların ve de ayrı ayrı toplumların kaçınılmaz olarak mahkûm olduğu önceden bilinebilen bir taslak gereğince vuku bulduğuna inananlara hem dindar çevrelerde, hem de din karşıtı düşünceleri benimsemiş çevrelerde rastlamak mümkündür. Toplumun gidişi hakkında determinist bir görüşü savunan bu insanların her yeni durumda yapılması gereken bir şeyler olduğunu ileri sürdüklerine de tanık oluyoruz. Yani toplumun otomatik işleyişine inananlar bile bu işleyiş devam ederken her insana bir iş

düşüğünü kabul eder. Öte yandan ferdin ve toplumun hayatında geniş bir serbestiyetin hüküm sürdüğünü ve her yapının yapanın yanına kâr kalacağını savunanlar vardır. Bunlar da her yeni durumun bir yeni eylemin ürünü olduğunu, her türden biçimlendirmenin insan eseri olabileceğini ileri sürerler. Türkiye'de yaşayan insanlar olarak hangi yaklaşımı benimsemiş olursak olalım açık seçik gördüğümüz kendi hayatımızın bekkiliğini yapmak zorunluluğunun üzerimizde olduğudur. Yani ne insan teki olarak; ne de toplum olarak hayatietimizi ve varlık şartlarımızı başka ellere tevdi edemiyoruz.

Tehlikenin burada olduğunu, kendi korumamız olmadığı taktirde hiç bir anlaşmadan doğan hakka güveniyeceğimizi bütün çıplaklığıyla görüyoruz.

Ortalık süt liman görünürken şişirilmiş bir çok düşünce hayat ve ölüm konusu gündeme gelince sönüverir. Belli teminatlarla sürdürülebilir ideolojik yapılar herkes gerçek çıkarlarını gözetmeye başladığında çatırdayarak çöker. İşler ciddiye binince hepimiz sonunda neyse o olduğumuzu hatırlarız ve nihaî tutumumuzu neyse ona göre takınırız. Rusya'daki değişmeler, doğu bloğunun rejim değişikliği, Azerbaycan olayları, Körfez bunalımı dolayısıyla Türkiye'de yaşayan her insanın tek tek ve toplumun bütün olarak yüzyüze geldiğı olay budur. Yukarıda andığımız gerçek belirleyiciler önem sırasına göre birer birer hesaba katıldı. Önce Türkiye'nin devlet hukuku muvacehesinde hangi statüde olduğuna hatırlandı. Hangi anlaşmaya göre neredeydik? İkinci olarak "Türkiye'nin cirmi nedir?" sorusu akla geldi. Kapasitesi, mobilitesi, yedekleri ve atılım gücü herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye (bırakınız bir yeni alanı lehine kullanmayı, mevcut durumunu sürdürmeye) yetecek mi-

dir? Bütün bunlar düşünülürken Türkiye'nin alacağı tedbirleri, yürütmeye kalkışacağı eylemleri kimin eliyle yapacağı gerçek bir belirleyici olarak gözönüne alındı. Hangisi olursa olsun, bir işi yürütmek için bazı vasıflar gerekliydi. Bu vasıflar belli uzmanlıkları kapsadığı kadar, kimliği ve kişiliğı de içeren vasıflar olmalıydı. Türkiye'nin bir darboğazdan çıkması için gerekli vasıflar arasında "ABD'nin iyi dostu" olmak ne ölçüde ağırlık sahibi kabul edilebilirdi? Nitekim, ağırlık sahibi olan vasıflar hemen kullanıma açıldı. Diplomasinin şartları değerlendirmede ne kadar ehliyeteye sahip bulunduğı ve Genelkurmay'ın ne kadar sorumluluk ve dirayet sahibi olduğuna ön sıraya geçti.

Kurmalı oyuncağın zemberi boşalınca ortalıktan gereksiz sesler de çekiliveriyor. Sık sık sözü edilen bazı uydurma kavramların nasıl işe yaramaz gevezelikler olduğuna kolaylıkla açığa çıktı böylece. Üzerinde yaşadığımız toprakların uygarlıklar beşiğı olduğuna doğru ise bir bunalım anında bunun bize hangi katkılarda bulunacağını sormanın tam zamanı. Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki bir köprü olduğunu söyleyenlerin bu geçitten kimin nereye gideceğini bu ülkenin insanların başı sıkıştığı zaman açıkseçik söyleyebilme gücünü gösteremedikleri görüldü. Halkı Müslüman ülkeler arasında Anayasa'sı ve sosyal düzenlemesi lâik (veya gayr-i müslim) özellikler taşıyan bir ülke olmanın ne kadar geçer akçe olduğuna büyük bir merak konusu haline geldi. Daha da ötede ülke çıkarlarıyla kendi çıkarını özdeş kılmış ve dünyanın herhangi bir yerindeki bir profesyonel yönetici gibi değil de her kaybı ve kazancı kendi hanesine yazılan, sadece Türkiye'nin dostu olan yöneticilerimiz olup olmadığı gündemin birinci maddesi oldu.

Muhasebesi geciktirilen bir ülke olarak Türkiye kendi kendinin bekçisi olma bilincine uzak düşmüş halde Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana sadece durumu idare edebilmektedir. Muhasebesi geciktirildiği için temel kararları alabilecek verileri gözönüne koyamamakta durumu idare etme aralığında kaldığı için de muhasebe yapmada aceleci davranmamaktadır. Ne varki, dünya şartları acımasız bir oldu bittiyi Türkiye'ye kabule zorladığında herhangi bir muhasebe için vakit kalmayacaktır. İki ayağı bir pabuca girmiş haliyle Türkiye tıpkı Birinci Dünya Savaşı sonunda yapmak zorunda kaldığı gibi zararı asgariye indirmek savaşı verecektir. Oysa Türkiye'nin muhasebesini kendi kendine yapma ehliyetini kullanabilmesi gerekir. Bunun için de öcülerden korkmaması gereklidir. Temelcilik (fundamentalism) Türkiye için bir öcü olmaktan çıkmalıdır. Türkiye'nin temelcilikten uzak durma çabası, bugün olduğu gibi, kendini kendinin gulyabanisi haline sokma tuhaflığına varmaktadır.

Önce şu nokta hiç gözden kaçmamalıdır: Beynelmilel alanda Türkiye ne kadar temelci görüntüden kaçsa bile onun hakkında yapılan değerlendirmeler Türkiye'nin hayatıyetini temelci esaslarla devam ettirdiği anlayışı doğrultusunda yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerin isabetsiz olduğu da söylenemez. Çünkü Türkiye her zor durumunu sanki temelci bir görüş içinde kalmışcasına çözümleme yoluna gitmektedir. Cumhuriyet ilânından bu yana olmakla görünmek arasında münavebeli gidip gelmelerle idare edilen durumun sona ermesi iki şahsiyetliliğin sağlıklı bir hayata dönüşle sona erdirilmesi bir zaruret olarak belirmiştir. Bazı şizofrenlerin uğradıkları kişilik bölünmesi sebebiyle kendilerinden "o" diyerek

bahsettikleri söylenir. Yani bu tip şizofrenler karınları acıktığı zaman "onun karnı acıktı", yoruldukları zaman "o yoruldu" derler. Türkiye temelcilikle toplumsal kavrayış arasına soktuğu engeller yüzünden tıpkı bu şizofrenler gibi konuşur durumdadır. Türkiye'de yaşayanlar kendilerinden "o" diye sözediyorlar. Demek ki bütün fiili kazançların ve maddî zorlukları aşmanın arefesinde Türkiye temelci bir yolu seçtiği taktirde bünyesindeki şizofreniye bir derman bulmuş olacak ve kendinden "ben" diyerek söz etmek imkânına kavuşacaktır.

Bunun hemen ardından üzerinde yaşadığı toprakların ve birlikte yaşanan insanların verimli ve düzeyi yüksek bir niteliğe kavuşması için gereken işlere girmede büyük bir kolaylığı ele geçirmiş olacaktır. Sadece bir bunalım sırasında bir imdat yeleği gibi kuşanılan özellikler toplumun aslî özellikleri olduğu bilincine varıldığında canlılık ve yapabilirlik yönünde sürekliliğe de kavuşulacaktır. Eğer Türkiye'de servetlerin heba edilmesi, durdurulamaz bir yozlaşma ve toplumsal bir iktidarsızlık acı veren birer sonuç olarak karşımıza çıkıyorsa bunun sebebi yalnızca durumu idare etme avuntusunda ve temelcilikten uzak durma çabalarında aramalı. Bilinmeli ki temelcilik "yazılı olana sadakat" ibaresiyle özetlenebilir. Böyle bir sadakati ön plâna aldığı için zarar gören insan topluluğu yoktur. Geçmişte yaşanan her belâ "artık yazılana uyulmaması" sonucunda insanların başına tebelles olmuştur.

Temelciliğe açılma önerisinin Türkiye'de muhatabı kim? Acaba kimler şimdiye kadar ki tutumlarından vazgeçerlerse ülkenin şizoik çatlağı onarılabilecek? Bugüne kadar açık veya örtülü olarak toplumun yönünde en etkin rolü oynamış sivil-asker bürokrasi mi, dünya siste-

minin fırsatlarıyla palazlanan sermaye sahipleri mi, yoksa geçim endişesiyle biçimden biçime giren büyük çalışan kitle mi? İşte Türkiye'de temelcilik karşısında takınılan tavır toplumun iç dinamizmini sağlayan geçişmelerin başlatıcı olması bakımından bir önem sahibi olduğunu bu meseleyi gündeme getirmekle göstermiş olur. Çünkü temelcilikten uzaklık çeşitli toplum katmanları arasındaki hakkaniyete dayalı etkileşimi de önlemekte ve haksızlıkların ideolojik örtüsünü kalınlaştırmaktadır. Hangi toplum katmanından ne sayıda insan kendini temelciliğin verimliliğe açılan tezlerine yakın duyarsa duysun bununla bir yol, bir oluşumu mümkün ve gerekli kılan bir yolda yürünmeye başlanmış olur. Kendi kendinin bekçisi olan bir Türkiye'ye varan yolun başında kendi kendinin bekçisi olmayı göze alan her kesimden insan vardır. Yaşayan görür.

TEMELCİLİK Mİ KÖKTENCİLİK Mİ? (I)

Din gerçeğinin başlıca iki boyutu var: Biri inanca sahip çıkanlar tarafından şekillendiriliyor; diğeri toplum kurumları tarafından. Hangi din sözkonusu olursa olsun inananlarla inananları yönlendirenler arasında bir ayrım yapılabilir, artık o dinin özünün boşalmış olduğunu ve ortada din adına bir aldatmacanın geçerli olduğunu söylemek imkân dahiline giriyor. Yani din gerçeği inananların şekillendirdiği haliyle belirginleştiği oranda o dine mensup insanların lehine bir kültür değeri sayılabilir veya toplum kurumları tarafından şekillendirilmiş haliyle bir istismar vasıtası olarak kullanılabilir. Günlük dilde yanlış bir biçimde dinin istismarından söz edilir. oysa din istismar edilmez, edilemez; istismar edilen o dine gönülden bağlı kimselerdir. Eğer herhangi bir dinin gereklerini yerine getirmeyi kendi kurtuluşu için kaçınılmaz sayan insanlar varsa ve bu insanlar inançları yüzünden dinlerine uzak düşen bir amaç için sevk edilebiliyorsa, hatta dinlerine düşman güçlerin tuzakına yakalanabiliyorlarsa onların istismar edildiğini söylememiz doğru olur. Bir dine mensup olanların istismar edilmesi halinde inananların eylemleri kendilerine yaramayan bir alanda semerelendirilmektedir.

Körfez bunalımı dolayısıyla din gerçeğinin iki boyutu daha dikkatle gözönüne alınması gereken vakıalar olarak önemini artırmıştır. Gerçi şimdilik tartışma içinde olan sadece petrol, nazik siyasî denge ve hukuk kurallarıyla dünya sisteminin çıkarları arasındaki ilişki gibi konulardır. Ne var ki tartışılan hususların bu kadarla kalmayacağı ve meselenin gelip din gerçeğine dayanacağını söylemek için vakit erken değil. Şimdiden Suudi Arabistan topraklarına yerleştirilen ABD askerlerinin bölgeye giren yabancı "hristiyan" güç olarak ne gibi sonuçlara gebe olduğu endişe konusu. Bunalımın ilk gününden itibaren gölgede kalmayı seçmiş görünen İsrail'in kendine en elverişli saydığı zamanda devreye girmeyle "yahudi" gücünün nasıl bir manevra yapacağı da merak ediliyor. Nihayet her iki güç etkinliklerini müslümanlar üzerinde hissettirmeye çalışacağı ayan-beyan ortada olduğuna göre, bölgede bilinen güçlerin tavrı hareketi bunalımın ortaya çıkardığı meseleleri bir çözüme götürmede işe yarayacak mı, yoksa yeni Orta-Doğu'da yeni "İslâmî Güç" veya güçler mi belirecek? Kısacası din gerçeğinin iki boyutundan hangisi ağır basacak? İnanç sahiplerinin sahnenin önünde yer aldıkları ve kendi inançlarını kendi mevcudiyetlerinin korunması yolunda anlamlandırdıkları bir yeni dünyaya açılıp açılmadığımız Orta-Doğu'da toplum kurumları tarafından şekillendirilmiş dinin sıkı bir imtihandan geçmesiyle belli olacak.

Arap dünyası ve İran için toplum kurumları tarafından şekillendirilen din bugüne kadar hükmünü yürüttü. Böyle bir sonucun doğmasının biricik sebebi bu bölgenin Batı sömürgeci güçleri tarafından işgalidir. Toplumun din dolayımıyla vardığı bütünlükle siyasî ya-

pısı arasına giren uyuşmazlık inananların işgalciler tarafından icad edilen din mazeretli kurumlar kullanılarak aldatılmalarını gerektirmiştir. Böylece din gerçeğinin inananlar tarafından şekillendirilen boyutu dumura uğratılmıştır. Fakat yanıltma faaliyeti burada durmamış ve bu bölgelerin sözde bağımsızlık süreçleri içinde sömürgeciler tarafından kültürel bir hile ile yönlendirilen yeni yöneticileri emperyalistlerin, kolonyalistlerin ve diğer hristiyan işgalcilerin din adına yürüttükleri aldatmacayı sözde bağımsızlık adına tekrarlamışlardır. Bu bakımdan halkı Müslüman ülkelerde din adına yürürlüğe konan aldatmaca ikiye katlanmış durumda, yani iki katlı yanıltma şeklinde bugüne kadar gelmiştir. Toplumların okur-yazar kesimi birbirine düşman kamplara ayrılmış, bunun yanı sıra halkın geleneksel inancı koruyan toplulukları korudukları inancın bilinci konusunda hiç bir mesafe katetmeksizin, ama birikimlerinden çok şeyi eksilterek, yıpratarak günümüze ulaşmışlardır. Bu tabloda iki unsur altı çizilmiş olarak varlığını koruyor: Niteliği ne olursa olsun bir inananlar yığını ve toplum kurumları aracılığıyla inananların eylemlerini sevk etmeye müheyyâ yönetici zümre.

Türkiye'nin durumu Arap dünyasından ve İran'dan farklı. Cumhuriyet'in ilanı, hilâfetin kaldırılması, kemalist devrimlerin yürürlüğe konması ve demokrasi tecrübesi yoluyla Türkiye'de siyasî organizasyon bütünü itibariyle İslâm kültüründen kopmuş, buna mukabil bir siyasî bütün olarak varlığını koruma düşüncesini güçlendirmiştir. Bugüne kadar Türkiye'de yaşayan insanlar topluluğunun meselelerini çözmede islâmî mazeretler kullanmayı diğer halkı müslüman ülkelerde olduğu gibi ihmal etmemişlerdir, ama Türkiye'nin doğrudan sömür-

ge olmayışı ve yerli yöneticilerin ülkeyi sömürgeci adına vekâleten yönetiyor olmayışı "ne olacağına kendi başına karar verme" anlayışının elde tutulmasına imkân vermiştir. Türkiye'de modernleşme ve batılaşma yerli unsurlar eliyle ve toplumun tümünü kapsayacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Bunun anlamı ülkeye yeni bir yön ve kimlik kazandırılacaksa yapılacakları yerli unsurlardan yapılacak her şeyin toplumun bütününe içine alır şekilde gerçekleştirilebileceğidir. Bunları söylerken Türkiye'de yabancı güçlerin nüfuz ve etkinliğinin olmadığını, yönetici kadrolarda yabancı etkilerin ağırlık taşımadığını iddia ediyor değilim. Hiç şüphesiz bu etkilerin sonuçlarını Türkiye'de yaşayan her insan hissedebilir. Ancak Türkiye'de yabancı etkiler meşruiyetlerini kendi gerçekleriyle ihdas edememişlerdir ve hesaplaşmanın toplumsal bir meşruiyet alanına çekilmsinden korkanlar yabancı güçlerle işbirliği yapanlardır.

Önümüzdeki yıllar Orta-Doğu'da milliyetçi eğilim ve akımlarla islâmî eğilim ve akımların kıyasıya yarıştığı bir zamanın yaşandığı yıllar olabilir. Arap dünyası ve İran bu yarışmada halkın devamlı acılara muhatap olduğu ve siyasî organizasyonların da gerek bölünmeler, gerekse hıristiyan-yahudi müdahaleleri sebebiyle günden güne güçten düştüğü bir süreci yaşayabilirler. Böyle bir ihtimalin kuvvetli oluşunun çeşitli sebepleri var: Sosyal çalkantı ve siyasî çatışmaları Avrupa sınırları dışında tutmak, petrolün kontrolünde bir istikrara varmak, Avrupa'ya bu kadar yakın bir bölgede dayanışma içinde ülkeler doğmasına engel olmak ve İsrail'in yayılmacılığı için elverişli bir ortamı sürdürmek. Bütün bu saydığımız sebepler ve sayılabilecek bir çok diğerleri bakımından günümüz Arap devleti yöneticilerinin (ve petrolle bağımlı

lılığı yüzünden İran'ın) kararlarını Batı güçlerinden bağımsız ve onlara zıt yönde şekillendiremeyeceklerini söyleyebiliriz. Milliyetçi ve islâmî akımlar Avrupa'da söz sahibi güçlerin birer yansıması olarak bu ülkelerde etkinlik gösterebilirler. Türkiye bu anafordan uzak durabilecek mi? Uzak durmalı mı? Yoksa Türkiye şartların zorladığı bir kesin seçme noktasına ulaşmış mı görünüyor?

İlk farkettiğimiz ve siyasî dalgalanmalardan haberdar olan her insanın sarahaten anladığı husus şudur: Türkiye siyasî, hukukî ve sosyal düzenlemelerine rağmen Tanzimat'tan bu yana müslümanlığı konu dışı bırakacak bir zemine geçmemiştir. Bilâkis, müslümanlığı günden güne toplumun merkezine doğru iten bir süreç başlamış bulunuyor. O halde bu eğilime nasıl bir kesin çizgi çekilecek? Tanzimat sonrasında her aşamada yapıldığı gibi siyasî kadrolar gerektiğinde islâmî bahaneler uydurarak gayri-islâmî bir hedefi gerçekleştirme yolunu mu benimseyecek, yoksa bizzat ve bizatihi siyasî kadroların islâmî hedefleri güden ve güttüğü hedefleri kendi kimliğiyle temsil edebilen bir yapıya mı kavuşacak? Bazıları seçmenin bu iki yönden birini tercih etme suretiyle yapılmayacağını ve Türkiye'nin lâik, modernist, batıcı çizgisiyle kendine güvenli bir ortam sağlayabileceğini iddia edebilir. Bu iddianın ciddiye alınması için iki şartın gerçekleşmesi gerek. Ya Türkiye Avrupa Topluluğu'na kabul edilerek yönetimini bu topluluğun eline bırakacak, veya demokratik işleyişin tümüne son vererek uzun süreli bir diktatörlük yoluyla (tıpkı 27 yıl süren tek parti yönetiminde olduğu gibi) halka karşı ve dünya sistemi lehine bir düzeni devam ettirecek. Zira Türkiye'de her demokratik işleyiş islâmî bir alternatifi güç kazanmasına imkân vermekte ve yaşama şartlarını kendi başına sağ-

lamak zorunda kalan Türkiye bunu ancak kültürel kimliğiyle başarabileceğini görmektedir.

Türkiye'nin şöyle veya böyle müslüman kimliğine sahip çıkarak bir yön tutturmasının kaçınılmazlığını kavrayan dost-düşman herkes ülkemizin hangi türden müslümanlığı benimsemesi gerektiği konusunda düşünceler üretiyor. Gerçek niyetleri itibariyle Türkiye'de yaşayanların islâm'dan bütün bütüne uzaklaşmasını isteyenler ihtiyatlı bir dille konuşarak kendilerinin aşırı dinciliğe karşı olduklarını, ılımlı bir müslüman tutuma karşı çıkmadıklarını, din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde Türkiye'de islâmî faaliyetlere serbestlik tanınmasından yana olduklarını ve fakat islâmî temelliliği önleyecek tedbirler alınması gerektiğini, islâmî köktencilüğün yayılmasına fırsat tanınmaması gerektiğini savunuyorlar. Türkiye müslüman bir ülke olduğunu kabullensin, ama temelci (fundamentalist) ve/veya köktenci (radical) eğilimlerden uzak dursun isteniyor. Bunu isteyenler kimler? Kendilerini islâmî kimlikleriyle ön plâna çıkarırlar mı? Hayır, tam tersine. Her islâmî talebi kendi varlıklarına yönelmiş bir tehlike sayanlar "ılımlı" müslümanlığı teklif ediyor. Yani bu yazının başından beri ortaya koyduğumuz ayrımın ikinci boyutu süreklilik kazansın isteniyor: Toplum kurumları inananları sevketsin, kullansın ve istismar etsin. Acaba tersi olursa yani temelci ve köktenci bir tutum benimsenirse inananlar kendi hedefleri doğrultusunda bir çizgiyi yürürlüğe sokma imkânına ve gücüne sahip olacaklar mı? Bu soru karşısında temelliliğin ve köktencilüğün birbiriyle özdeş iki eğilim olmadığını söyleyerek bir tutum takınmak gerektiğini düşünüyorum. Ama oraya geçmeden din gerçeğinin Türkiye bakımından başta andığımız dışındaki iki özelliğinden söz etmeli.

Ülkemizdeki islâmî eğilimlerin sürekli birbirine karıştırılan iki özelliği var: Bir yanda Tanzimat sonrasında müslümanların ülke içinde haklarının ellerinden alınması karşısında duyulan tepki, diğer yanda müslümanların ülke yönetiminin sorumluluğunu üstlenme yolunda attıkları adımlar. Müslümanlara karşı haksızlık yapanların varisleri daha önce işlenilen hataların bazılarından dönülmesini kabullenmek suretiyle kendilerini müslüman çoğunluğa şirin gösterme çabasına giriyorlar. Yani şöyle diyorlar: "Bakın ben camilere sıra konulması fikrini çirkin buluyorum ve ezanın okunmasına itiraz etmiyorum. Böylelikle müslümanlığın gereğine ve yerindeliğine inanmış oluyorum." Ne var ki, söyledikleri burada bitmiyor, şunları ilâve ediyorlar söylediklerine: "Görüyorsunuz ki biz de müslümanız o halde siz artık Kur'ân-ı Kerim'in değişmez doğruları ihtiva ettiği düşüncenizi ve Sünnet-i Seniyye'ye aynı zarureti iddianızı terkedin. Aşırılığı bırakın, ılımlılıkta karar kılın."

Türkiye'de yaşayan müslümanların sadece müslümanlıklarını dile getirdikleri, bazı islâmî tavırlarını serbestçe ortaya koyabildikleri için takibata uğramayışları, işlerinden atılmayışları (bu hâlâ güvenceye bağlanmış değil), sadece müslüman olmaları yüzünden işkence görmeleri bu ülkede ılımlı müslümanlığın hoş görüldüğü anlamına gelmez. Bundan anlaşılacak olan 27 yıllık tek parti dönemi boyunca toplumun İslâm kültüründen koparılması yönünde büyük haksızlıkların, acımasız bir şiddetin yürürlüğe konduğu ve daha sonra gelen kısmi serbestliğin de tamamen inananların siyasi kanaldan istismarından ibaret olduğu, Türkiye'de yaşayan müslümanların çığnayan haklarının bugüne kadar (1990) hiç bir şekilde (siyasi, hukukî, sosyal anlamda) iade edilme-

diğidir. Dolayısıyla günümüz şartları gözönüne alınarak Türkiye'de ılımlı müslümünliği önermek veya savunmak sadece inananların istismarını savunmak anlamına gelir. O kadar ki, ılımlı müslümanlıkla kastedilen bir bid'atlar, hurafeler, bätıl itikadlar manzumesidir.

Demek ki Türkiye'de aşırı veya ılımlı müslümanlıktan söz etmeden önce bir müslüman kimlikle toplum içinde hangi yere sahip olunabileceği meselesini ortaya atmak zorunluluğu vardır. Toplumun genel yapısının hangi esaslarla işler tutulması tartışmasından önce yürürlükteki esasların ne gibi temelleri olduğu, kimin işine yaradığı ve topluma nasıl bir gelecek hazırladığı gündeme getirilmelidir. Günümüzde konuşulacak şeylerin sırasının karıştırılmasından yarar uman ve fiilen de bu yararı kullanan bir zümre, bu zümrenin işlettiği bir mekanizma vardır. Biz müslümanlar bu mekanizmanın tuzaklarına yakalanmaktan kaçınmayı çoğu kez başaramıyoruz. Dolayısıyla haklarımızı savunurken görevlerimizi savsakladığımız oluyor veya görevimiz sandığımız öyle alanlara adım atıyoruz ki, haklarımızın nasıl kısıtlandığını farkedemiyoruz.

Müslümanların çiğnenmiş haklarının yeniden tanınması ve müslümanların ülke yönetiminde sorumluluk almaları biri diğeriyle ilgili iki vakıa olarak at başı gibidir. Bununla birlikte bu iki vakıa birbiriyle karıştırılmamalı, titizlikle birbirinden ayrı alanlarda sonuca bağlanmaya çalışılmalıdır. Müslümanların haklarının tanınması tek tek her müslümanı ve hep birlikte bütün Müslümanları ilgilendirir. Bu konuda siyasî eğilim farkı gözetilmeksizin bütün müslümanlar aynı statüde sayılmalıdır. Fakat ülke yönetiminin sorumluluğunu üstlenme yolunda atılacak adımlar belli bir siyasî tutumdur,

sadece bazı müslümanların hesaba katılmalarını gerektirir. Kimler ki sahip oldukları inanç gereği gibi yönetim biçimi önermektedirler, hesabın içine sadece onlar girer. Namaz kılmak herkesin hakkıdır, bu hakkın fiilen kısıtlanabildiği bir ortamda siyasî bir gösteriş amacıyla devlet yetkililerinin namaz kıldığı tebarüz ettiriliyorsa dinin toplum kurumları tarafından yönlendirilmesi ve inananların istismarı sözkonusudur. Burada inanca sahip çıkanlar tarafından şekillendirilen bir dinî hayattan söz edilemez. Temelcilikten ve köktencilikten uzak durmayı önerenler çalışan büyük insan yığınının belli islâmî haklardan istifadesine ciddi engeller koyarken, kendilerinin müslüman kisvesi içinde yer almaları yolunda da çaba gösterirler. Türkiye'nin sahip olduğu bugünkü manzara gitgide sömürge yönetimi özellikleri taşıyorsa, bunun sebebi Türkiye'de icra gücünü kullananların temelciliğe veya köktencilığe doğru adımlar atışından değil, ılımlı müslümanlık görüntüsü altında islâmî bir yönetimin yolunu daraltıyor oluşlarındandır.

Acaba bu yolun genişlemesi yani sömürge tipi yönetimin son bulması temelcilik aracılığıyla mı mümkün olacak, yoksa köktencilığe mi ihtiyacımız var?

TEMELCİLİK Mİ, KÖKTENCİLİK Mİ? (II)

Sömürge tipi yönetimin sona ermesi için temelciliği mi seçmeli, yoksa köktencilğe mi başvurmalı gibi incelikli bir soruya cevap aramak üzere bir yazıya başlarken Türkiye'de meselelerin hiç de böyle bir inceliğe yer açacak değerde ve önemde ele alınmadığını biliyorum. Herşeyden önce sömürge tipi yönetimden kim ne anlıyor diye sormak lâzım. Soruları peşpeşe çoğaltabiliriz. Bir milletin varolma şartları konusunda hangi hassasiyetler ağırlığını hissettirebiliyor? Devlet kavramından "çingeneye verilen beylik" despotizmi ötesinde bir anlam çıkartabilecek kaç kafanın işin içinde olduğunu öğrenmek de hiç birimize nasip olacağına benzemiyor. Sonuç olarak anlayış fukarası bir ortamda nefes aldığımız bir kez daha anlamının sıkıntısıyla bu yazıya devam edeceğim. Oysa bir süre önce duyurgalarımı bir beklentiye açmış ve ANAP denilen seri sonu partisinin, ANAP denilen kokteyl partinin Saddam adındaki kuklanın cilve mahiyetindeki partirtısından aklını başına almak veya en azından adam olmaya doğru bir adam atma yolunda zorlanacağını ummuştum. Doğrusu Saddam'ın ANAP'a vurduğu darbe Türkiye'de hafif bir sendeleme doğurdu, ama o kadar. Varılan nokta yürürlükteki tezgahın yara almadan ça-

lıştığını göstermekten ötede değil. Yani benim sömürge tipi yönetimin şahsiyetli politikaya dönüşebilmek için temelciliğe mi, köktencilğe mi muhtaç olduğu merakıyla sorduğum soru böylesine kaba bir uşaklık ruhu içinde seyreden insanların belirlediği çerçevede size ulaşıyor.

Anlayıştaki kabalık başka alanlardaki kabalıkların kaçınılmaz sonucu. Siyaset alanında Türkiye kaba bir Batı yanlısı. Yani metropol ülkeleriyle ilişkisini herhangi bir ince pazarlık zeminine oturtma niyeti ve girişimine tanık olunmamış yakın geçmişte. Dünya siyasetinden haberi insanların herbiri Türkiye belli durumlarda nasıl tepki gösterir diye bir soru sorma zahmetine katlanmaz. Böyle bir soru sorulacak kadar geniş zaman varsa, cevap tartışmasız ve bıkkınlık verecek tarzda bellidir: Batı'nın dümen suyunda. Peki, iktisat alanında bir ince yaklaşımdan haberdar mı ülkemiz insanları. Bazılarımız ince çıkar hesaplarını hatırlayarak: "Ah, evet" diyebilir. Ne var ki ince çıkar hesapları yapmakla iktisadi işleyişin inceliklerine nüfuz etme arasında önemli bir fark var. Türkiye'de iktisadi başarı büyük ölçüde "vurgun" başarısı olarak gerçekleştiği ve böyle bir başarıya ulaşmak için de siyasi destekle işi bağlamanın zorunlu olduğu düşünülürse ülkemiz iktisadi işleyişinin "bezirgânca" bir incelikten iyice uzakta olduğu anlaşılabilir. Türkiye sosyal alanda da bir kabalıklar ülkesi. Yani belli toplumsal zümrelere mahsus ve yalnızca onlar tarafından yaşatılan davranış kalıpları canlılığını kırmıyor. Yine de bütün bu kabalıkların gittikçe gücünü artıran bir sömürge tipi yönetimin türevleri olduğunu söyleyeceğiz. Yoksa toplumumuzda ince bir damar halinde bir hassasiyetin, dile gelmez bir inceliğin derinden sürüp gittiğini söylemek de mümkün. Derdimiz bu potansiyelle bir bağ-

lantı kurma dolaylarında döneniyor. Yoksa Türkiye nefes alınamaz bir ülke olurdu.

Ne demek "sömürge tipi yönetim"? Bunun doğru-
dan sömürge yönetiminden farkı nedir? Sömürge tipi yönetim görünürdeki siyasi bağımsızlığın halktan gizlenen bazı kayıtlarla şarta bağlanmış halidir. Doğrudan sömürge yönetiminde sömürgeci güç yerli halka işgalcilerin üstünlüğünü kabul ettirir. Dolaylı sömürge yönetiminde ise bu üstünlük yerli halk içinden çıkmış (!) unsurlara devredilmiştir. Tezgah öyle kurulmuştur ki işgalci güçlerin aleyhinde bulunmak mümkün gibidir. Lâkin işgalci güçlerin üstünlüğünü devralan unsurlara karşı tavır almak sıradan insanlar için mahvolmayı göze almakla eş anlamlıdır. Sömürge tipi yönetimde işgalcilerin yerli şemsiyeleri vardır. Sömürge tipi yönetimin üstünde iktidarını sürdüren işgalci güç, söz konusu ülkedeki siyasi çatışmada taraf olan unsurları aynı anda destekler. Üstünlüğünü devrettiği zümrenin anlaşılmaya sadık kalıp kalmadığını sınamak üzere onu ülke içinden muhalefet güçleriyle sıkıştırır. İşgalcinin icazetiyle işbaşında bulunan iktidara muhalefeti ezebilecek kadar destek sağlar. Daha sonra ezilen muhalefete kucak açar ve böylelikle iktidarını korumuş bulunan zümre isteklerini kabul ettirme kolaylığını ele geçirir. Muhalefeti himaye ettiği için de bir gün iktidardaki zümrenin kullanılamayacak kadar posası çıkması halinde kanatları altındaki muhalefeti iktidar kılar. Ustaca kurulan bu kumpastan kurtulmanın yolu sömürge tipi yönetime konu olan ülkede iktidar ve muhalefet gibi ayrılmış unsurların sadece kendilerinin anladıkları bir dille "yerli" uzlaşma zemini sağlayabilmelerinden geçer.

Bu açıdan bakıldığında bağımsızlık denilen kavramın bir siyasi otoritenin belli bir toprak parçası üzerinde

sözünü geçirmesi ile sağlanamayacağını anlayabileceğimiz gibi, bağımsızlığın iktisadi gücü artırmakla da elde edilemeyeceğini görürüz. Bağımsızlık bir toplumun kendi geleceği hakkında karar verme gücünü kullanacak organları üretebilme yeterliğidir. Sömürge tipi yönetimde söz konusu organlar önceden şarta bağlanmış kayıtlarla sınırlıdır ve son çözüm noktasına gelindiğinde alınan karar verilen icazet çerçevesinde kalır. Ortaya çıkan sonuç her zaman yöneticilerin şartların gereğini yerine getirmesinden yani kendilerine yönetim yetkisi verenlerin çıkarlarının kabullenilmesinden ibarettir. Her kabulleniş bağımsızlık düşüncesinden feragatte bulunuşun yeni-
den onaylanışdır. O halde, acaba bağımsızlık bir bakıma reddedişle aynı anlama mı geliyor? Bağımsızlık eşittir meydan okuma diyebilir miyiz?

Böyle bir sorunun cevaplandırılmasında (Biliyorum İsmet Özel'in yazılarını okurken karşınıza hep sorular, sorular, soruların çıkmasından bıktınız. Ama ne yapalım ki yaşadığımız hayat bizi her zaman soruların içindeki sorulara götürüyor. Bunları görmezlikten gelerek birbirimizi anlamaya kalkışırsak ya kendimizi veya karşımızdakini aldatma tuzağına düşeriz.) Zihnimizi aydınlığa kavuşturacak bir zıtlasma varsa, o da olan ve olması gerekenin arasındaki zıtlasmadır. Her toplum olanları görür, yaşar, tadar ve katlanır. Sömürge tipi yönetimler olması gerekenin üstünü örtüp olanı kaçınılmaz, gerekli ve zorunlu göstererek hükümlerini yürütürler. Bağımsız veya bağımsızlığa yönelmiş yönetimler ise olanların arızî sayılabileceğini ve olması gerekenin elde edilmeye değer olduğunu vurgulayan bir yolu açık tutarlar. Demek ki bağımsızlık bir tür atılımdır ve her atılım yaşanan durumun reddedilmesiyle mümkün olabilir. Sömür-

ge tipi yönetimler hem fiili yöneticilerinin mevcut durumdaki elverişli konumlarını korumak, hem de bu konumları onlara sağlayan ilişkileri sağlamlaştırmak zordur. Bu yüzden olması gerekenden kaçır, olması gerekeni gözden geçirirler. Olanı mutlaklaştırmaya çabalarlar.

Bağımsızlık yanlısı yönetimler en azından bağımsızlığa engel saydıkları güçlere karşı çıkabilmek için durumu reddederler. Dolayısıyla olması gereken bir yeni durum hep zihinlerdedir. Bağımsızlık yönünde mesafe kateden toplumda ne olunacağına dair endişe her zaman canlıdır. Bu da durumun kabullenilmesini değil, reddedilmesini gerektirir. Oysa sömürge tipi toplumda hem tek tek insanların ufku bakımından, hem de toplumun ortaklaşa ufku bakımından bir darlık yaşanır. Bu yüzden "fırsatı ganimet bilmek" sömürge tipi yönetim altındaki toplumların değişmez şiarıdır. Sömürge tipi yönetim olması gerekeni gündemden kaldırdığı için böyle toplumlarda yoksulluk, bilgisizlik, ahlâki çürüme ve adaletsizlik başa gelen bir vakıa olarak algılanır, olanın kaçınılmaz, giderek vazgeçilmez bir parçası olarak kabullenilir. Bağımsızlığa yönelmiş bir toplumda da yoksulluk, bilgisizlik ve yozlaşma görülebilir. Adaletsizliklere bağımsızlığı vazgeçilmez değer sayan bir toplumda da rastlanabilir. Anılan belâlara karşı her iki toplum tarzının gösterdiği tepki yalnızca farklı değildir, aynı zamanda bu tepkiler birbirlerini dışlar.

Sömürge tipi yönetimler altındaki toplumlarda sosyal bozukluklara katlanılır. Oysa bağımsızlığa yönelmiş toplumlarda sosyal bozukluklara sabredilir. İlk bakışta katlanmak ve sabretmek birbirine yakın tavırlar gibi görünürse de iki tutum birbirinin tam zıddıdır. Aradaki

fark kabullenmekle reddetmek arasındaki fark kadar birbirine karşıt. Katlanmak kabullenmekle eşdeğerdir. Katlanmanın hiçbir onarıcı ve değiştirici özelliği yoktur. Oysa sabretmek bitmesini beklemek demektir ve kötülüğün reddedilmesinin bir işaretidir. Sabredenler bir belâ karşısında yıkıma uğramamak için zaman kazanmaya çalışanlardır. Hiç hatırdan çıkarmamak gerekir ki bir gün taşmayacak olan sabır, hiçbir zaman sabır diye adlandırılmaz. Bağımsızlığa yönelmiş toplumlar sabretmeyi kurtuluş zamanının bir hazırlığı ve kurtuluşun gerçekleşmesi için yapılacak şeylerin tedariki olarak anlar. Sömürge tipi yönetimler toplumu sonu gelmez bir tahammül ve katlanma içine hapseder.

Demek ki olması gerekende ısrar edebilme yükünü omuzlayacak organları üretme yeterliği gösteren her toplumu bağımsızlığa yönelmiş bir toplum saymamız mümkün. Üstelik her toplum kendine has olması gereken düşüncesine sahip olabilir. Kültür çeşitliliğinin insanlık adına bir kazanç sayılacağı benimsenirse bu konuda bir standarda gidilmesinin de güzel bir yanı var. Sömürge tipi toplum, böyle bir toplumu doğuran yönetim biçimini terketmek, yüzünü olması gerekene çevirmek bizi ister istemez olan'dan olması gereken'e nasıl geçileceğini düşünmeye sürüklüyor. Bu konuda getirilebilecek bütün öneriler üç kategoriye indirgenebilir: 1. Olması gereken yaşadığımız hayatın aksaklıklarının giderilmesinden, kötü işleyen mekanizmanın onarılmasından ibarettir. 2. Olması gereken yaşadığımız hayatın kökten değiştirilmesidir. 3. Olması gereken yaşadığımız hayatın hakiki temeline oturtulmasıdır. Buraya kadar dile getirdiklerimizde bir doğruluk payı olduğu kabul edecek olursak bu üç kategoriden birincisini konu dışı bırakmamız

gerekecek. Çünkü hatalarından arınmış bir sömürge tipi yönetim kötülüklerin meşrulaştırılmasından başka bir şey olmayacaktır. Geriye olması gerekeni köktencilikte veya temelcilikte aramak kalıyor.

Temelcilik ve köktencilik günlük kullanım içinde birbirlerine çok yakın düşen anlamlara sahip gibi görünüyor. Gerçekten gerek takınılan tavır gözönüne alındığında, gerekse kelimelerin biri diğeri yerine kullanılabilme kolaylığı hesaba katıldığında temelcilik (fundamentalizm) ile köktencilik (radicalism) ancak kaba düşünceyi terkedendenlerin faydalanabileceği ayrımlara sahip iki kavram. Tarih içinde yüklendikleri anlamları hesaba katarsak her ikisi arasındaki mesafeyi daha iyi kavrayabiliriz. Temelcilik yirminci yüzyıl protestanlığında beliren bir hareket ve temel olarak Kutsal Metinlerin lâfzî yanılmazlığına, İsa aleyhisellâmın yeniden geleceğine, onun bakire Meryem'den doğduğuna, basübadelmeytin cisman gerçekleştiğine ve şefaatin gerçeğine inanmayı alıyor. Köktencilik ise onsekizinci yüzyılın sonları ve ondokuzuncüyüzyılın başlarında demokratik haklar ve lâiklik konusunda "kökten" reform taraftarı cumhuriyetçilere yakıştırılan bir isim. O günlerden bu yana her siyasi görüşün uçta yer alanları radikal yani köktenci diye adlandırılmıştır. Hepimizin bildiği gibi bu iki kavram günümüzde sadece tarih içinde kazandıkları anlam yüküne bağımlı olarak kullanılmıyor. Batı dünyasında ve batılı eğitimini öne çıkarmaktan hoşlanan çevrelerde İslâm temelciliğinden ve köktenci Müslümanlıktan söz edildiğini duyuyoruz. Elbette andığımız bu çevreler temelciliği ve köktenciligi birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanıyorlar ve aynı derecede olumsuz, aynı derecede tehlikeli kabul ediyorlar.

Batı'dan ithal edilen kavramlarla İslâm düşüncesine mahsus anlayış tarzlarının yaftalanması karşısında tedirgin olmamak elde değil. Üstelik İslâm düşmanları müslümanca tutum içinde olan insanları oldukları gibi değil, istedikleri gibi sınıflandırıyorlar. Yani müstevilere karşı silâhlı direniş gösteren müslümanların sufi veya selefi olması onları ilgilendirmiyor; görebildikleri sadece fanatik müslümanlardır. Bu yüzden batılı adlandırmaların neye tekabül ettiğine aldırmaksızın sömürge tipi yönetim karşısına temelcilikle mi, yoksa köktencilikle mi çıkmalı sorusu önemini koruyor.

Köktenci tutum alışılmış ve geleneksel davranış biçimlerinden esaslı bir uzaklaşmayı öngörür. Mevcut bakış açıları, alışkanlıklar, yapılagelen hareketler ve işleyen kurumlar kökten yıkılmalı, bunların yerine yeni kabüller konulmalıdır. Köktencilik kabullerinin hangi sonuçlara ulaşacağını düşünmeye değil, mümkün olduğu kadar derinlere inmeye duyulan eğilimle güçlenip ağırlık sahibi olur. Temelcilikte ise asli karakterin aranma eğilimi ön plâna çıkar. Temelci savunduğu görüşün hayatî dayanağını belirginleştirmeyi gözetir. Bir şeyin temelde oluşu o şeyi kendisi yapan vazgeçilmez unsur teşkil edişindendir. Diyebiliriz ki köktencilik olması gerekeni icad etmek zorundadır, temelcilik ise olması gerekeni keşfetme mecburiyeti altındadır. Bu bakımdan düşüncelerin gidebildiği kadar gitmesini istediğimiz şartlarda işimize yarayan köktencilik, atacağımız adımların neler olacağının tespitinde faydadan çok zarar getirir. Buna mukabil araştırmalarımızda kesin sınırlar getirmesine rağmen, sağlam dayanaklar temin etmesi bakımından temelcilik, olması gerekenin aslı ve hayatî değerlerini sunmasıyla, vazgeçmeyeceğimiz davranış biçimlerini bize verir.

DOĞRU OTURDUĞUMUZ ZAMAN EĞRİ KONUŞUYORUZ

Atasözü şöyle der: Eğri oturalım, doğru konuşalım. Bu sözü günlük hayatta yalnızca bir yanını hesaba katacak, doğru söylemeyi vurgulamak için kullanırız. Sözün diğer yarısı gölgede kalır ve sanki kafiye hatırına eklenmiş gibi durur. Bana kalırsa atasözünde eğri oturmak doğru söylemenin bir gerek şartı olarak zikredilmiştir ve doğru söylemekten ne anlaşılabileceğini de açıklama gücü vardır. Kültürümüzün bize hangi zenginlikleri sunduğu batılılaşmanın çarpıtmaları sebebiyle olduğu kadar Batı kültürünün neye delalet ettiğini yeterince anlamamanın zorlukları yüzünden hakkıyla kavranamıyor. Kendi kültürümüze alıcı gözle bakmadığımız için kendi karakterimizin bilincine varmada yetersiz kalıyoruz. İnsan yapısının bina edilmesinde dilin önemini koruduğu oranda atasözlerinin vazgeçilmezliği anlaşılabilir. Görülür ki onlarda bir toplumun tarih içinde oluşmuş kimliğini, hareket imkânlarını ve gücünü, toplum hayatını devam ettirme yollarının ilkelerini farketmemize yarayan ipuçları gizlidir. Toplumların birbirleriyle benzeşen, özdeşleşen yanlarını atasözlerinin ne ölçüde denk düştüğüyle anlayabileceğimiz gibi, atasözlerinin nasıl farklı özellik-

le ve uyumsuz vasıfta olduğunu görerek de toplumlar arasında kişilik mesafesini anlayabiliriz. Geçen yıllar içinde bir toplum kendine mahsus atasözlerini ortaya çıkarmış değildir, tersine geçen yıllar içinde atasözleri kendine mahsus bir toplum ortaya çıkarmıştır. Yani atasözlerinin susması toplumun kendi kişiliğinden imtina etmesi anlamı taşır.

Madem atasözü bize eğri oturup doğru konuşmamızı öğütüyor, herşeyden önce bu öğüdü doğru kavrayıp kavradığımızı bir bakalım. Türkçe sözlük bu atasözünün açıklamasını şöyle yapmış: "Birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz." Bunu gerçekten bir açıklama saymak çok zor. Çünkü bu sözlerden sonra anlam karışıklığı daha da artıyor; eğer çıplak haliyle atasözü biraz muğlak idiyse şimdi büsbütün buğlaklaştı. Yani birini kışkarsak, düşmanlık duysak veya ona özensek, sevgiyle yaklaşsak da doğruyu söylemeliyiz. Hiç tatmin edici bir açıklama değil. Birbiriyle ilişkilerimiz bozuk (eğri) olsa da, onunla sözlerimiz düzgün (doğru) olmalıdır diyorsak bu öğüt bize ders vermekten, bizi daha çok öğrenmiş kılmaktan ziyade bizi daha kararsız ve daha ne yapacağını bilmez hale sokuyor. Bir başka açıklamayı Atasözleri Sözlüğü'nde Ömer Asım Aksoy yapıyor: Eğri otur, doğru söyle. "Sadece seni ilgilendiren konularda doğru yolda olmamana başkası karışamaz. Duruşun, oturuşun, giyinişin, özel işlerini yürütüşün beğenilmese bile bunlarsenin bileceğin işlerdir. Ama yalan söylemene göz yumulamaz. Her vakit doğru söylemeli, doğruluktan şaşmamalısn." Bu açıklama çabası bir ders verir gibi. Yani bozuk (eğri) görünüşlü olmak, düzgün (doğru) konuşmaya engel değil, tarzında bir yaklaşım sunuluyor bize. Yine de doyurucu olmaktan oldukça uzak

bir açıklama bu. Atasözüne hakkı olan ağırlığı vermiyor. Böylesi yalınkat bir gerçeği dile getirmek için bir atasözünün bulunması inandırıcı sayılmaz. Atasözleri toplum hayatının devamında temelli yere sahip gerçeklere uzandıkları için vazgeçilmezliklerini korurlar.

Toplum hayatımızda doğru konuşmanın yeri eğri oturmamızla bağlantılı kılınmış. Bunda özellikle anlaşmaya değer bir taraf var. Acaba atasözündeki eğri ve doğru neyi ifade ediyor? Buradan kalkarsak varacağımız noktayı da bir bakıma belirlemiş oluruz. Doğru konuşmaktan ne kastedildiği konusunda bir anlamaya varmak felsefenin, mantığın çetin konusu. Metafizik doğruların, bilimsel doğruların, şiirsel doğruların tabiatı birbirinden çok farklı. Ancak biz bu yazıda kendimizi bir atasözünün öğrettiğiyle sınırladığımız ve atasözlerine toplum hayatının devamı gibi bir işlev yüklediğimiz için doğru kavramından da bu çerçevede bir anlam çıkaracağız. O halde iki hususu dikkate almamız gerek: Bunlardan birincisi statik yani toplumun uzlaşma alanlarıyla ilgili. İkincisi ise dinamik yani toplumun devamı için bu uzlaşma alanlarının nasıl uygulamaya sokulacağıyla ilgili. Doğru söylemek bir vakıanın toplumun uzlaşma alanlarıyla örtüşmesini sağlamakla mümkün. Toplumdaki uzlaşma çerçevesinde "Mutfaktaki kavanozu kim kırdı?" sorusunun doğru cevabı bellidir. Bu işin statik yanı. İşin dinamik yanı hesaba katıldığında karşımıza "Yerdeki kırıkları kim temizleyecek?" sorusu çıkar. Bu sorunun cevabını ararken yine toplumdaki uzlaşma alanların gözönüne alırız, fakat toplumun devamını esas kabul ederek. En doğru cevap toplumun devamına en çok katkıda bulunan önerinin getirilmesiyle bulunabilir. Kavanozu kim kırdıysa yerleri de o temizleyecek. Temizlik

sırası kiminse kırıkları o toplayacak. Yerleri cam kırıklarının ayağa batmamasını temin edecek kadar iyi temizleyebilen temizleyecek. Bütün bu cevaplar doğru olabilir. Toplum devamında neyin önemli olduğunu seçmişse hem toplum olarak kendi niteliğini belirginleştirmiş olur, hem de kendi hayatıyetine ne kadar değer verdiğini gösterir. İşte bu noktada eğri oturup doğru konuşmak gereklidir.

Eğri kelimesinin ne anlama geldiğini bulmak gerektiğinde yukarıda yapılan açıklamaların işimize yaradığını belirtmeliyiz. Eğri oturmak bozuk, yanlış veya uygunsuz oturmak karşılığı olarak anılmıyor. Burada eğrinin ilişmekle, eğreti oturmakla bir bağlantısı var. Toplum uzlaşmaları içinde yerimizi sağlama alma gayreti içinde doğru oturmak endişesiyle eğri konuşabiliriz. Doğru konuşmamızın ön şartı, gerek şartı kendi konumumuzu korumak endişesini bir yana bırakarak sözü-müzü söylememizdedir. Eğer dünya hayatının geçiciliğine, burada sahip olduğumuz elverişli yerin iğretiliğine inanıyorsak bizim için doğru konuşmaktan kolay bir şey yoktur. Yani nihai faydanın elde edilmesi adına gününbirlik faydanın gözden çıkarılması doğru konuşmanın teminatı olur. Nihai fayda toplumun devamı sayıldığı zaman doğru konuşmak ancak bu amaca hizmet eden bir tutumu benimseyen kişilerin harcı olabilir.

Yukarıda örneğimize bakarsak eğri oturup doğru konuşmanın nasıl mümkün olabileceğine bir bakalım:

- Bu evde bir temizlik sırası var diye her önüne gelen ortalığı altüst edemez. Kavanozu ben kırdım, cam kırıklarını ben temizleyeceğim. Eğri oturup doğru konuşalım.

- Eğer kimin ne yapacağı kesin çizgilerle ayrılmazsa bu evde hiçbir iş zamanında ve yerinde yapılamaz. Eğri oturup doğru konuşalım. Kavanozu kim kırmış olursa olsun temizlik sırası benim olduğuna göre yerleri ben temizleyeceğim.

- Eğri oturup doğru konuşalım. Aranızda hangisi bu işe el atarsa atsın birinin ayağını biraz sonra bir cam kırığı kesecek. Çünkü her ikinizin de gözünde tavuk karası var. Cam kırıklarını toplamak bana düşüyor.

Dikkat ettiğiniz gibi eğri oturup doğru konuşmak tek tek insanların kısa vadede rahatlarını feda etme pahasına genel çıkarın elde edilmesi endişesinin ağır bastığı durumlarda kullandığımız bir söz. Doğru kavanozu kimin kırdığını ortaya çıkarma aşamasının ötesinde ele alınıyor. Ama eğri oturmak göze alınmayıp da doğru oturmak kârlı bulunsaydı, kavanozu kimin kırdığını bile ortaya çıkarmak zor olurdu. Esas alınan şey her oturanın oturduğu yerde kalması ise eğri konuşmak herkesin işine gelirdi. Demek ki "doğru" yalanın bertaraf edilmesinin de ötesinde bir ağırlığa sahip. Bir tür ahlâki sorumluluk ve kişinin kendi üstünde hüküm sahibi saydığı bir güç karşısında duyduğu yükümlülükle bağlantılı. Doğru söylemek eğri oturmayı bir bakıma zorunlu kılıyor. Aksi olduğu zaman doğru oturmayı önemsedığımız, bulduğumuz yeri kaybetmeme endişesiyle konuştuğumuz zaman ağızımızdan çıkan sözlerin eğri olması daha kolay.

Doğru muhtevası zamandan zamana, mekândan mekâna değişir, ama bizim doğru karşısında takındığımız tavır bizim dünya hayatını tek ve asıl sayıp saymadığımızla yani ölümün son olup olmadığını kavrayışımızla ilgili olacaktır. Doğrunun muhtevası toplum uzlaşmalarıyla sıkı sıkıya ilgilidir. Bu uzlaşmalar siyasi yapıdan

kültürün aldığı şekle, ekonomik güçlerden askerî müeyyidelere kadar uzanır. Toplum uzlaşmalarının doğruya ne kadar geniş alan tanıdığı o toplumdaki zulmün derecesini de gösterebilir. Bir İngiliz atasözü "Doğruyu söyle ve kaç" diyor. Bu sözden de eğri oturmanın doğru için ne kadar vazgeçilmez olduğunu çıkarabiliriz. Elbette bütün bu mülâhazalar içinde kendi yazdıklarımı da hesaba katıyorum. Hangi çağda olursa olsun insanların doğruya ne kadar tahammül edecekleri bir soru olarak zihnimde duruyor. Şuna inanıyorum ki yazarlık benim için oturlan bir yer olsaydı, yazarlığımı korumak zorunda olduğum hissine kapılsaydım benden sadır olacak sözlerin çoğunluğu eğri sözler olurdu. Çünkü doğru oturduğumuz zaman eğri konuşuyoruz. Bu konuda tek tek insanları bekleyen akıbet toplum organizasyonları için de geçerli.

Bunun bir örneğini Körfez bunalımının başlangıcında yaşadık. Irak'ın Kuveyt'e girmesinin hemen ardından Batı çevreleri Türkiye'nin bazı tedbirler almasını istedi. Henüz Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Irak'a müeyyideler uygulanmasına dair kararı çıkmamıştı. Bir ANAP milletvekili eğri oturduğunun farkında olmaksızın doğru konuşmaya kalkıştı ve şöyle dedi: "Batı bizim sırtımızdan gerdeğe girmeye kalkmasın." Aradan geçen kırk gün içinde mesele o hale geldi ki ne böyle bir söz edildiğini kimse hatırlıyor, ne de herhangi bir siyasi partiden herhangi bir milletvekilinin böyle veya buna benzer bir söz edebileceği ihtimali kimsenin aklına geliyor. Neden? Çünkü doğru konuşmak için eğri oturmak gerekiyor. Oysa tam tersi geçerli Türkiye'de. Toplum organizasyonu olarak da, bu organizasyonda muteber bir yer tutmuş insanlar olarak da "doğru" oturuluyor. Doğru oturmanın kaçınılmaz sonucu eğri konuşmak.

Türkiye'nin doğru oturduğu ülke olarak İsrail'in güvenliğiyle sıkıca irtibatlı oluşuyla açıklanabilir. Bir siyasi şahsiyet kendi sandalyesinin olduğu kadar kendine sandalye sağlayan oluşumların söz konusu irtibatla imkân dahiline girdiğini bilmeden konuşursa bu bilgisizliğindendir. Ama onu kendisine kısa zamanda bildirirler. Malumat sahibi olduktan sonra önündeki seçenek doğru oturmakta devam edip eğri konuşmak veya eğreti yerini umursamadan doğru konuşmayı sürdürmek olabilir. Elbette en rahatı doğru oturmaktadır. Çünkü ülke olarak doğru oturmayı seçmiş haldeyiz. Bir çoklarına şaşkınlık veren askeri darbeler, iktisadi tedbirler ve siyasi oldu bittiler ve bütün bunlarla bağlantılı olarak sarfedilen nutuklar Türkiye'nin eğri oturmasının bir sonucu değil. Türkiye 1923'ten beri doğru oturuyor ve her siyasi kadro bu doğruluğa uyum gösterdiği oranda itibar sahibi olabiliyor.

Yalnız Türkiye'de değil dünyanın her yerinde, ama bilhassa kontrol altında tutulan ülkelerde siyasi şahsiyetlerin özellikle önemli yerleri işgal ettikleri sırada eğri konuştuklarına şahit oluruz. En çok merak uyandıran husus da neden aynı insanın muhalefetteyken bir türlü, iktidara geçme fırsatını ele geçirdikten sonra başka türlü konuşmadığıdır. Muhalefet ister istemez eğri oturmaya zorlandığı için doğru konuşmaya yatkındır ve tersi: İktidarda olanlar doğru oturmayı benimsedikleri oranda eğri konuşmaya mecburdur. Denetim altındaki sömürge tipi yönetimlerde eğer metropol güç veya güçler bütün siyasi kadroyu kemikleştirmişler ve bunun sonucu olarak da iktidar-muhalefet ikilisini aynı çamurdan kurmak başarısına ermişlerse iktidarın olduğu kadar muhalefetin de doğru oturmasına sebep olmuşlardır. Böylece o ülke insanları cellata teslim edilmiş sayılır.

Toplumların hayatında iktidarların sağlamlığı toplumun bünyevi sağlamlığıyla ters orantılıdır. Yani aldığı kararlardan dolayı hesap vermeyi düşünmeyen bir yönetim toplumun felaketine sebep olup olmayacağını da düşünmez. Hele o yönetimin rakipleri de aynı türden ise sözkonusu toplumun sonu gelmiş sayılır. Nitekim şöyle denmiştir:

"İki kişi dinden olursa, bir kişi candan olur." Yani iki kişi yalan yere yemin etmek suretiyle, doğru oturmayı sürdürmek için eğri konuşmak suretiyle bir kişinin katline yol açan davayı sonuca bağlayabilirler. Yönetim kademelerinin metropol güçlerince ayarlanmasının dünyada yaşayan insanların çoğunluğunu, ama özellikle Müslüman yığınları maruz bıraktıkları sonuç budur. Öyleyse bir yetkilinin veya bir siyasi liderin eğri konuşup konuşmadığını anlamak için onun doğru oturup oturmadığına bakmamız gerek. Ne kadar eğri oturuyorsa, o kadar doğru konuşma ihtimali vardır.

SIYASETİN İKİ DÜZLEMİ

Siyasetin bu konuda bilgi sahibi olmak isteyen herkese yeni düşünce ufukları açan bir çok boyutu var. Bir deyişle "İnsan bilimleri" şeklinde ifade edilen disiplinler, denebilir ki siyasetin boyutlarını hem sayıca artırmak ve hem de daha belirginleştirmek için faaliyet gösterir. Çünkü toplum hayatının her alanı siyasetten etkilenir ve insan eliyle yapılan her işin bir siyaseti vardır. Bütün bu çeşitliliğe rağmen siyasetin her düzeyde (seviyede) iki düzlem (müstevi) üstünde cereyan ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bir siyaseti yapanların, yürütenlerin düzlemi vardır ve bir de o siyasetten etkilenen veya o siyasete malzeme olanların düzlemi. Elbette bu iki düzlem arasındaki ilişki çok ilginçtir ve eğer siyaset bilimi adında bir inceleme alanı varsa bu alanda açıklamaya çalışılan ve aydınlatılmaya çabalanan husus sözünü ettiğimiz ilişkiden ibarettir.

Günümüz Türkiye'sinde siyasetin iki düzlemine dikkatlerimizi yöneltmenin bir vesilesi Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam edildikten sonra gömüldükleri İmralı'dan alınarak İstanbul'daki anıt-mezarlarına nakli dolayısıyla doğdu. Böylece Türkler anıt-kabirden sonra bir anıt-mezara kavuşmak suretiyle İslâmiyetten önce

sahip oldukları ve İslâmiyet sonrasında da devam ettirdikleri gömme kültürünü bir yönüyle restore etmiş oldular. Ama meselenin bu etnografik yönünden daha çok bahse değer tarafı siyasetin iki düzleminin ülkemizdeki oluşumlara etkisidir. Nakil için yapılan devlet töreni dolayısıyla bir çok söz edildi. Yaraların sarılmasından, olayın siyasi istismar konusu yapılmasına; Türkiye'deki siyasi yarışmaların idamlara varan sertlik içinde geçip geçmemesinden Türkiye'de demokrasinin güvencesini hangi tavırlarda aramak gerektiğine kadar birçok konu dile getirildi. ANAP ve DYP bir yarışma havası içinde törene yakın durdular. SHP kendi hesabına belli bir mesafeyi korudu. RP suskun kaldı. Halkın katılımı beklene-nin altındaydı. Askerlerin eksikliği devlet töreni ibaresini zayıflatı. Kimsenin elinde maşeri vicdanın nasıl tecesselli ettiğini ölçmeye yeter bir imkân olmadığından toplum üzerinde hangi etkilerin doğduğu ve bundan nasıl sonuçlar doğacağı bilinemez. Yine de olay Türk demokrasi tarihinde sağ-sol belirlenmesinde merkezi yer işgal ettiği için irdelenmeye değer ve üstünkörü değerlendirmeler hataların tekrarlanmasını kolaylaştırmaktan başka bir işe yaramaz.

Üstünkörü değerlendirmeler 1950 sonrası siyasi hayatımızda biri sağ ve diğeri de sol olmak üzere iki kanadın doğduğunu giderek bu bölünmenin günümüze uzandığını kabule zorlar bizi. Güya CHP devletçiliğe sahip çıkmak ve lâik bir anlayışın bekçiliğini yapmak suretiyle "sol"da yer almakta ve DP özel teşebbüs imkanlarını genişleterek ve dini eğilimlere daha geniş manevra alanı sağlayarak "sağ"ın sözcülüğünü üstlenmektedir. Bu şematik yaklaşım uzun yıllar boyunca Türkiye'deki okur-yazarların hem sosyal konumlarını güvenceye bağlamak

ve hem de zihin konforlarını artırmak için pekiştirilmiştir. Ne var ki ülkedeki gelişmeler Türkiye'nin temel bir dönüşüme açık yanlarını ortaya çıkardığında bu sağ-sol yakıştırmalarının gerek Batı kültüründeki yerine sadık kalma endişesi içinde, gerekse harekete geçirilmesi arzulan unsurların gerçek tabiatını anlayabilmek için pek de uygun düşmediği dar da olsa bazı çevrelerce anlaşıldı.

Ne var ki onlar da kategorileri muhafaza ederek sadece adlandırma ve anlam verme bakımından sağa ve sola öncekinin zıddı yerler tanıdılar. Yani CHP kanadı mutlakiyetçi ve elitist yanıyla sağda, DP ise liberal tavrı ve halka yakınlığı yüzünden solda telakki edilmeliydi. Bir yanlışı bir başka yanlışı düzeltmeye yeltenen Türk okur-yazarları gerçekte Batı'dan ödünç aldıkları (öğrendikleri demiyorum) çözümleme yollarını kullanıyorlar. Bu yüzden toplum olaylarını anlamak istediklerinde bir tür psikanaliz yöntemine başvurmadan edemiyorlar. Önce bazı semptomlar görüyor, peşinden de onların hangi yetiştirme bozukluklarından kaynaklandığını keşfetmeye çalışıyorlar. Oysa Türkiye'de sağ ve sol diye erişkin kamplar veya siyasi birimler yok. Buna mukabil siyaseti yapanlar düzlemi kendi bünyesi içinde başkalaşımlara uğruyor. Öte yandan siyasetten etkilenenler düzlemi siyaseti yapanların düzlemindeki çatlakları derinleştiriyor veya hatları kalınlaştırıyor. Cumhuriyet tarihindeki üç askeri müdahale siyaseti yapanları yek vücut ve hem fikir kılma yönünde faaliyet göstermiştir.

Türkiye'de erişkin siyasi birimlerin bulunmaması yani sağın ve solun birer temelsiz yakıştırmadan ibaret oluşu ülkemizde hem toplumun aslına ait olup hem de söz sahibi olacak kadar gücü elinde bulunduran birden

fazla odağın adem-i mevcudiyetindendir. Siyaset yapan güç kişi olarak değişse ve üslûbunda belirgin farklılık taşısa bile bir tek zümre olma özelliğini ve sürekliliğini korumaktadır. Neden? Çünkü Türkiye'de siyaset tek yönlü ve sınırları belirlenmiş olarak yapılmaktadır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar bu yön Batı karşısında bir varlık gösterip göstermeme tecrübesinin yaşanmasıyla ilgiliydi ve sınırlar Osmanlı toplumunun nomos'u İslam'la medeniyetin gereklerini uzlaştırma gayretleri şeklinde belirginleşti. Cumhuriyet'le beraber yön Batı'nın tedirgin olacağı pan (tüm) hareketlerden kaçınma olarak belirlendi ve sınırlar dünya sistemine aşamalı intibakı sağlayacak şekilde çizildi. Dolayısıyla Türkiye'de siyaseti yapanlar düzleminde yer almak gidilen yönde ilerlemek ve tanınan sınırları benimsemekle mümkündür. Yine de siyasetten etkilenip uygulanan siyasete malzeme olanlar çıkarlarını azamiye ulaştırma eğilimlerini su yüzüne çıkardıkları nispette gidilen yönden sapmalara uğranılmasına ve sınırların (tecavüz değilse bile) taciz edilmesine sebep olabilirler. Ama ne gam! Rejimin bekçileri her zaman vardır.

Eğer böylesine belirlenmiş bir siyaset çizgisi Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yürürlükteyse neden zaman zaman sertleşmeler, idamlara varan kesinlikler yaşanmaktadır? Bu soru yanlıştır. Sertlikler siyaset belirlendiği için yaşanıyor. Olayları kronolojik düzene bağlayarak gözden geçirirsek belki daha kolay kavrayabiliriz. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında yönetimini savaşın galiplerinin beklentileri doğrultusunda ve savaş sonrası şartlara intibak edebilecek şekilde ayarlamaya girişti. Bunlar içinde demokrasi de vardı. 1946'da yapılan genel seçim bu seçimin özel şartları sebebiyle

CHP'nin zaferiyle sonuçlandı. Muhalefet Partisi DP idi. Herkesin bildiği gibi DP'nin mayası da hamuru da CHP'den farklı değildi. Bu yüzden 1950 seçimlerinde yönetime DP'nin gelmesi ne ülke içinden ne de ülke dışından kimseyi tedirgin etmedi. Gerçi bu beklenmeyen bir başarıydı ve toplumda tek parti devrinin bu derecede kesin ve gerilimli bir havada reddedilebileceği rahatça düşünüleliyordu. DP on yıllık iktidarı boyunca CHP'den farklı bir siyaset gütmeydi. Yani 1950 seçimlerini CHP kazanmış olsaydı aynı para politikasını izleyecek, dış politikada aynı adımları atacak ve Türkiye'yi petrole bağımlı kılmanın hazırlıklarını hızlandıracaktı. Ne o zaman ne daha sonra CHP ve DP arasında bir üslup farkından fazla bir mesafe olduğu hiç bir ciddi iddianın delili olmadı. Ama o üslup farkı yönetimden, yapılan siyasetten etkilenenleri öylesine yaklaşımlara sevketti, öyle beklentilere açtı ki ister istemez siyaset yapanlar düzleminde bir çatlağın derinleşmesi vuku buldu.

Doğrusu CHP dirijanları kendi bünyelerinden çıkardıkları bu siyasi kuruluşu istedikleri gibi yönlendirebileceklerini ve çekilmesini sağlayabileceklerini hesaplamışlardı. Ama yeniler şunu gördüler: CHP'nin yaptığında hiç bir özel maharet, hiç bir üstün yetenek gerektiren taraf yoktu. Siyaset yapanlar düzlemine bir kez geçtin mi Türkiye'de zorunlu yönde ve konulmuş sınırlar içinde "yönetmek" kolaydı. Bu olay 1965 sonrası AP yönetimi için de aynen geçerliğini korudu. Bir tarafta kendini yönetme hakkıyla donatılmış sayan CHP diğer yandan nedense halktan oy alıp sandalyeye oturan ve oturunca da gerekeni yapan diğerleri. CHP kanadından gelen sol sloganlar sadece retoriktir. Bunu hem 27 Mayıs sonrasında hem 12 Mart sonrasında gördük. AP kanadından

gelen sağ sloganların da birer retorik olduğu yönetimi sırasında aşıkardı. Ama bir yerde sol, bir yerde sağ görüşümlü iki cephe bulunduğu intibasını vermek Türkiye'de siyasetin icracıları düzlemini uzun yıllar güvence altına almıştır. Günümüzde gerçek yüzüyle bu güvence kalkmıştır. ANAP bir katakulliyle sağ ve solu bünyesinde birleştirme iddiasıyla sözkonusu güvencenin son kirasından yararlandı. Önümüzdeki 1992 seçimleri Türkiye'de siyasetin iki düzleminin nasıl karşılaşacağı sorusunun cevabını verecek. Gerçi bir gecikmiş bilinç olarak ülkemizde halen sağ ve sol ayrımlar yaşanıyor ve insanların bu sahte bölünme dolayısıyla kendilerini şartlandırdıkları tutum ve davranışlardan birdenbire uzaklaşacaklarını düşünmek safillik olur. Yine de ilk işaretlerin 1992 seçimlerinde alınacağı bir temelli siyaset değişikliğinin yolu açılmıştır. Bu açılım herhangi bir etkin müdahale sonucu değil, sağ ve sol bölünme olarak sunulan aldatmacanın iflası sonucunda kendini gösterdi.

Türkiye'de siyasetin iki düzlemini teke indirmek ve yanıltıcı sağ-sol bölünmesi yerine ülkenin erkinliğini ve erginliğini aynı anda ele geçirmesini savunanlarla ülkenin uydulaşmasından çıkar sağlayanlar arasındaki bölünmeye dikkatleri çevirmek gereklidir. Elbet bunu lâf olarak söylemek kolay ama bu gelişmenin hangi yoldan gerçekleşeceğini göstermek zordur. Acaba günümüzdeki sağ ve sol bölünmesi içinde yer alan insanların belli esaslar dahilinde ve ortak çıkar gözetilerek bir noktada birleşmelerini teklif etmek gerçekçi bir çözüm müdür? Bu suretle siyasetin iki düzlemi bire indirgenebilir mi? Bence olmaz. Hem sağ ve sol aldatmacaların eleştirisini erteleyeceğinden ve hatta sahte bölünmeleri gerçekmiş gibi kabul edip yanılgıda bir pekişme sağlayacağını

dan, hem de böyle bir uzlaşmanın bütün baskı rejimlerinde siyaset yapan düzlemdekilerin önerilerinden biri olması yüzünden. Yani görünüşte bir uzlaşma olur, ama bu yönetici elitin dışında kalanların gönüllü köleler olmasına yardım eder. İstenilenin zıddı bir sonuç bu.

Çözüm ülke yönetiminin genel çerçevesini belirleyen esasların sarahaten ortaya konulmasında ve gerektiğinde bunların eleştirilebileceği bir ortama sahip çıkılmasındadır. Peki ama, kim yapacak bunları? Bürokratik mekanizma içindekiler mi? Sermaye sahipleri mi? Yoksa büyük çalışanlar yığınının mesleki teşkilatları mı? Bunların çabalarından bir semere elde edebilecekseniz şimdiye kadar buna kavuşmuş olmalıydık. O halde geriye ne kalıyor? Amacımız siyasetin iki düzlemini bire indirmekse gerçekleştirilecek olan siyasi bir hedef. Siyasi bir hedefe de ancak siyasi bir araçla ulaşılır. Bu bir siyasi parti olabilir mi? Olmalı mıdır? Belki de partiler. Ama şimdiye kadar kınayarak eleştirdiklerimiz birer siyasi parti değil mi? Belki de değil. Belki Türkiye'de biz yalnızca bazı kabilelerin siyasi parti görünüşü altında ortaya çıktığını görebildik ancak. Bu kabileler belki Ümeyye oğulları, abbas oğulları değil ama yönetim olayını onlardan farklı algılayabilmiş insanlar da değiller. Türkiye'de kurulları çalışan, yolu yöntemi hem kendine hem hitab ettiği kalabalığa, hem de hasımlarına malûm olan ve gücünü yönetimde fiilen bulunmadığı zamandan itibaren gösterebilmiş partiye ihtiyaç var belki. Bu parti önce kendi bünyesinde siyasetin iki düzlemini aşacak ve bu tecrübesini ülkenin bütününe taşıyabilecek.

BİR PARTİDEN NE ANLAMALIYIZ?

İslâmî hareketle siyasi parti arasındaki ilişkinin olumlu bir tutumla ele alınması gerektiği ve aksi yapıldığı takdirde İslâmî hareketi belirsizliklere, denetimi taraftarlarınca sağlanamayabilecek yönlendirmelere kurban etmek anlamı taşıyabileceğini daha önceki yazılarımdan birinde belirtmiştim. Bu yargıdan siyasi parti adına her yapılanı yerinde ve isabetli bulduğum sonucu çıkarılamazdı elbet. O halde İslâmî hareketin hayrına işleyiş gösteren bir siyasi partiden ne anladığımı, bence neler anlaşılması gerektiğini dile getirmeliyim. İslâmî gerekçelerle müslüman varlığını tehlikeye atabilecek her türlü aldatmacanın yürürlüğe konduğunu bildiğimiz kadar, ilericilik ve halkçılık maskesi altında da dünya sisteminin kuklalığının üstlenildiğini biliyoruz. Her iki tutumun belirgin örnekleri Körfez bunalımı dolayısıyla karşı karşıya geldi. Bir yandan bizim anayasamız Kur'an-ı Kerim'dir diyen ve sözde müslümanlığı modern siyasi yapılara bulaştırmak istemez görünen Suudi Arabistan, diğer yanda Arap milliyetçiliğinin ve Arap sosyalizminin şampiyonluğunu yapmaya heveslenen Irak Baas Partisi. Her iki taraf da yalnızca sürüklendikleri yerde debeleni-

yorlar ve onların zaaflarının olduğu kadar sorumsuz, bilinçsiz çıkarıcılıklarının bedelini dünya müslümanlarının çoğunluğu ödüyor. İhlâs sahibi müslümanların ayan beyan gördükleri bu belalardan önce uzak durmak ve sonra bu belalara galebe çalmak için yapılacak şeylerin başında herşeyin adının yerli yerince konulması ve neyin nereye kadar olduğunun ifade edilmesi gerekiyor. Yani eğer biri İslâmî gerekçelerle karşımıza çıkarsa söylediklerinin İslâmî tutumlarla doğrulanıp doğrulanmadığına bakmamız, eğer dünya ahvalinin zorlamalarını belli tutumlarının mazereti olarak ileri sürüyorsa sözkonusu tutumlarının hangi sınırlarla çevrelenmiş olduğunu bilmemiz gerek.

Demek ki İslâmî hareketi öngören bir insanın biri vazgeçilmez, öteki kaçınılmaz sayılan iki veri ile kendine yön çizmesi ve böylelikle kendini olduğu kadar başkalarını da sapmalardan, savrulmalardan koruyacak bir davranışlar düzeni içine girmesini esas almalıyız. Verilerden birincisi İslâmî kimliktir. Bu demektir ki İslâmî bir hareketi toplum içinde ayırtedici özelliklerden, müslüman'a has davranışları belirgin kılmaktan imtina ederek yürütemeyiz. İkinci veri dünyanın aldığı biçimdir. Müslümana has davranışları ancak bırakıldığımız yer ve zamanın şartları içinde gösterebiliriz. Andığımız iki verinin birbiriyle zıtlastıklarını ve modern zamanlarda müslümanları kayıplara uğratan olayların bu ikisi arasındaki yanlış veya başarısız bağlantılardan doğduğunu söylemek bile fazla. Meselenin ana damarının buradan geçtiğini, olanlarla olması gereken arasındaki dengeyi müslümanlar lehine kuramayışımızdan zarar gördüğümüzü hem günlük hayatımızda hissediyor, hem de tarih perspektifi içinde farkediyoruz. Üstelik yakalandığımız

tuzakları da bu iki verinin ters yorumlanması oluşturuyor. İslâmî kimliğimizin vazgeçilmezliğini vurgulamak gereğini duyduğumuzda karşımızdakiler (veya yanımızda görünüp de bizi istemediğimiz yöne sürüklemek çabasında olanlar) dünyanın aldığı biçimi ileri sürerek bunun hemen mümkün olamayacağını, ertelenmesi veya değişik bir görünüme bürünmesi gerektiğini öneriyorlar. Dünyanın aldığı şeklin müslümanlar lehine fırsatlar ortaya çıkarması halinde de karşımızdakiler bu fırsatlardan İslâmî kimlik adına yararlanmamak gerektiğini, bu fırsatların ancak dünyanın aldığı biçime muhteva olarak da intibak eden unsurlar tarafından kullanılabileceğini savunuyorlar.

Bizi bir çok bakımdan etkinlik göstermekten alıkoyan bu tuzaklara yakalanmadan geçecek veya kısmen yakalanmış isek paçamızı kurtarmaya yardımcı olacak şartları bir siyasî partinin sağlıklı işleyişi bize sunabilir. Çünkü siyasî partiler Batı medeniyeti içinde, bu medeniyetin Avrupa dışında etkinlik gösterebilecek ölçüde güçlendiği, ama gücünü ezdiği insanlardan destek almadan devam ettiremeyecek kadar köşeye sıkıştığı dönemlerde doğmuştur. Bir siyasî parti ucu sivri, iki tarafı da keskin bir bıçak gibidir. Onu kullanmaya kalkanların da bir kazaya uğraması her zaman mümkündür. Bu yüzden dünya sistemi tarafından istenilen bütün siyasî partilerin bir yüzünün köreltilmesi, ucunun da küt bırakılmasıdır. Müslümanlar böyle çok taraflı endişeler doğurabilecek bir siyasî aracı benimsemeden işlerini yürütemezler mi? Hayır. Çünkü dünyadaki işlerimiz ancak bir rizikoyu göze aldığımız taktirde hayırlı bir sonucu istihsal edebilecek şekilde düzenlenmiştir. Hölderlin'in mısralarıyla söylersek:

Wo aber Gefahr ist, wächst
Das Rettende auch

"Lâkin tehlike neredeyse selâmeti sağlayacak kuvvet de orada büyür, artar." Açıkcası bir siyasî partinin bozucu, ifsad edici, köleleştirici yönden sonuçlar doğurabileceği gibi derleyip toparlayıcı, koruyup besleyici, özgürleştirici yönde sonuçlar doğurabileceğini göze almalıyız.

Türkiye'de siyasî parti olarak önümüze çıkan kuruluşların genellikle birer modern kabile olduklarını ifade etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Elbet bunlar kapitalizm öncesinin kabileleri değil, ama devlet örgütü bünyesinde kandaşıktan değilse bile çıkar ve yaşama biçimi ortaklığından güç alan, aldıkları bu gücü çıkarlarını güvence altına alma yolunda kullanan şebeke-kabilelerdir. Onları bir siyasî parti özelliğinden uzaklaştırıp kabile benzeri bir işleyişe mahkûm eden Türk siyasî hayatındaki yeniden düzenleme müdahaleleridir. Bugün Türkiye'de en eski siyasî partinin geçmişi yedi yıl öncesine uzanabilir, o kadar. Önümüzdeki yedi yılda da hangi siyasî partinin veya partilerin siyaset sahnesinde kalabileceğini kestirmeye kimsenin gücü yetecek gibi değil. Oysa bir siyasî parti sadece seçim listelerinde yer almak üzere bir araya gelen insanların şebekesi olmaktan çıktığı andan itibaren toplum için anlamlı bir kuruluş haline gelebilir.

Bir siyasî partinin iki ana özelliği vardır: Birincisi o ülke yönetimini ele geçirmek, yani iktidara gelmek. İkincisi, ülke yönetiminde tutulacak istikamet belirlenmesinde etkili olmak, buna katkıda bulunmak. Yani bir siyasî parti iktidarda olmadığı zaman bile ülke yönetiminde (ağırlığını değilse bile) varlığını hissettirebiliyorsa, o

işleyen ve kendi özelliklerine tetabuk eden bir siyasî partidir. Sakatlık bu iki özelliğin birbirinden ayrılması ve iki özellikten birinin dumura uğraması halinde doğar. Eğer bir partinin sadece iktidara gelmek gibi bir hedefi varsa, yani iktidara gelmediği durumlarda siyasî etkinliği, hatıta sosyal etkinliği hesaba katılamayacak ölçüdeyse anlarız ki bu siyasî parti sadece devlet örgütünün yağmalanması gayesiyle kurulmuş bir partidir ve düşünce plânında hiçbir dikkate değer vasfı yoktur. Eğer düşünceleri olan bir görünümü varsa bu bir aldatmacadır, çünkü bu düşünceler iktidar imkânları olmadan da düşünce olarak hayatla bir bağlantıyı gerektirirler. Ancak ve sadece iktidarda bulunduğu zaman gerçekleştirecek hedeflere sahip olduğu söylenen siyasî partilerin iktidarda iken de hedef gözetmedikleri, sadece devlet örgütünün baskıcı yanını basit çıkarları lehine harekete geçirdikleri söylenebilir.

Öte yandan, bir siyasî partinin iktidara gelmek gibi bir hedefi olduğu göze çarpmıyor ve yapısı da buna uygun kılınmamışsa karşımızdakinin bir siyasî parti olmaktan ziyade bir meslek örgütü veya birhayır kurumu olduğunu düşünebiliriz. Daha farklı bir amaca hizmet etmek üzere faaliyet gösteren bir siyasî kuruluş da olabilir bu. Ya iktidara gelmemekle birlikte, başkasının iktidarını kolaylaştırmak için mevcuttur veya devletin muhtaç olduğu siyasî yapılanmada kendisine bir yer tanınmıştır. Dolayısıyla bu siyasî partiden beklenecek yarar bu kuruluştan elde edilemez. Acaba bir siyasî partiden kim, hangi yararları elde etmelidir? Eğer bir siyasî parti yağmalamak için fırsat bekleyen, bazı düşünce ve inanışları istismar ederek samimi insanların hakkını gaspetmeye azmetmiş bir çetenin hiyerarşik bütünlüğü değilse nedir?

Önce birinci soru: Bir siyasî partiden kim yararlanmalıdır? Bir siyasî partiden bir milletin bölünmüşlüğünden zarar gören herkes yararlanmalıdır. Burada bir paradoks gizli. Zira bir parti zaten bir kısım, bir bölünmüşlük ifade eder. Belki çağdaş siyasî oluşumun en önemli noktası da bu. Bir siyasî parti yani bir tarafa ayrılarak yönetim hakkında öneri getirme toplumun bütününe ilişkin bir kaygının ürünüdür. Bir siyasî parti oluşturmak, bir bakıma bütünleşmek birleşmek için ayrılmak demektir. Bu yönüyle bir futbol takımı tutmaktan esastan ayrılır. Devamla, birden çok siyasî partinin hayatiyetini koruması toplum içinde birliğin tesisinde zorunludur. Çünkü modern toplum çok yönlü bölünmelere uğramıştır. Bu bölünmelerden birinden kaçınabilen diğeri yüzünden zor duruma düşmüş olabilir. İşte siyasî partinin kaçınılmaz bölünmeler karşısında çözüm üretme kapasitesi hem bu kuruluşun iktidara gelme gücünün ne olduğunu belirler, hem de toplum içinde gerçek bir yerə sahip olup olmadığını gösterir. Yine de bir siyasî partiden beklenen yararın elde edilmesi ancak onun bir parti yani taraf olması halinde mümkündür. İlâve edelim: Tek taraf olmaz.

Sonra ikinci soru: Bir siyasî partiden hangi yararlar elde edilebilir? Öncelikle bir siyasî parti ona mensup olan kişinin kimlik kazanmasına yardım eder. Ya da tersi: Belli kimlikler belli siyasî partiler demektir. Bir siyasî parti yansıttığı özelliklerle toplumun en kaba hatlı kimliğine sahip çıkmakla o toplumun en kökleşmiş siyasî tavrının temsilcisi olabilir. Bu yönüyle siyasî partiler her ülkenin yaşayan tarihleri olma şansını ellerinde bulundurabilirler.

Bir siyasî parti kendisine bağlı olanları savunduğu görüşler, yürüttüğü faaliyetler aracılığıyla o ülkenin ger-

çek insanları oldukları duygusuna kavuşturur. Her ne kadar "biz" ve "onlar" ayırımını besliyor, destekliyor gibi görünse de her "biz" öbeğinin kendindeki esaslık vasfını yaygınlaştırma çabasıyla toplumun bütününe ilişkin bir sahiplenmeyi de güçlendirir.

Hangi sınıfa hangi zümreye mensup olursa olsun bir siyasî parti yandaşlığı ve daha ötede üyeliği insanları bir kenara itilmişlik duygusundan kurtarır. Bu yalnızca psikolojik bir avunma olarak kalmaz. İnsanlar günlük işlerinden, hayatlarını yönlendirecek kararlara kadar bir çok alanda siyasî partinin etkinliğiyle bütünleşme fırsatı ve imkânı bulurlar. Hak arama yollarının genişlediğini görür ve bunun için kendi gücünü kullanabileceği inancını pekiştirir.

Daha da ötede bir siyasî parti önce sadece taraftarlarınca benimsenen ve sonra dışındakiler ve karşıtları tarafından da zenginleştirilebilen bir dil kurup yerleştirmede elverişli bir ortam sağlar. Yani bir siyasî parti aynı zamanda bir toplum kesiminin ve giderek bütün toplumun değişen şartlarda hem yeni anlaşma yolları bulmalarına, hem de farklı yaklaşımların çarpışarak yeni anlaşma yollarının çeşitlenip zenginleşmesine zemin hazırlar.

Eğilimi ve dayandığı itkisadî güç ne olursa olsun bir siyasî partinin toplumdaki kazanç yollarını çok sayıda insana yaygınlaştırmada doğrudan etkisi vardır. En azından siyasî programların servet dağılımında hangi ölçüleri kullandıklarına dikkat çekmek ancak siyasî parti yarışması içinde mümkün olabilir. Servetin hangi elerde ve ne amaçla deveran ettiği meselesi bütün siyasî partilerde gözden uzak tutulamayacak meselelerdendir.

Bütün bu dile getirdiğimiz kazançların siyasî parti ve siyasî partilerin mevcudiyetiyle hemen elde edilebileceğini savunacak kadar kimse saf değildir. Ama siyasî partilerin olduğu ve işlediği ortamlarda yukarıda sözünü ettiğimiz meselelerin çözümüne giden yol açık tutulmuştur. Bu yolu kullanabilme becerisi yine insanların çeşitli alanlardaki niyetleri ve inançlarıyla azalır veya çoğalır. Modern dünyada siyasî partiler olmaksızın bir toplum örgütlenmesine gitmek veya tek siyasî partinin üstünlüğüyle sosyal hayatı düzenlemeye kalkmak belâyı ikiye katlamak anlamına gelir. Çünkü sosyal, siyasî, ekonomik dayatmalarla biçim kazanmış bulunan modern yapı böylece içten bir zorlanmaya maruz kalmadan bütün insan teklerinin üzerine çullanır.

İslâmî hareket kendine Müslüman kimliğini seçmiş insanların, toplumun meşru zemininin Kur'ân ve Sünnet olduğu bir ortamda, Allah'a olan kulluğun engellenmesine meydan vermeyecek ölçüde kendi şahsiyetini kabul ettirmiş öncülerin yönetimiyle sağlamlaşmış, mensupları arasında sıkı bağlar ve güven duygusu tesis etmiş dayanışma yapılarını harekete geçirmeyi başaran bir siyasî partiyle dalga dalga merkezden muhite tesirini hissettirdiği hareketi olsa gerektir. Neye ne kadar yakın olduğumuzu ölçmek herbirimize kalmış.

YENİLEN PEHLİVAN GÜREŞE DOYMAZ

Siyasi değişimler hayatımıza yapacağı etki bakımından hepimiz için merak ve endişe konusu. Yine de bütün siyasi değişmelere aynı ölçüde dikkatimizi çevirmeyiz. Söz konusu değişmelerin bir senaryo gereği yürürlüğe girip girmediği zihnimize takılır. Bu işin aslı var mı? Sorduğumuz soru budur. Bir işin aslının olması görünen siyasi güçlerin toplumun vazgeçilmez unsurları itibariyle temellendirilmiş olması demektir. ABD'nin geçirdiği her yönetim değişikliği dünyayı İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok ilgi çekiciydi. Çünkü mali kaynakları yönlendiren örgütlerin yönetimi demektir bu. Elbet mali kaynakların korunması ile askeri tedbirlerin dolaysız bağını kimse gözden uzak tutamıyordu. 1945'ten bu yana müdahil, muhasım, muhafız, nasıl olursa olsun ABD'siz bir siyasi değişme olmadı dersek büyük bir hataya düşmüş sayılmayız. Yani bir bakıma savaş sonrasında "işin aslı" meselenin ABD ile ilgisiyle mukayyet sayıldı. Ancak bu işin sadece bir yüzüdür. Öteki yüzde toplumların iç dinamikleri, bir toplumun kendi yapabilirlikleri yer alır.

Bir işin aslının olup olmadığına karar verebilmek

için sadece bütün dünyada denetim mekanizması kurmuş finans şebekeleri silsilesinin faaliyetlerine, tavır alışlarına bakmayız. Bir de ortaya çıkan işin, bize bir siyasi değişme biçiminde görünen olayların toplum temelindeki yönelişlerin tezahürü olup olmadığına bakarız. Eğer siyasi değişme o toplumdaki temel eğilimlerin bir yansımasını ifade ediyorsa "o işin aslı vardır." Hemen aklımıza takılan soru şu olacak: Siyasi değişmelerde işin aslı ikili karaktere mi sahip? Elcevap: Evet. Bir yanı kurumsal, müessesesevî (institutional); diğer yanı uzvî (organic.) elbette bu iki taraf bir bıçakla ayrılmış gibi birbirinden kopuk değil. Toplumun canlılığı içinde, tarihin oluşumu sürecinde biri diğerine geçmiş halde ve birbirini etkileyerek, ama sıkça çatışarak insan hayatına biçim verir. Bizim hangi tip insan olduğumuz da işin aslını nerede aradığımızla ortaya çıkar. Bazılarımız kendi insanlığını kurumların hayatına iliştedir, kimimiz de insan oluşunu toplumun uzviyetine bağlı kılar. Tuhaflık şurada ki toplumların değişmesinde derin izler bırakan dönüm noktaları ve insan hayatına silinmez çizgiler çeken vakıalar birbiriyle çatıştığını söylediğimiz iki tarafın aynı mecraya girdikleri yer ve zamanda gerçeklik kazanır. Böyle bir an gelinceye kadar kurumsal olan ve uzvî olan birbirlerini güçleri oranında zorlar.

Böyle bir zorlamayı bugün dünyada ve Türkiye'de yaşıyoruz. Körfez bunalımında kurumsal olan bastırıyor, Türkiye'nin siyasi geleceğinde uzvî olan. Yeniden doğan Almanya da her iki tarafın müşterek mecraya girişlerinin son çağdaş örneği. Görülen bütün bu zorlamalar ve yanyana akışlar tarih içinde bir hesaplamanın, bir kâr zarar hesabının ve bir bilanço elde etme çabalarının gereği olarak yürürlüğe giriyor. Tarih içindeki belir-

lenmişliklerin ne kadar asli karaktere yakın olduğu hesaba çekildiğinde karşımıza yenik tarafın taleplerinin bilinçli veya bilinçsiz tezahürü çıkıyor. Yenilen pehlivanın güreşe doymadığını görüyoruz. Hatta kurumsal veya uzvî olanın ne kadar pehlivan olduğunu onun güreşe doyp doymadığı gösteriyor.

Körfez bunalımında kurumsal olan bastırıyor dedik. Yani Orta-Doğu olaylarını anlamaya yeltendiğimizde ilk gözönüne alacağımız husus beynelmilel müessesesevî düzenlemelerdir. Orta-Doğu'da millet çerçevesinde uzvî olan fer'i bir rol oynar ve siyasi değişmelerde belirleyici bir ağırlık taşımaktan ziyade belirlenen bir dolgu maddesi olarak yer tutar. Hepimizin açık seçik bildiği gibi Orta-Doğu'nun haritası Birinci Dünya Savaşı galiplerinin kendi aralarındaki paylaşım mücadelesi sonucunda çizilmiştir. Osmanlı devleti savaşı kaybederek bölgeden çekilince Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan gibi ülkeler (?), devletler (?) bilhassa İngiltere ve Fransa gibi galiplerin gösterdikleri irade ve aralarındaki yarışma paralelinde doğmuştur. Yani bu yeni kurulan devletlerin hiçbiri belli bir milli hareketi sonuca götürmek üzere bir çabayı göze almış ve bu çabanın tatminkâr olsun olmasın bir hasılasını elde etmiş değildir. Fakat tersi olmuştur: Mesela Lübnan'da Hıristiyan nüfus kurumsal bir elçabukluğuyla çoğunluk sayılarak siyasi düzenleme Batı çıkarlarını en iyi koruyacak biçimde ayarlanmıştır. Ne var ki kurumsal olanın zorlamasıyla sağlanan düzen küçük bir sarsıntı geçirir geçirmez hızla yerini kargaşaya ve beynelmilel güçlerin denemelerini uyguladıkları çatışma alanına bırakmıştır. Bütün bu sarsıntılar yaşanırken bazı sözler de edilmektedir. Mesela, 60'lı yıllarda Arap sosyalizminden sözedilmiştir. Arap

milliyetçiliği ve buna bağlı olarak Arap birliği gibi heveskâr sözler belli aralıklarla dillerde dolaşmıştır. Ama gözlemler Arap milliyetçiliğinin uzviyetle ilgili bir temeli olmadığını kolaylıkla gösteriyor. Çünkü Arap dünyasında kurulan düzen Arapların dahli olmayan bir düzendir ve bugüne kadar hiçbir siyasi kadro Batılı hâmlerinden bağımsız olarak iktidarı ele geçirebilmiş değildir.

Bugün Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi de bir Arap meselesi değildir. Doğrudan doğruya dünya sistemi denilen ve iskeletini beynelmilel mali şebekenin teşkil ettiği "dünya ölçüsünde devlet" in bir iç meselesidir. Elbette bu iç meselenin hal yoluna sokulabilmesi için bir çok "olay" cereyan etmesi gerekmektedir. Bir kere Orta-Doğu haritası Birinci Dünya Savaşı sonunda çizilmiş olmakla birlikte bölgedeki meselelerin hallinde İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulan İsrail'in merkezi bir yeri işgal ettiği gözler önünde. İsrail yalnızca dünya sisteminin kurumsal dayatmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve sadece bu sistemin bölgeye kendi çıkarlarının bekçiliğini yapsın diye yerleştirilmiş bir devlet değildir. İsrail aynı zamanda ikibin yıllık Yahudi davası sonucunda ortaya çıkmıştır. Yani uzvi karakteri kurumsal karakterinden baskın. Herkes Körfez bunalımı dolayısıyla İsrail'in suskunluğuna şaşıyor. Oysa bunda şaşılacak hiçbir şey yok. Zira bugün Orta-Doğu'da beynelmilel düzenlemenin kurumsal yapısıyla oynandığını ve bundan kurumsal karakteri baskın devletlerin zararlı çıkacağını en iyi İsrail biliyor. Ama Suudi Arabistan'a ve Ürdün'e bakın. Biri Irak karşısında, diğeri Irak yanlısı olarak telaş içinde. Gerçekte ne biri Irak'a karşı ne öteki Irak'tan yana. Her iki devlet de kurumsal varlıklarını idame ettirmek için mecbur kaldıkları şeyleri yapıyorlar. Orta-Doğu mesele-

sinde toplumların uzvi özellikleri belirleyici rol oynamıyor. Eğer Arap milliyetçiliği halkın temel yönelimleri arasında yer almış olsaydı, yani uzviyet haline gelmiş olsaydı bugün bir etkisinin duyulması gerekirdi. Demek ki Arap milliyetçiliği bile Batı kurumsal baskısının ısmarladığı bir tezdır ve ancak Batı lehine devreye girdiğinde toplumda yankı bulmak şansına sahiptir.

Dünya sistemi kurumsal dayatmalarını birinci elden askeri müdahaleyle, yani metropol ülkelerin savaşa girmesi suretiyle sonuçlandırmayı dener mi? Kore veya Vietnam benzeri bir deney Orta-Doğu'da yaşanır mı? Böyle bir ihtimalin gerçekleşeceğini söylemek çok zor. Zira Orta-Doğu'da Batılı devletlerin müdahil olduğu bir savaş her iki savaş sonrasında ihdas edilmiş kurumsal yapıları ister istemez çatlatacak ve haritanın yeniden, yeni esaslar dahilinde çizilmesi gerekecektir. Hatırlamak gerekir ki sekiz yıl süren Irak-İran savaşı Batı dünyasında ciddi sarsıntılar doğurmamıştır. Çünkü bundan bütün metropol ülkeler ve onların kuyrukları belli ölçülerde faydalandılar. Ama Birleşmiş Milletler bayrağı altında bile olsa Orta-Doğu'da yeni bir paylaşım kapı açacak bir çatışma önce Batılı müttefiklerin arasını açacaktır. Yani savaşa aynı kampta katılma girişimi kampın aynı kamp olarak savaşı sürdüreceğinin teminatı değildir. Bunu bizlerden çok kendileri biliyor. Yenilen pehlivan güreşe doymayacağı için Orta-Doğu'da bir sıcak savaş bütün mağlupların ve küskünlerin arta kalmış meselelerini gündeme getirebilecekleri bir fırsat olabilir. Kuveyt Falkland değildir.

Türkiye Körfez bunalımı sürecinde kurumsal olmanın baskısı altında kesin tavrını Batı lehine koydu. Ama bunun pek kolay olduğunu ifade etmek mümkün değil.

Çünkü Türkiye'de Arap ülkelerinin kuruluşundan farklı bir tarih yükü var. Her ne kadar Cumhuriyet sonrası siyaset uzvî olanın dumura uğratılması ve kurumsal olanın baskın çıkması için yürütülen ısrarlı çabaların bir sergilenmesi ise de toplum yapısında belirleyiciliğin sadece kurumsal olanda mahsur kalmayışı yüzünden kurumsal tarafın aldığı kararlarda her zaman bir pürüz kalıyor. Nitekim ANAP'ın bütün kurumsal desteğe rağmen 1992'de iktidarda kalamayabileceği ihtimali bu pürüzlerin mekanizmayı çalışmaz kılacak ölçüde irileşebileceğini düşündürdü. Gerçekte bu Batı tarafından ustaca kaim kılınmış bir kararsız dengenin bozulmasından başka bir şey değildir. ANAP Batılı ve Batıcı silahların gölgesinde demokratik ve Müslümanca beklentilerin kirasıyla bir siyasi mühlet elde edebilmişti. Yenilen iki pehlivan da doyamadığı güreşi tutabilmek için kendine minder ararken ANAP bu minderlerin serileceği yermiş gibi göründü. Türkiye'de 1950'den beri bir taraf hiç bir zaman seçim kazanamıyor ve diğer taraf her zaman süngü zoruyla iktidardan uzaklaşıyor. İki pehlivan da güreşe doyamıyor. İkisi de yenik. Türkiye'nin bugünkü Cumhurbaşkanı 1983'te tıpkı 1946'da olduğu gibi şartları özel olarak düzenlenmiş (yani fazlaca özel düzenlemeye maruz bırakılmış) konseyli, vetolu, yasaklı bir seçimin galibi bir parti genel başkanıydı. Ama aynı kimsenin 1977 seçimlerinde MSP İzmir listesinin başında olduğunu hiç hatırdan çıkarmamak gerek. Yani günümüze kadar uzanan 12 Eylül 1980 rejiminin kararsız dengesi iktidara gelemeyenle iktidarda kalamayanın sureta uzlaştırılmasıdır. Sözkonusu uzlaştırma, iki pehlivanın sulh olması, beraberliği kabul etmesi demek değildir. Kurumsal olan kendi bekası ve kendi devamı için böyle bir hileye başvurmadan başka çareye sahip değildi.

Bundan böyle kurumsal düzenleme yeni bir hile uygulamak ihtiyacında olduğunu Saddam'ın ANAP'a vurduğu darbe sonucunda anladı. Tahteravallinin bir ucu inerse diğer ucu kalkar. SHP'nin son günlerde coşturulmasının açıklaması burada. Kurumsal olanın besleyip bugüne getirdiği SHP kendi çözümlemelerine göre büyük çoğunluk içinde muhalif bütünlükler gibi gördüğü unsurlara dayanmayı ANAP'ın Müslümanlara dayanma siyasetinin yerine ikame edeceğe benziyor. Yani Kürt ve Alevi oylara dayanarak bir destek bulmaya çalışacak. Dikkat edilmesi gereken husus pergelin sabit ayağı ANAP'ın dayandığı yerden ayrılmayacaktır. Kurumsal olan ister Müslüman oylara talip olsun, isterse etnik farkları suistimal etmeye, inanç farklarını istismar etmeye yönelsin hep aynı sonuca varmayı hesaplamaktadır: Türkiye'de uzvî olanın baskı altında tutulması. Bu baskı günümüzde açık ve görünür tarzda yapılamayacağından veya alacağı tepkinin nerelere uzanacağı kestirilemeyeceğinden kurumsal yapıyı güçlü kılmak ve bu yapının gücünü devam ettirmek isteyenler uzvî olanı kurumsal olanın emrine verecek bir tuzak hazırlıyorlar. Bu oakiından ANAP'ın Müslümanlara yakınlığı ne kadar sahteyse SHP'nin Kürtlere ve Alevilere yakınlığı o kadar sahtedir.

Türkiye sadece bunalımları aşmak için değil, mevcudiyetini korumak ve mevcudiyetinin bir musibet değil, verimli ve üretken bir unsur olduğunu gösterebilmek için kurumsal olanla uzvî olanın aynı mecrada aktığı bir yeni oluşuma açılmak zorundadır. Ancak bunun ön şartı olarak uzvî olanın ne olduğunun, Türkiye'ye hayat veren değerlerin neler olduğunun tanınması gerekmektedir. Bunu kim tanıyacak? Elbette uzvî karakterdeki unsurun

kendi kendini tanıyabilmesi gerek. Daha sonra kendini tanıtabilir. Acaba Türkiye'de bir türlü iktidara gelemeyen ve bir türlü iktidarda kalamayan iki taraf dışında bir güç yok mu? Gerçekte acaba kurumsal yapı uzvî olanı tepelemek gayesiyle aynı unsura saldırıyor değil mi? Türkiye'de seçim kazanma şansı düşük olan tarafla, devletin güvenini kazanamayan taraf sadece hedeflerin belirlenmemiş olmasından zarar görmüyorlar mı? Eğer hedef belirlenmiş olsa hangi kurumsal yapının bu hedefe hizmet edebileceği, hangi uzvî unsurun bu hedefi ele geçirmek için elverişli olduğu anlaşılmaz mı? Bu soruların tümünün cevabı olumlu. Daha da olumlu nokta Türkiye'de kurumsal olanın uzvî olan karşısında sonuna kadar baskıcı kalamayışıdır. Gerçekte asıl zorlayan uzvî olandır ve bunun öncelikle Türkiye'nin vaziyeti idare etmekten ötede bir hedefi olmalıdır diye düşünenler tarafından anlaşılması gerekir.

Almanya'nın birleşmesi Türkiye'ye uzvî olanın kurumsal olanla ilişkisi bakımından örneklik edebilecek bir önemdedir. Almanlar 1945 yılını "sıfır yılı" saydılar. Bunun anlamı nedir? Bunun anlamı bu toplumun bir hedefi olduğunun en ümitsiz zamanda bile kabul edildiği ve her Alman'ın bu hedef için yüklenecek bir yükü olduğunun peşinen kabulüdür. İşte bugün kimseyi korkutmak için yeni yüzyılın bir Alman çağı olmayacağını, Almanya'nın bir süper güç olma niyeti bulunmadığını söylüyorlar. Her iki dünya savaşından yenik çıkan Almanya güreşe doydüğünü dile getiriyor. İnanalım mı? Buna ancak şu şartla inanabiliriz: Almanya'nın hükmen galip ilan edilmesiyle güreşin iptali vuku bulursa.

KONUĞUMUZ MİRASI BIRAKIRIZ

Kırkbeş yıllık demokrasimizin yaklaşık on yılda bir askeri müdahalelerle kesintiye uğramak gibi bir geleneği yok yalnızca, aynı zamanda demokrasi tarihimizin bir de seçim strateji ve taktikleriyle ilgili bir geleneği var. Nasıl kapitalizmin ağababaları yalnızca çalışma hayatını düzenlemekle yetinmezler, çalışanların işten çıktuktan sonra yapacaklarını da düzenli kılma, zapt-ü rapt altına alma gibi bir ayarlamayı da üstlerine bir vazife bilirlerse; bizim demokrasimizin ağababaları da hem demokratik işleyişe ne zaman ara verileceğini, nasıl yönlendirileceğini karara bağlarlar ve hem de demokratik işleyişe hangi şartlarda döneceğini ayarlamakla kalmayıp demokratik işleyişin gereği olan sonucu önceden istenilen sonuç haline getirmek için yeni şartlar dayatmaya gayret ederler.

Kapitalizm sadece bir üretim biçimi, bir iş hayatı ve mali düzenleme değildir. Kapitalizm eğlence hayatından, eğitime; düşünce hayatından cinsiyete kadar insan ömrünü belli bir şekle sokmadıkça kendi hayatietini devam ettiremeyeceğini bilenlerin modern mutlakiyetçi düzenidir. Bu mutlakiyetçi sistemin zorbalık ve ihanetini sona erdirmenin iki yolu olduğu söylenebilir. Birinci

yol sistemi içerden çökertmek için kapitalizmin gelişimini bir vaka olarak kabul ederek varacağı en aşırı noktada bir yeni düzene dönüşümünü beklemek veya böyle bir dönüşümü hızlandırmak için kapitalizme mahsus işleyiş biçimlerini denetim altına almaya çabalamaktır. Yirminci yüzyıl boyunca sosyalist, nasyonal sosyalist, komünist, faşist ve sosyal demokrat düşüncede olanlar böyle bir dönüşümün imkân dahiline girmesi için bilinen girişimlerde bulundular. Sonucu milyonlarca insanın kan dökmesiyle, acılar çekmesiyle bir hezimet olarak bağlanan bu girişimler kapitalizmi bir kat daha güçlendirdi. Yirminci yüzyıl sona ererken kapitalizmin içerden çökertilebileceğini düşünenlerin sayısı iyice azaldı. Hatta kapitalizmin sona ereceğini beklemek gibi meselelerden uzak düştü insanlar. Bir kavram olarak "kapitalizmi vurgulamak" modası geçmiş bir konuşma tarzı sayılır oldu. Yani kapitalizmin gelişimini kaçınılmaz bir vakıa olarak anlayıp da sadece belli bir üretim ve mülkiyet ilişkisine veya bir ahlâkî değerler silsilesine itiraz yöneltenler sonunda kapitalizm tarafından eritilip yutuldular. Böylece sistemi içten çökertme tezi bir fiili iflâsla sonuçlandı. Teorik bir izaha ihtiyaç kalmadı.

Mutlakiyetçi sistemin sona erdirilmesinin ikinci yolu nazari açıklamalara çokca muhtaç. Çünkü bu yola fiilen girilmemiştir. Denemeye açık bir imkân olarak ikinci yol, birincinin aksine kapitalizmi dıştan yıkmaya girişeceklerin yolu olabilir. Kapitalizmin gelişimini bir vakıa olarak görmeyip kapitalizmin gerçekte bir keyfi tanımlama olduğunu bilen (yine de bu tanımlama tarzını kullanan) kendini kapitalizme mahsus işleyiş biçimiyle kayıtlı saymayan insanların açtıkları savaş kapitalizmi sona erdirebilir. İyi ama, bir dünya sistemi haline

gelmiş bulunan kapitalizme "dışardan" nasıl saldırabilirsiniz? Hem yerkürenin bütün yörelerinde ilişkilere baskın çıkıyor, hem insan hayatının bütün kesimlerinde baskıcı denetimini yürürlüğe sokuyorsa, kapitalizmin dışında kalma başarısını kim gösterme şansına sahip? Bu sorunun cevabını bulabilmek için "üç mesele"ye dönmemiz gerekecek. Yani çağımızdaki düşünme kalıplarına yabancılaşmış ve bu yabancılaşmasını yeni bir medeniyet kurma ütopyasının reddi noktasına kadar götürmüş ve teknolojinin rububiyeti karşısında kendi değerlerinin etkinliğini yaşar kılabilmiş insanların kapitalizmin dışında kalma imkânları var. Bunu başardıkları takdirde kapitalizme dışından savaş açma gücünü de ellerine almışlar demektir. Bütün bu söylediklerimizden kapitalizme dıştan "vurma" imkân ve ihtimalinin müslümanların tekelinde olduğu sonucu çıkarılacak. Doğru sonuç. Kapitalizmin dışına çıkmanın bir coğrafi bölgeyi terketmekle değil, belli bir akıl düzenini geride bırakmakla mümkün olduğunu anlayanlar, dünya cenneti peşinde koşmadıkları için attıkları her adımda "salih" ürünü tanıyabilirler. Onlar aynı zamanda teknolojiye kulluğu reddederler. Fakat kimdir bu insanlar? Nerededirler?

Yirminci yüzyılın siyasî hayatına Müslümanlık bir tez olarak batılılaşmaya bir tepki olarak doğmuş olsa bile batılılaşmacı akımların içinde yer aldı. Bununla birlikte tavır olarak müslümanlık batılılaşmanın yeterince nüfuz edemediği alanlarda direniş gösterebildi. Yani kapitalizme "karşı" olma bilinci kapitalizmin bozucu etkisine maruz kalanlarda doğduğu halde, kapitalizmin "dışında" kalma tutumunu gösterenler kapitalizme muhalefeti hiç düşünmeyen insanlar oldu. Diyebiliriz ki yirminci

yüzyılda müslüman toplumlar adeta ruhun bedenden kopuşuna benzer bir ayrışımı yaşar haldedir. Eğer kapitalizmin dışardan yıkılması müslümanların elinden olacaksa bu "el" kendini harekete geçirecek bilinçle bir bağlantı kurabilmiş değil. Öte yandan, kapitalizmin yıkılması bilincini taşıyan unsurlar da bu zihin yapısının, bu akıl düzeninin dışına çıkabilecek donatımı reddediyorlar. O halde kapitalizmi yani bugün insanlığı pençeleri altında tutan dünya sistemini sona erdirecek insan tipi henüz doğmamıştır demek bile mümkün. Söz konusu olan bir sistemin baskısının yok edilmesi olduğu taktirde tek çözümü bir insan tipinin doğuşunda aramayabiliriz. Bu insan tipine giden yolda yeni bir oluşumu gözönüne almak gerekebilir.

İslâm günümüzde bir dünya sistemi haline gelmiş bulunan kapitalizmi dışardan yıkacak bir inanış-düşünüş-davranış bütünü olarak görülüyorsa Türkiye'nin böyle bir sonucu elde etmede özel bir yeri olduğunu farkedebilmek için çok zeki ve çok kültürlü olmaya gerek yok. Türkiye-İslâm ilişkisinin dünya sistemi açısından hayati önemde olduğu ülkemize aralıksız uygulanan operasyonlardan bellidir. Dünyanın birçok yerinde birçok operasyonun sıkça uygulandığını biliyoruz. Ama ülkemiz dışında yürürlüğe konan operasyonların hemen hepsi hepsi kısmî çıkarların gerektirdiği mevzî operasyonlardır. Hepsinde kısa vadeli sistem çıkarı rol oynar. Oysa Türkiye yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin sömürülüp denetim altında tutulması ön plâna alındığı için operasyonlara konu olan bir ülke değildir. Burada dünya sisteminin büyük yatırımları yoktur ve dünya ticaretinin ana damarları Türkiye ile bağlantılı değildir. Türkiye'nin denetime ve güdülmeye tabii tutulmasının sebebi

"kendi başının çaresine bakacağı"ndan duyulan korkudur. Dünya sistemi açısından Türkiye'nin lâik olup olmaması en muhtemeldir meseledir. Bunu da doğrudan bir İslâm düşmanlığı sanarak aldanmayın. Türkiye'de yaşayan insanların Budist mi, Şamanist mi yoksa Yezidi mi olduğu dünya sistemini elinde bulunduran insanların umurunda değil. Onlar kendi sistemlerinin öldürücü yarayı nereden alabileceğine dikkat ediyor ve Türkiye'nin İslâm'la ilişkisi bu konuda sistem adına en çok endişe verici husus.

Dünya sistemi Yahudilik ve Hristiyanlık da dahil bütün geleneksel değer taşıyan dinleri içleştirdi, emdi ve sindirdi (hazmetti). İslâm, Hint yarımadasında sadece bir etnokültürel kimliğe indirgenerek, Arap ülkelerinde modernizmin milliyetçi ifadesinin tepki sınırları içine çekilerek dünya sistemi adma tehlike doğurmayacak yorumlara uğratıldı. Batı medeniyetiyle, dolayısıyla kapitalizmle şöyle veya böyle bir hesaplaşmayı varlığının esas meselesi kılan Osmanlı Devleti siyasî bir çözüm elde edebilmek için hilâfet kurumu başta olmak üzere islâmî değerleri devreye sokmaktan geri durmadı. İslâm'ın kapitalizmin dışında telâkki edilmek mecburiyetinin kökleri bu çabalarda. Osmanlı Devleti'nin yalnızca asker ve çiftçi olan müslüman unsurları dünya sistemine iktisaden uyduluk yapmakla güçlerini artıran gayr-i müslim unsurlar karşısında geriledi. Bu gerileyişin vardıği nokta Cumhuriyet ve yirmiyedi yıllık tek parti yönetimidir. Türkiye'de demokratik işleyişin kabulü ile müslüman unsurların sosyal hayattaki yerlerinde bir değişimin başladığı söylenebilir.

Asıl üzerinde durulacak nokta Türkiye'de İslâm'ın sistem tarafından içleştirilmemiş oluşudur. Önce gücü

kırılınsın diye "dışta" tutulmuş, sonra bu "dışlanmış" özelliklerini koruyarak sahnede kendine bir yer açma zorunluluğu doğmuştur. Mısır'da veya Ürdün'de bir üniversite öğrencisi genç kızın tesettüre riayet etmesi herhangi bir mesele doğurmazken, yerinde ve belki gerekli kabul edilirken, Türkiye'de giderilemez bir tedirginlik kaynağı haline gelişi yalnızca adı anılan ülkelerin yakın dönemlerdeki kültürel tarihleriyle açıklanamaz. Bu kültürel tarihin Arap ülkelerinde dünya sisteminin İslâm'ı içleştirmesiyle temayüz ettiği ve Türkiye'de İslâm sistemin dışında tutulmak suretiyle uydulaşmanın kökleştirildiği vurgulanmalıdır. Bu bakımdan günümüzde ilginç bir oluşum karşısındayız. İmam-Hatip Okullarından mezun olanların imam veya vaiz olmakla kalmayıp doktor, mühendis, avukat, sanayici oluşu Türkiye'deki dünya sistemi ajanları tarafından tedirginlik ve protesto ile karşılanıyor. Eğer ülkemizde İslâm dünya sistemi tarafından içselleştirilmiş olsaydı bunun memnuniyet vesilesi olması gerekirdi. Bir şeyin eksik kalmaması için ilave etmeliyim ki tarikatlar yoluyla sistem adına içselleştirme hem mümkün, hem de kolaydır. Çünkü bu türden topluluklarda insanların yanyana gelişleri toplumun işleyişinde sahnede yerini almak şeklinde değil, bilâkis itibakı sağlayacak mahiyette cereyan etmektedir.

Türk demokrasi tarihini de andığımız içselleştirme/dıştan kavrama zıtlığı doğrultusunda değerlendirmek bize bazı şeyler öğretebilir. Demokrat Parti'nin 27 Mayıs 1960'da bir askerî darbeyle iktidardan düşürülmesi bu yönetimin devamı halinde Türkiye'de dünya sisteminin uyduluğundan koparacak bir gelişmeye yol açması ihtimali sebebiyledir. aynı ihtimal daha zayıflamış olan 12 Mart 1971 müdahalesinin gerekçesidir. 12 Eylül

1980 darbesi ise böyle bir ihtimalin ortadan silinmesi çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Şu noktaya dikkat etmeliyiz ki, ANAP, Türkiye'deki İslâmî eğilimlerin dünya sistemi tarafından içselleştirilmesine hizmet etmek üzere bugüne kadar faaliyet göstermiştir. Ne var ki bu faaliyetlerin istenilen semereyi verdiğini kimse söyleyemez. Yani Türkiye'de İslâm'ın sistem tarafından içselleştirilmesine ANAP yetmemiştir. Bu yüzden 1992 genel seçimlerinin Türkiye'de sistem lehine (İslâm'ın içselleştirilmesinden feragat edilerek) bir tashihat yapacak şekilde sonuçlandırılması çalışmaları başlatılmıştır. Yukarıda Türkiye'nin demokrasi tarihinde yalnızca darbeler ve müdahalelerle uygulanan kesintiler olmadığını, düzenlemelelerin seçimleri de kapsadığını söylemiştik. Hem 1960 sonrasında, hem 1971 sonrasında ve hem de 1980 sonrasındaki ilk seçimlerin hangi özel şartları havi olduğunu biliyoruz. Belki en çok dikkat edilen husus verilen oyların müdahalelere duyulan tepkiyi yansıtmamasını önlemektir, ama bir yandan da demokratik işleyişe geçildiğinden bu yana halktan destek alarak iktidara gelemeyen anlayışı "başarılı" kılma hesapları yapılyordu. Bu anlayışın kayırılması hangi sebebe dayanıyordu acaba? Söz konusu anlayış dünya sisteminin Türkiye'deki teminatıdır. Bu ülkede İslâm'ın kapitalizmi dıştan kuşatmasına engel olma görevi belli bir zihniyeti taşıyan insan kümesine verilmiştir. Bu anlayıştaki insanlar kapitalizmin ancak içerden muhalefetine yönelebilirler. Günümüzde böyle bir muhalefet "muhal" olduğuna göre yapabilecekleri dünya sistemine en usturuplu hizmeti sunmak olabilir. ANAP bile onların göstermeyi göze aldıkları hüneri gösteremez.

1992 seçimlerine iki yıl kala yapılan hesap belirgin ve basittir: Müslüman çoğunluğun oylarını ANAP, DYP,

RP arasında mümkün olduğu oranda "eşit" dağıtmaya çalışmak, SHP oylarını bölünmekten korumak. Böylece Batı'nın Türkiye üzerindeki endişelerinin tamamen izale olduğu bir dönem geçirmek. Hele bu dönemin Orta-Doğu'da yeni düzenlemelerin uygulanmaya girildiği zamana denk düştüğünü gözönüne alırsanız Türk demokrasisinde yalnızca askeri darbelerin değil, seçim sath-ı mailinin de ne kadar korunaklı olduğunu farkedebilirsiniz. Elbette yapılan hesapların tutacağına dair kimsenin elinde senet yok. Hatta kimi hesapların tutması ve istenilen sonucu vermesi bile sonradan ipleri elinde tutanların huzurunu kaçıran gelişmelere sebep olabiliyor.

Benim görüşüm biz müslümanların neyin mirasçısı olduğumuzu seçme durumuyla karşı karşıya kaldığımız yolundadır. Türkiye'de sahip çıkılabilecek üç siyasî miras vardır. Birincisi gayr-i müslimlerin emniyetini birinci ve kaçınılmaz görev sayan anlayışın icbar edici mirası; ikincisi İslâm'ın dünya sistemi tarafından içselleştirilmesini öngören miras; üçüncüsü kapitalizmi dıştan kuşatarak yoketmeyi, en azından etkisini en aza indirmeyi göze alanların mirası. Bu üç mirasın herhangi bir veya birkaç siyasî örgütte billurlaştığını söyleyemeyiz. Yine de Türkiye'de yaşayan her insan bu üç mirastan birine konabileceği konusunda belli işaretlerle yüzyüze geldiğinin farkındadır. Hangi mirasa konarsak o mirası bırakacağız. Türkiye'deki Müslümanlar temsilcisi oldukları inanış-düşünme-davranış bütününe temsil ettikleri nispette İslâm'a ters bir yapıda kullanılmak üzere satabilir, dünya sisteminin manevralarında malzeme olarak kullanılsın diye kiralayabilir veya kendinin ve benzerlerinin yararını kıskançlıkla koruyabilir. Bu tavırlardan birini seçmek yine her birimize kalmış.